

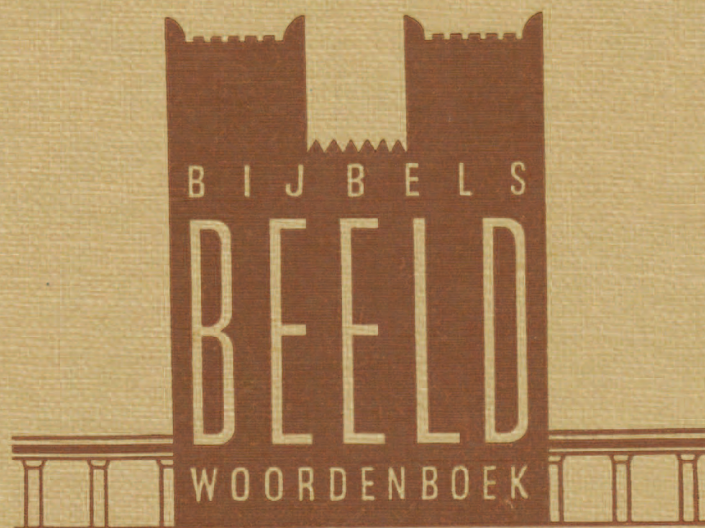
Dr. A. VAN DEURSEN

BIJBELS BEELD WOORDENBOEK

*

MET TEKENINGEN
VAN J. DE VRIES

UITGAVE
J. H. KOK NV TE KAMPEN

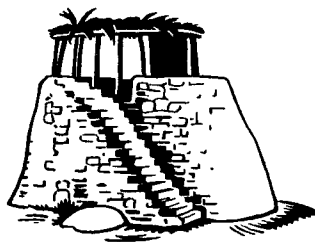
DR A. VAN DEURSEN

B I J B E L S
B E E L D
W O O R D E N B O E K

DOOR

Dr A. VAN DEURSEN

MET TEKENINGEN
VAN J. DE VRIES

TWEEDE DRUK

J. H. KOK N.V. TE KAMPEN 1947

TER INLEIDING.

Elke dag worden bij het lezen van de Bijbel dingen uit het Oude Oosten genoemd. Bij de steden is sprake van muren en torens en poorten; bij het landbouwbedrijf onder meer van dorssleden en dorswagens; bij grote huizen van hoekstenen en een hof; bij de tabernakel van altaren en het koperen wasvat — en zoveel meer. En vaak doen wij de vraag: Hoe moeten wij ons dat voorstellen? Hoe zag een scheermes der barbieren eruit? (Ezechiël 5 : 1). Wat zijn muren en voorschansen? (Jesaja 26 : 1). Wat wordt in de Statenvertaling bedoeld met een gracht? (Matth. 12 : 11). Een goede voorstelling ervan is bevorderlijk voor het beter begrijpen van de Bijbel. Daarvoor zou men boeken en publicaties kunnen raadplegen. Maar niet ieder heeft daartoe tijd en gelegenheid. Daarom wordt hier in bescheiden omvang een kleine systematische verzameling van afbeeldingen over verschillende zaken, die in de Bijbel ter sprake komen, gegeven. Als regel berusten de tekeningen op gegevens, die door het oudheidkundig onderzoek, met name de opgravingen, aan het licht kwamen; er was een angstige afkeer om met een willekeurige verbeelding iets voor te toveren. Daardoor is er ook beperking; het werd niet aangedurfd om wat in beeld te brengen, waarvoor niet genoegzaam gegevens ter beschikking stonden.

De tekeningen met de bijschriften hebben dus tot doel in de voorstelling over verschillende dingen in de Bijbel genoemd, te verhelderen, en daardoor mede te werken tot beter begrijpen en beminnen van ons Levensboek.

De tweede druk is met enkele onderwerpen vermeerderd. Gevolg gevend aan de wenk in een recensie van Prof. Grosheide zijn ook enkele munten afgebeeld. Verbeterende opmerkingen ontving ik van de heren J. van de Waals te Nijkerk, H. M. Braaksma te Amsterdam en P. Potma te Groningen; daarvoor ben ik zeer erkentelijk.

A. VAN DEURSEN.

I. DE STAD EN DE MUREN.

1. **Tell el-Hesi, een ruïne-heuvel na gedeeltelijke afgraving.** Waar eens een oude stad was, verheft zich nu een ruïne-heuvel. Zulk een ruïne-heuvel heet in de Statenvertaling „hoop”; Jozua stelt Ai tot een tell of hoop (Joz. 8 : 28) en Jeremia zegt van Jeruzalem dat de stad herbouwd zal worden op haar hoop, op de ruïne-heuvel (Jer. 30 : 18).

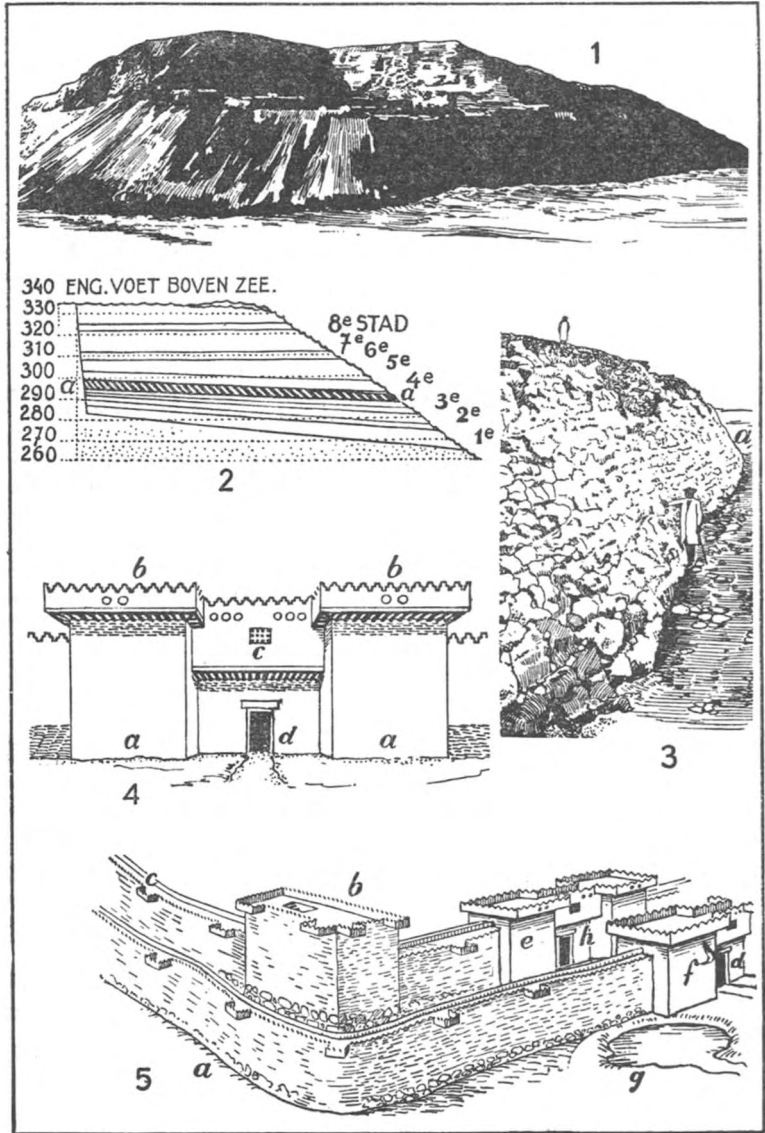
2. **Doorsnede van Tell el-Hesi,** waar de opgravers in opvolgende lagen de aanwezigheid van „acht steden” in onderscheiden tijden konden aflezen. Uit de cultuurresten kan men de ouderdom van een nederzetting bepalen. De stijl van het aardewerk is van belang: men kan aan de potscherven zien uit welke tijd een laag dateert. De opgraver Bliss vond in de 4e stad een kleitafeltje, dat men kon indelen bij de categorie van de Armarnabrieven en daarmee dateren als een product uit de 15e eeuw. Scarabeën uit de 18e dynastie (zegelsteentjes in de vorm van een mestkever; typisch voor de Egyptische godsdienst) wezen er ook op, dat men zoeken moest in de richting van het jaar $\pm$ 1400 voor Christus. Zodat men de 4e stad boven de aslaag *a* moet stellen rond 1400 voor Christus. Misschien is Tell el-Hesi het Bijbelse Eglon (Jozua 10 : 3).

3. **Muur van Tell Beit Mirsim** (het oude Kirjath Sefer, „de boekstad”, veroverd door Othniël; Richt. 1 : 12). De muren der steden waren in die tijd een samengesteld bouwwerk, bestaande uit een wal van zand en puin, die aan de buitenzijde (*a*) is afgedekt door een bekleding van zware steenblokken. Aan de binnenzijde kan dan nog een tweede muur staan om de aardèn vulling vast te houden.

De figuren van de man beneden en boven tonen duidelijk de hoogte van de muur; dit maakt verklaarbaar, dat de verspieters in benauwdheid spraken: de steden zijn groot en gesterkt tot in de hemel toe (Deut. 1 : 28).

4. **Poort geflankeerd door torens.** In de stadsmuur der kleinere steden was meest één poort [„de poort der stad”, Luk. 7 : 12]. De deuren der poort (*d*) waren met ijzer beslagen (Jes. 45 : 2). Ter weerszijden de poortorens (*a*); volgens Prof. de Groot waren deze mogelijk 12 m. breed en sprongen een paar meter naar voren. De poorttoren had boven kantelen (*b*) (getand muurwerk); de tandvormige bovendelen zijn de tinnen ter verdediging. Boven de poort (*c*) was de plaats van den wachter (2 Sam. 18 : 24).

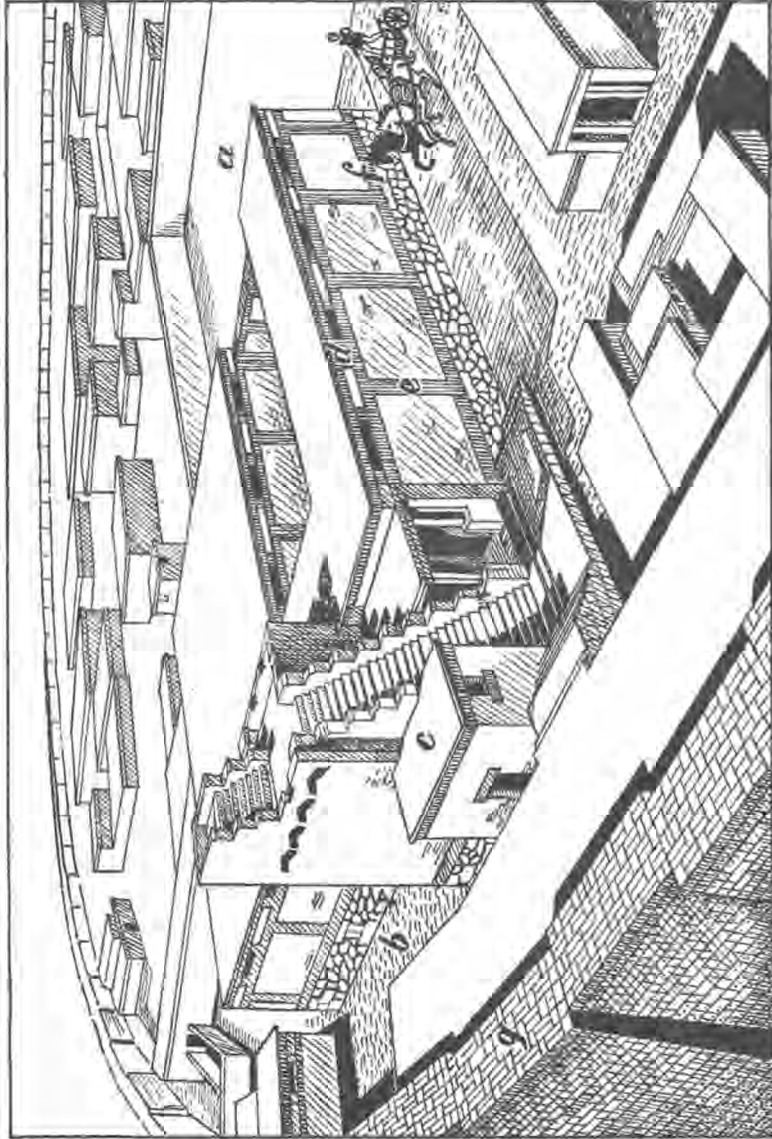
5. **Dubbele muur.** Een stad als Jericho was omgeven door een dubbele muur; de binnenste (*c*) was 3,30—3,70 m. dik; en daarvoor een voormuur (*a*) (1,50—1,60 m. dik); zulk een voormuur heet in de Statenvert. ook wel „voorschans” (Jes. 26 : 1). Jeremia kon van Zion klagen: Hij heeft de voormuur (*a*) en de muur (*c*) tezamen treurig gemaakt (Klaagl. 2 : 8). De muren rusten op een grondslag van veldstenen; daarop was een muur van leemtegels. Op de hoek van de hoofdmuur is een sterke toren of burcht (*b*) de laatste plaats van de verdediging (Richt. 9 : 49, 51). Tussen de poort van de voormuur (*b*) en die van de binnenmuur (*e*) was de plaats tussen de twee poorten (2 Sam. 18 : 24). De poort is bij de bronvijver (*g*); het is een levensbelang, dat de stad water ter beschikking heeft en is dus bij een bron gebouwd (bijv. Rama; 1 Sam. 9 : 11). De uitbouwen (*c*) dienden als „schuttersplaatsen”.

II. GEZICHT OP DE STAD MEGIDDO.

Gezicht op de stad Megiddo in de dagen van de eerste koningen (omstreeks de 10e eeuw voor Christus, gelijk de geleerden, die de ruïneheuvel Tell-el-Moetesellim opgraven, zich dit voorstellen). Het groote gebouw (van a-c) noemen zij „het groote huis”; het was bij de noordoostelijke muur (waarbij men aanneemt, dat de „laag” waarin „het grote huis” voorkomt, dateert uit de 10e eeuw). Vermoedelijk was dit grote huis de standplaats van de commandant, mogelijk ook was het de residentie van de landvoogd Baána (1 Koningen 4 : 12). Bij dit grote huis was een geplaveide binnenhof (b); daar konden de soldaten zich verzamelen en over de trap naar de stadsmuur (g) gaan. Bij de trap is ook de uitkijktoren (c) van de commandant. De toren is opgebouwd uit bewerkte, effen gemaakte, hardsteen. Karakteristiek (dit is ook op de buitenmuur van de stad de bouwwijze) is de verhouding van een kopsteen naast twee strekse stenen, met een rij van strekse stenen in de volgende laag. — De muur van het grote huis is opgetrokken uit bewerkte steen; merkwaardigerwijze „drie rijen van gehouwen steen” (zie ook III, 1). Op een basis van onbewerkte steen (f) was deze muur opgetrokken, gestut door cederen balken (e). Op de vloer van een binnenplaats vond men as van een verbrand huis; bij een brand werd het stenen metselwerk weinig aangetast, maar de houten balken werden een prooi der vlammen. De staande balken (e) droegen de balken van de zoldering (d). Het „grote huis” van Megiddo doet denken aan het paleis van Salomo: En het groote voorhof was rondom van drie rijen gehouwen stenen met een rij van cederen balken (1 Kon. 7 : 12). De bouwwijze van Megiddo is volgens de geleerden enerzijds met die van Salomo te Jeruzalem te vergelijken, anderzijds met Hethietische bouwwerken. Het grote huis van Megiddo vertoont ook gelijkenis met het paleis van Achab te Samaria. Het metselen en de gehele bouwwijze toont aan, dat het geschied is door bekwame vakmensen. — Bij de fundamenten heeft men het zeldzame geval geconstateerd van houten funderingen in de vorm van liggende balken. — Links van het gebouw is de grote zware stadsmuur van Megiddo; de breedte van de muur geeft op de kruin plaats voor de wacht en de verdediging. — Van de muur gezien vertoont zich het stadsbeeld van huizen met platte daken op ongeveer dezelfde hoogte; en tussen de gebouwen vrij nauwe straten. — In de straat bij het grote huis ziet men een strijdswagen door twee paarden getrokken. In Megiddo zijn gevonden de beroemde paardenstallen van Salomo. Megiddo was een vesting: één van de wagensteden en „de steden der ruiters” (2 Kron. 8 : 6; 1 Kon. 9 : 17—19); een vesting, die de sleutelpositie had tot de beroemde vallei van Megiddo. In die vallei zijn vele veldslagen geleverd; het woord Armageddon wordt wel vertaald als „Berg van Megiddo”. De leider van de opgraving heeft daarom zijn boek over hetgeen ontdekt was, genoemd: Nieuw licht van Armageddon.

III. TORENS, BURCHTEN, HUIZEN.

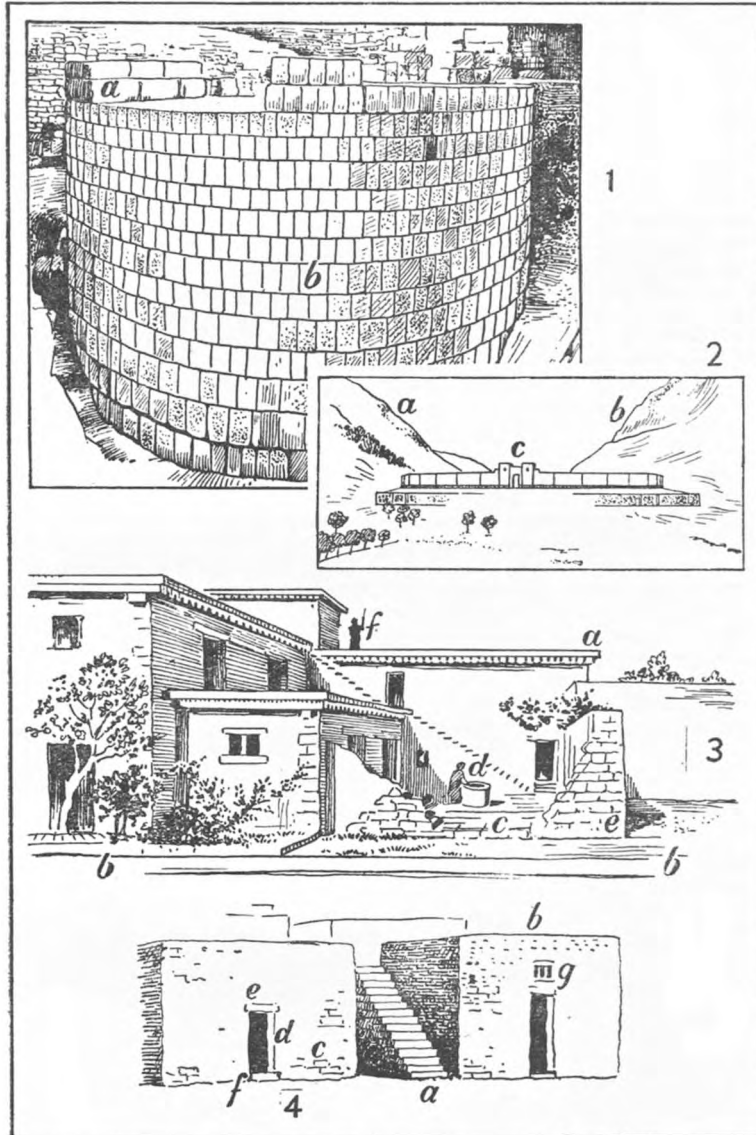
1. **Israëlietische vestingtoren in Samaria.** Samaria was gebouwd op een heuvel (1 Kon. 16 : 24) op „het hoofd der zeer vette vallei” (Jes. 28 : 1). Aan alle zijden geïsoleerd, leende de plaats zich voor vesting. Condor beweerde dat deze vesting voor de uitvinding van het buskruit onneembaar moet zijn geweest. — De versterking geschiedde door muren, en torens of burchten. Kenmerkend voor deze ná-Salomonische bouwwijze is de stapelliging van grote rechthoekige steenblokken (*a*) die aan de voorzijde (*b*) zijn gladgeslepen; de zware goed gehouwen stenen sluiten precies op elkaar, het zijn „drie rijen van gehouwen steen”. Dit stuk vestingwerk is zoo indrukwekkend, dat het als een nationaal-monument zal bewaard blijven en ter bezichtiging gesteld is door de regering van Palestina.

2. **Reconstructie van de vesting Sichem tussen Ebal en Gerizim.** De stad Sichem (*c*) was niet, gelijk de meeste andere plaatsen van Palestina gebouwd op de top van een natuurlijke heuvel, maar in de dalweg tussen de Gerizim (*a*) en de Ebal (*b*). De oudste nederzetting lag op de haast vlakke uitloper van de Ebal, op een terras gelijk een schouder (want dat betekent de naam Sichem) tegen het hoofd van de hoge berg Ebal aan (Prof. Böhl).

Vermoedelijk is hier opgegraven „de sterkte (*c*) in het huis van den god Berith” (Richt. 9 : 46); de Sichemtoren met de verschansing.

3. **De Westburcht van Thaânach** (reconstructie van Prof. Thiersch). De muur op de achtergrond is de stadsmuur (*a*); de burcht lag aan de binnenzijde. Deze burcht (*b-b*) was een groot, bijna vierkant gebouw; 20 bij 21,80 m. Voor ons zien wij rechts een binnenhof (*c*). In het midden daarvan is een cisterne (*d*), een gegraven waterbak; in de Statenvert. van het O.T. bakken genoemd (Spr. 5 : 15), in de Statenvert. van het N.T. gracht (Matth. 12 : 11). Om de hof liggen kamers; deze worden gestut door houten balken; de muren zijn opgetrokken van leemtegels (*e*). Van de hof liep een trap, die recht naar de bovenverdieping en het dak van de burcht voerde; daarboven was dan de plaats voor de wachter op de muur (*f*).

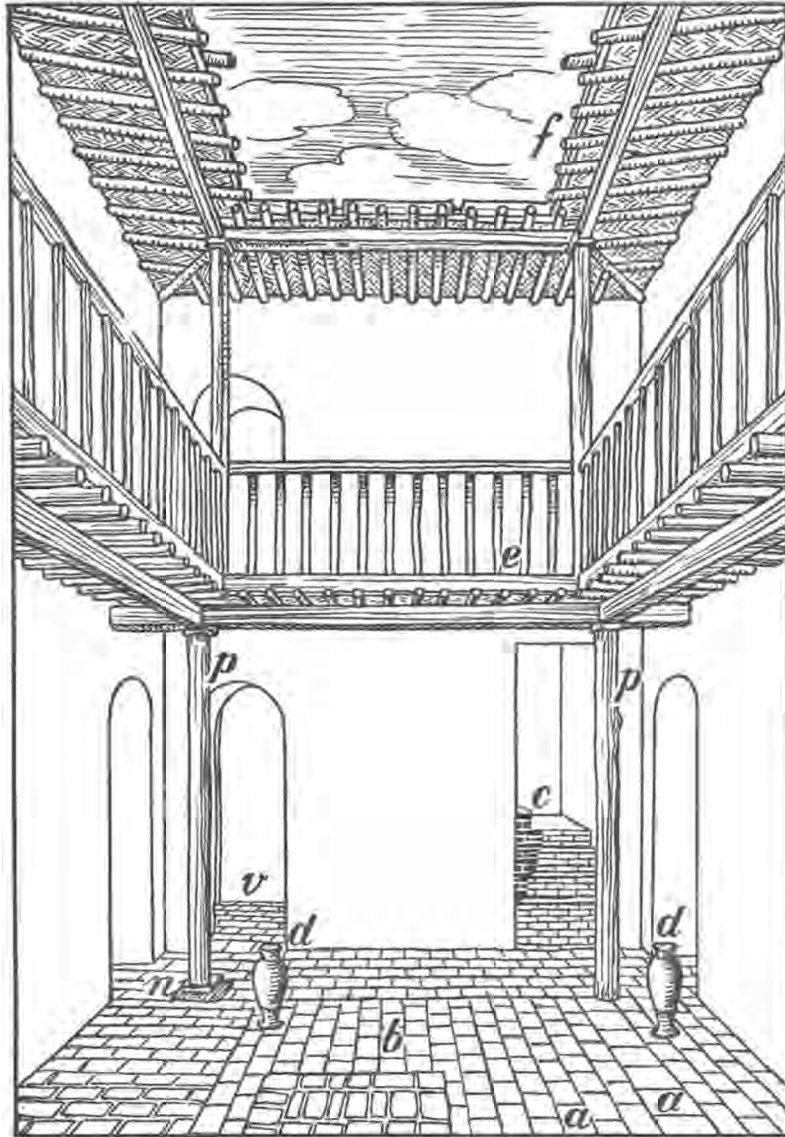
4. **Huizen met platte daken binnen de stadsmuur.** De meeste huizen in de stad waren klein; met één verdieping; vier wanden op een onderbouw van keien en veldstenen, opgebouwd van leemtegels, gemaakt in tichelvorm (*c*). De deur was ter zijden begrensd door stenen zijposten (*d*), een bovendorpel (*e*) genoemd in Exodus 12 : 7 en beneden (*f*) een dorpel (1 Kon. 14 : 17). Wanneer men al een venster (*g*) had, stelde men zich met één tevreden (Jozua 2 : 18). Een trap (*a*) leidde naar het platte dak (*b*). Omdat de huizen dikwijls dezelfde hoogte hebben en tegen elkaar zijn gebouwd, is het gemakkelijk om van het eene dak op het andere te komen (Matth. 24 : 17).

IV. HUIS IN UR UIT DE DAGEN VAN ABRAHAM.

De tekening stelt een huis voor uit de dagen van Abraham, zoals de geleerde Woolley zich dit voorstelt op grond van opgravingen in het Bijbelse Ur. Deze huizen, ná 2100 gebouwd en verwoest in 1885 voor Christus, tonen hoe Abraham en zijn vaderen, in Ur een stad gekend hebben, die een hoge beschaving toonde: de huizen spreken van behaaglijkheid en weelde. De ingezetenen van Ur woonden in huizen opgebouwd uit tegels, overdekt met een pleisterlaag en witte kalk. De vertrekken waren om een binnenplaats: daardoor kreeg het huis licht en lucht. Want langs de nauwe, hoekige, ongeplaveide straten hadden de huizen blinde muren zonder vensters. Door de voordeur gingen men van de straatkant in een voorvertrek (*v*) waarin een watergoot was, opdat de bezoeker zich handen en voeten kon wasschen en vandaar kwam men op de binnenplaats (*b*), of binnenhof. Deze was belegd met gebakken tichelsteen (*a, a*); het voegwerk was in Babylonië vaak asfalt; in de Statenvertaling genoemd lijm (Genesis 11 : 3). Terzijde, rechts was de trap (*c*) die naar de galerij (*e*) leidde, welke toegang gaf tot de vertrekken van de bovenverdieping. Het geheel werd afgedekt met een plat dak (*f*), waarbij gezorgd was, het dak in de richting van de binnenhof een weinig te laten hellen. De galerij rustte op houten palen (*p*), die soms steunden op neuten (*n*). [Ook de grote huizen der aanzienlijken in Israël hadden zulke palen, in de Statenvertaling genoemd balken (Hab. 2 : 11) of pilaren (Spr. 9 : 1)]. Op de vloer van de binnenhof staan twee grote kruiken (*d*), die blijkens het onderzoek van de vorm gemaakt zijn op de draaischijf van de pottebakker (en dus niet uit de hand gevormd zijn).

Bij het onderzoek van de vloeren bleek, dat men vaak de doden hier begraven had onder een leemkist in de vorm van een omgekeerde badkuip. Deze gewoonte: iemand begraven in zijn huis heeft een parallel in 1 Samuël 25 : 1 en 1 Kon. 2 : 34. Prof. De Groot schrijft in zijn verklaring: Bij de opgravingen te Gezer en te Jericho heeft men dit ook geconstateerd; in Gezer voor de Kanaänietische, in Jericho zelfs voor de Joodse tijd.

V. HUIZEN.

1. **Grottere huizen in een Oosterse stad.** Bij de opgravingen heeft men op verschillende plaatsen gezien hoe binnenmuren (die de indeling van de woning in meerdere vertrekken aangeven) duidelijk zich onderscheiden van de zwaardere buitenmuren. Sellin en Watzinger vonden in Jericho een huis met vijf kamers, gegroepeerd om een binnenhof en Macalister te Gezer een huis uit de latere Griekse tijd met twaalf vertrekken. Bij zulk een groot huis gaf de **deur** (*a*) toegang tot een vertrek, dat naar de **binnenhof** (*b*) voerde: zulk een binnenhof wordt in de Statenvertaling ook wel „voorhof” genoemd (Nehemia 8 : 17). Een galerij, rustende op **balken** of **pilaren**, omgaf de hof. De **trap** (*d*) voerde naar het platte **dak**; dit was omgeven door een **borstwering** (*f*) in de Statenvert. **leuning** genoemd: (Deut. 22 : 8). Het huis links heeft nog een **opkamer** (*h*) op het dak; in het verhaal van Ehud genoemd een „koele **opperzaal**” (Richt. 3 : 20); overigens kwamen zulke optrekjes ook wel voor op het dak van meer eenvoudige huizen (1 Kon. 17 : 19). Een aanzienlijk huis kon voor het vrouwenvertrek een **venster** hebben met **traliën** (*g*); vgl. Richt. 5 : 28. Bij het bouwen werden vooral de **hoekstenen** (*e*) met grote zorg behouwen en samengevoegd om te zijn tot een hoofd des hoeks (Psalm 118 : 22).

2. **Een dorps huis in Palestina.** Een boerenhuis in Palestina bestaat in de regel slechts uit één vertrek: alles woont op de vastgestampte vloer genoeglijk bijeen. (2 Sam. 12 : 3). Alleen ligt het verblijf der dieren (*b*) iets lager: een paar ruwe treden in 't midden geven toegang tot het verhoogde gedeelte (*a*), waar de mensen verblijf houden. Aan weerszijden van die treden zijn voederbakken of **kribben** (*c*), goed bekend bij het **rund** (*d*) en de **ezel** (*e*) gelijk Jesaja 1 : 3 zegt. Rechts de **geit** (*f*), die om de melk gehouden wordt. (Spr. 27 : 27). Op het midden van het verhoogde gedeelte is een vuurplaat, 's nachts ligt men op de vloer met de voeten naar de vuurplaat (*g*) gekeerd. Daarom is het wel bezwaarlijk om in de nacht op te staan, teneinde aan een vriend drie broden te lenen (Lukas 11 : 7); want bij deze wijze van slapen loopt men gevaar op de anderen te trappen en de familie wakker te maken. De vrouw zit bij de **handmolen** (*h*). Het kind dat in de hangmat ligt, is in **windselen** (*i*) gewonden (Ezechiël 16 : 4).

3. **Instrument van lava voor het gladstrijken van een muurbepleistering.** (Gevonden bij de opgraving van Teleilat Ghassoel in het Jordaandal). De wanden van een „woning waren met leem en kalk bepleisterd” („dat de één een lemen wand bouwt en de anderen die pleisteren met loze kalk”, Ezech. 13 : 10).

VI. MAALTIJDEN.

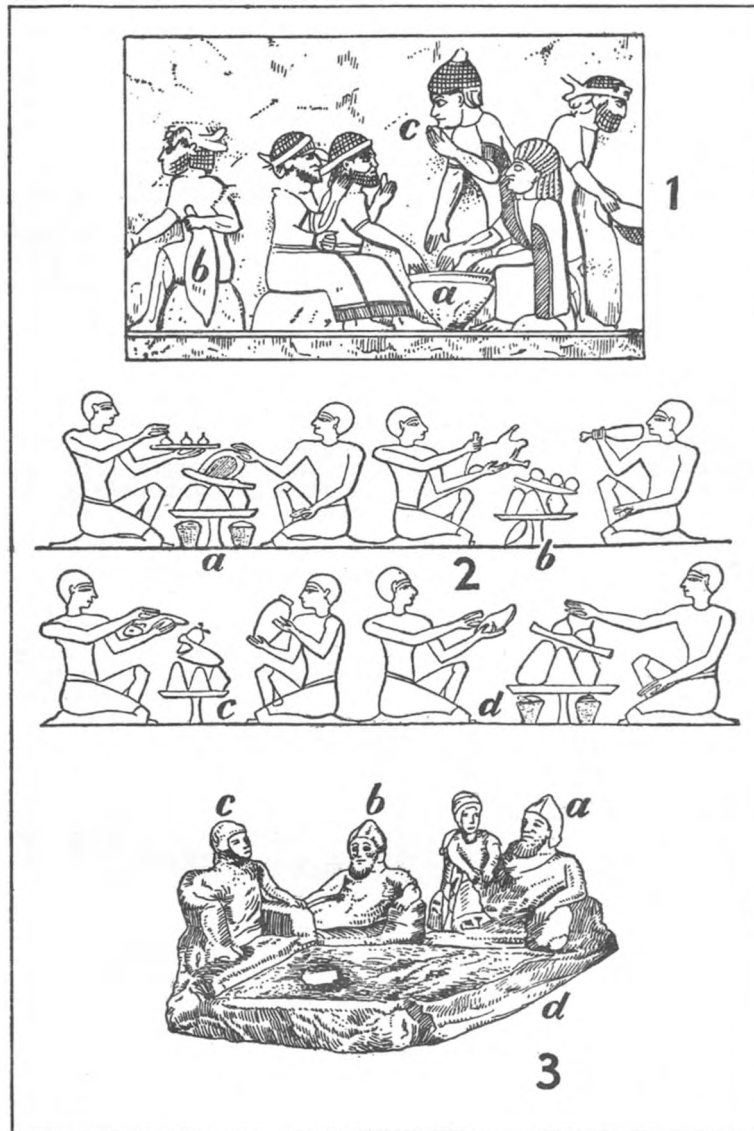
1. **Assyrische maaltijd.** Enkele mannen zitten om de grote pot (*a*); één daarvan rechts, schept met een nap (*c*) het vleesnat, de bouillon, op: zulk een nap ging dan de kring rond. **Voor de vaste spijsen gebruikte men**, gelijk nog heden in het oosten, **de vingers**. — De hoofdmaaltijden bij de Assyriërs waren 'smorgens en 's avonds. — In de huizen der welgestelden riep de heer des huizes de dienaren toe: **Brengt mij water (*b*)**; giet het op mijn handen; ik wil eten. — De hongerige eters smakten met de tong om hun begeerte tot uitdrukking te brengen en grepen met ijver naar de spijsen, die de dienaars brachten. — Na het eten wies men het gezicht met een handdoek af; daarna goot een dienstknecht water over de handen. Kleine honden, die veel in huis gehouden werden, liepen in de kamer rond en aten van „de kruimkens hunner heren.”

2. **Egyptische maaltijd.** Bij *a* is een gedekte tafel; de man links houdt een blad met vijgen in de hand. De derde man is bezig een gans te verwerken (*b*); de andere rechts houdt een stuk vlees in de hand. De Egyptenaar bij *c* links gaat de vis, die hij in de hand heeft, eten; de man rechts drinkt uit een kruik. Ook de man links bij *d* eet vis. Onder die tafel bij *d* en die bij *a* zijn mandjes met druiven. De tafels tonen een volheid van spijs; merkwaardig is de afwezigheid van vorken; maar de handen en vingers doen dienst. Men zit op de grond; stoelen worden bij deze maaltijden niet benut.

3. **Gastmaal** (naar een **Phenicische uitbeelding**, gevonden op het eiland Cyprus). Een drietal volwassen personen ligt aan tafel; bij dit **aanliggen aan tafel** steunt ieder met de linkerhand op de hogere leuning van de divan. Twee ervan zijn mannen: zij dragen een puntige kegelvormige muts (*a*, *b*); zij hebben een **puntbaard** maar hebben een **glad-geschoren bovenlip**. De mannen zijn verder gekleed in een **lange mantel**. De derde figuur (*c*), is een vrouw; zij draagt een **hoofddoek**, welke ook de wangen en de kin bedekt. De man rechts (*a*) draagt een **kind op de knie**, gehuld in een lange mantel; de **ronde muts** wijst erop, dat het een meisje is.

Dat men in de oudheid **aan een tafel zat**, leert men ook uit Richt. 19 : 6; 1 Sam. 20 : 5; en met name 1 Kon. 13 : 20. Wil iemand zijn gasten bijzonder eren, dan eet hij niet mee, maar staat er bij om te bedienen (Gen. 18 : 8). Het **aanliggen** wordt wellicht reeds genoemd in Amos 6 : 4; in de vert. van het Bijbelgenootschap leest men in Matth. 9 : 10 dat de tollenaars en zondaars mede **aanlagen**; eveneens Matth. 26 : 7; Marcus 6 : 22; 14 : 3, 18; Joh. 13 : 23; 21 : 20.

VII. DE TENT; GEBRUIKSVOORWERPEN.

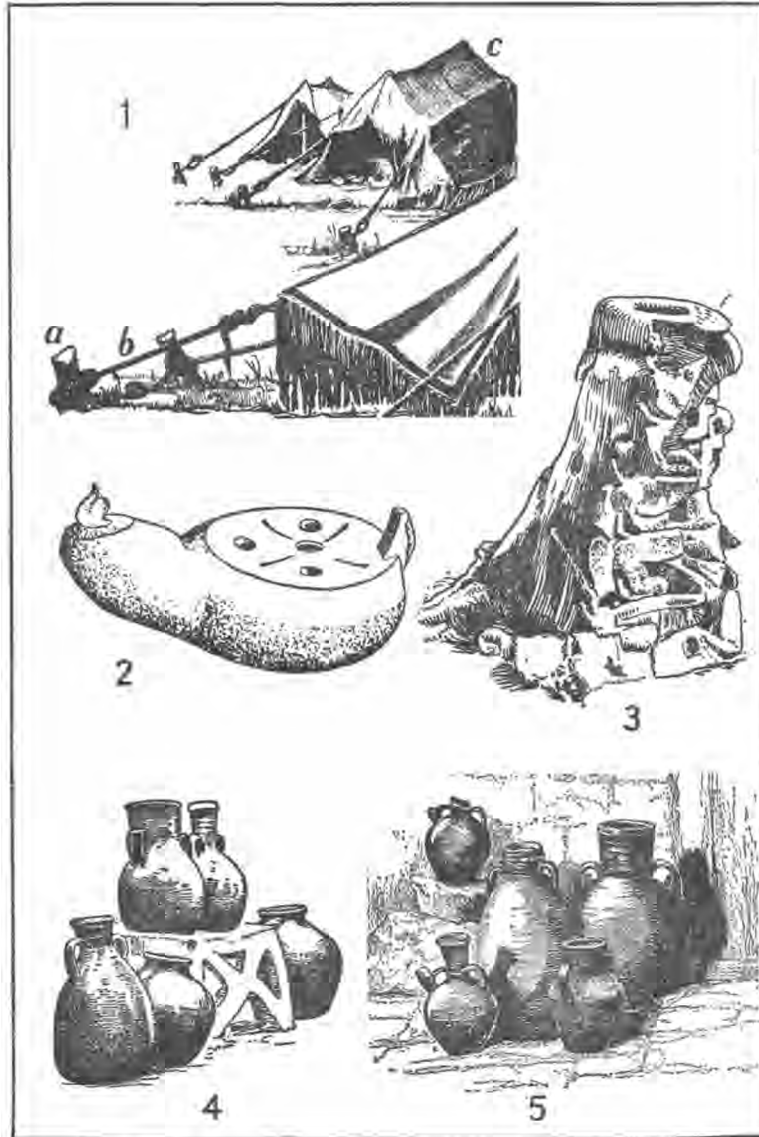
1. **Tent.** Een tent is meest opgebouwd uit driemaal drie palen; in het midden de hoogste palen, terwijl de twee buitenste rijen kleiner zijn; deze palen zijn tevens met touwen aan elkaar verbonden. Het doek of weefsel werd strak uitgespannen en met „zelen” (*b*) (Jeremia 10 : 20) vastgemaakt aan „pinnen” (*a*) in de grond (Jesaja 54 : 2); die pinnen van zeer hard hout zijn ongeveer twee voet lang en worden door een hamer in de bodem gedreven (Richt. 4 : 21). De tent is bedekt met dekkleden, gevlochten van geitenhaar, dat zwart van kleur is (Hoogl. 4 : 1; 1 : 5).

2. **Lamp.** Bij opgravingen komen vooral uit de graven zoveel aardlampjes te voorschijn, dat men de ontwikkelingsgang kan vervolgen vanaf het nauwelijks voor zijn doel gemodelleerde open schaalte, tot de meer praktische vorm met scherp toegeknepen tuit voor de oliepit, die in de Israëlietische tijd in gebruik was en de bijna gesloten vormen van het Hellenistische tijdvak. De afbeelding vertoont een lampmodel uit de latere perioden, zoals men die zich ook voor de Nieuwtestamentische tijd mag voorstellen. In het verhaal van 2 Sam. 21 : 17 willen Davids vrienden niet, dat hij weer ten strijde uittrekt, want dan zou „de lamp Israëls” uitgeblust worden. Deze lamp Israëls is de koning, het symbool van welvaart en leven voor het volk [verg. Ps 132 : 17]. — Men neemt wel aan, dat in elk Israëlietisch huis gedurende de nacht een lamp brandde (op grond van Spr. 31 : 18 haar lamp gaat des nachts niet uit). De uitdrukking „zijn lamp zal uitgeblust worden” (Job 18 : 6) wijst op de dood en de ondergang.

3. **Haard uit Thaânach.** Het afgebeelde voorwerp heeft men eerst wel aangezien voor een wierookaltaar. Het heeft de vorm van een pyramide; bijna 1 m. hoog; aan de vier zijden heeft het gaten: die openingen zijn waarschijnlijk bedoeld als tochtgaten. Het geheel is uit klei gebakken. De wanden zijn versierd met leeuwenfiguren en sfinxen, een heilige boom en een voorstelling van een man, die een slang vasthoudt. Zulk een haard of kolenbekken was voor koning Jojakim. (Jeremia 36 : 22. De koning zat in het winterhuis in de negende maand; en er was een vuur voor zijn aangezicht op de haard aangestoken).

4. **Aarden vaten voor olijfolie.** Ter bewaring van de olijfolie in huis dienden aarden kruiken. Deze hadden een aparte donkere plaats; licht en lucht maken de olie ranzig; daarom hebben de kruiken ook een betrekkelijk nauwe opening. Oliekruiken worden genoemd in 1 Sam. 10 : 1; 2 Kon. 9 : 1; Zach. 4 : 3.

5. **Aarden watervaten.** Zulke aarden watervaten waren in de oudheid eveneens in gebruik (Joh. 2 : 6; 1 Sam. 26 : 11 „waterfles”; 1 Kon. 19 : 6; Gen. 24 : 16; Richt. 7 : 16).

VIII. AARDEWERK.

1. Grote kruik, zonder oor en zonder hals, uit Jericho (voor-Israëlietische tijd tot $\pm$ 1600 voor Christus).

2. Grote kruik met oor en handvat; uit Jericho; voor-Israëlietisch. Kenmerkend is het handvat (*a*), dat horizontaal aan de zijde van het vat als een lap uitstulpt, met indrukken voor de vingers. Het oorspronkelijke doel van het handvat was een hulpmiddel te zijn bij het dragen op het hoofd.

3. Kleine kruiken met oor; uit Megiddo; voor-Israëlietisch.

4. Mooi gevormde eivormige kruik uit Jericho; vroeg-Israëlietisch; 16e—9e eeuw voor Christus.

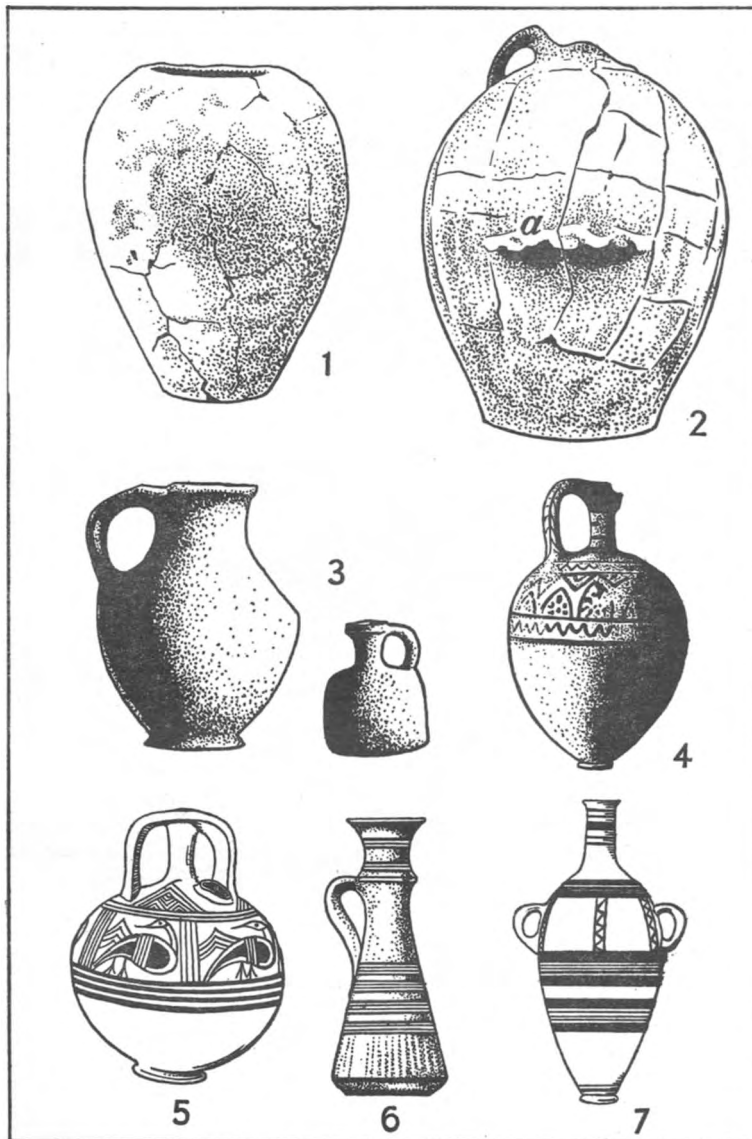
5. Kruik uit Tell Zakarije (misschien het Bijbelse Azeka). Vroeg-Israëlietisch. Deze kruik en die uit Jericho bewijzen tot welke hoogte de pottenbakkerskunst steeg; hierbij dient men rekening te houden met invloed van elders, misschien zelfs met import.

6. Filistijnse kruik uit Gezer: op een witte ondergrond met rode en zwarte verf beschilderd, gelijk deze „beugelkan” met vogelversiering.

7. Flesje met ringen op buik en hals (uit Thaänach; laat-Israëlietische periode; 9e—6e eeuw).

Het blijkt, dat het vaatwerk in de eeuwen van vorm verandert. Dus als men bij een opgraving potscherven vindt, kan men afleiden in welke tijd deze gemaakt zijn; en dus kan men de ouderdom van een nederzetting in een ruïneheuvel bepalen met behulp der scherven. De kennis van de pottenbakkerskunst is daarom de onmisbare sleutel voor alle oudheidkundig onderzoek. De brokstukken van de aardewerkvaten hebben natuurlijk dan pas waarde, als deze één of ander van de typische elementen van de vorm weergeven (handvat, oor, buikwieling, halsrand) en versiering.

De pottenbakkersvaten zijn zeer breekbaar; heel gemakkelijk wordt „de kruik aan de springader verbroken” (Pred. 12 : 6). De scherven hebben ook praktisch nut. Want de cisternen of putten worden, om deze waterdicht te maken, bekleed met cement uit kalk en as, dat bedekt wordt met potscherven, om een ruwe oppervlakte te verkrijgen, en als dit droog is, pleistert men daarover een mengsel van kalk met fijn gemalen potscherven. Buitendien doet de pottenbakker gruis van scherven door de leem, om te zorgen, dat deze bij het drogen hard wordt. Alle scherven uit de omgeving worden daartoe verzameld en met behulp van een ronde steen rolt men die scherven fijn. Op dat verbrijzelen van potscherven doelt Ps. 2 : 9. „Gij zult hen in stukken slaan als een pottenbakkersvat” Jes. 30 : 14. Hij zal ze verbreken, gelijk een pottenbakkerskruik verbroken wordt. Vgl. ook Jer. 19 : 11.

IX. WERKTUIGEN.

1. **Stenen messen** (*a*, *b* en *c*) uit de heuvel el 'Oreme (aan het Meer Gennesareth). Aan de metaaltijd gaat de steentijd vooraf; deze vuursteenmesses zijn uit de jongere steentijd of neolithicum. Zulke vuursteenmesses gebruikte Jozua toen hij **stenen messen** nam voor de besnijdenis (Jozua 5 : 3). Ook Zippora nam een **stenen mes** voor de besnijdenis van haar zoon (Ex. 4 : 25).

2. **Mes**. In de loop der geschiedenis gebruikte men messes van steen, brons of ijzer; het handvat is van hout of hoorn.

3. **Priem** (o. m. gebruikt bij de zelfmarteling der Baälpriesters; 1 Kon. 18 : 28).

4. **Sikkel**. De sikkel werd gebruikt om het staande koren (Deut. 16 : 9) met de rechterhand af te snijden; in de linkerhand hield de maaier de halmen vast (Ps. 129 : 7; Jes. 17 : 5).

5. **Hamer**. De hamers waren vaak van behakte steen; het maken van een opening voor het houten handvat eist veel geduld. De hamer is in Israël het werktuig van den smid (Jes. 44 : 12).

6. **Zaag**. Zagen zijn gevonden gemaakt van steen, brons en ijzer. De zaag werd getrokken (Jes. 10 : 15) door de timmerman; echter ook bij dwangarbeid in tichelovens volgens 2 Sam. 12 : 31 naar de vertaling van Prof. de Groot: „De manschappen die erin waren liet hij wegvoeren en zette hen aan het werk bij de steenzagen, bij de ijzeren houwelen en bij de ijzeren bijlen.”

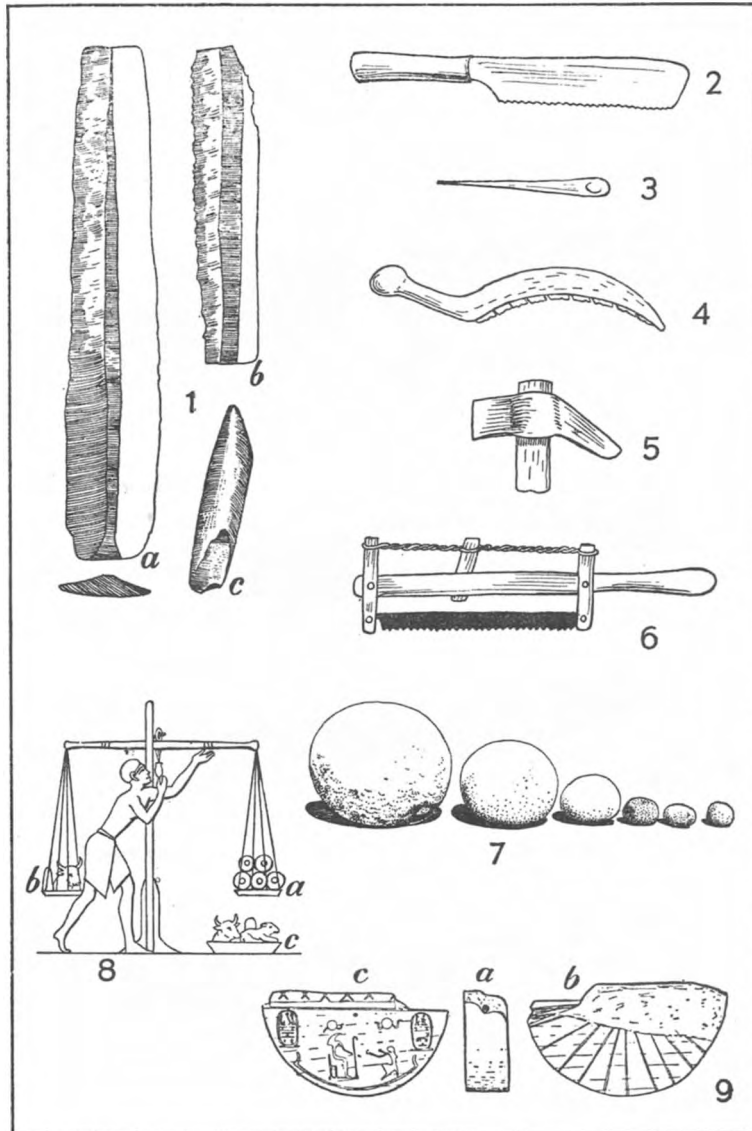
(2—6 naar R. A. S. Macalister).

7. **Stenen gewichten** (volgens foto van Prof. Böhl) gevonden bij de opgravingen in Tell Beit Mirsim = Kirjath Sefer. Eerlijkheid met weegstenen was goddelijk voorschrift (Deut. 25 : 13; Spr. 16 : 11).

8. **Afwegen van gouden ringen op een weegschaal** volgens Egyptische voorstelling. Rechts de ringen (*a*) links het gewicht (*b*); deze gewichten (*b* en *c*) hadden een diervorm.

9. **Zonnewijzer**, een instrument dat de ware zonnetijd aangeeft door de richting waarin de schaduw van een stang op een vast vlak valt.

Een staande stift wierp de schaduw op een vlak, dat met behulp van een schaalverdeling, de lengte en de richting van de schaduw aangeeft. In het midden bij *a* is het gat voor de stift aangegeven; rechts ziet men bij *b* de schaalverdeling; links bij *c*: in een boot de godheid Re-Harmachis met valkenkop en scepter in de hand; voor hem knielt Farao Merenptha. Boven de godheid en de koning een zonneschijf met adders; daarnaast rechts en links ringen met de namen des konings.

X. ZAGEN, SPADEN, HOUWELEN.

1. **Zagen, spaden, houwelen.** Het voorbereidende werk tot het aanleggen van akkers kon omvatten het uithouwen van geboomte (Jozua 17 : 15, 18) en het wegnemen van stenen (Jesaja 5 : 2). Daartoe werd gebruik gemaakt van **zagen** (*a*), **spaden** (*b*) en **houwelen** (*c*).

2. **Babylonische ploeg.** Twee **bultrunderen** (*a*) trekken de **ploeg** (*b*) die door drie mannen bediend wordt. De hoofdpersoon, waarschijnlijk de eigenaar, in lang **overkleed** (*c*) houdt de beide **ploegstaarten** (*d*) vast in beide handen. De knechten hebben, omdat zij **slaven** zijn, een kleed tot aan de knieën. De een (*e*) met opgeheven handen drijft de runderen aan; de ander (*f*) laat uit een zak het zaad vallen in een **zaadtrechter** (*g*) die met de ploeg verbonden is.

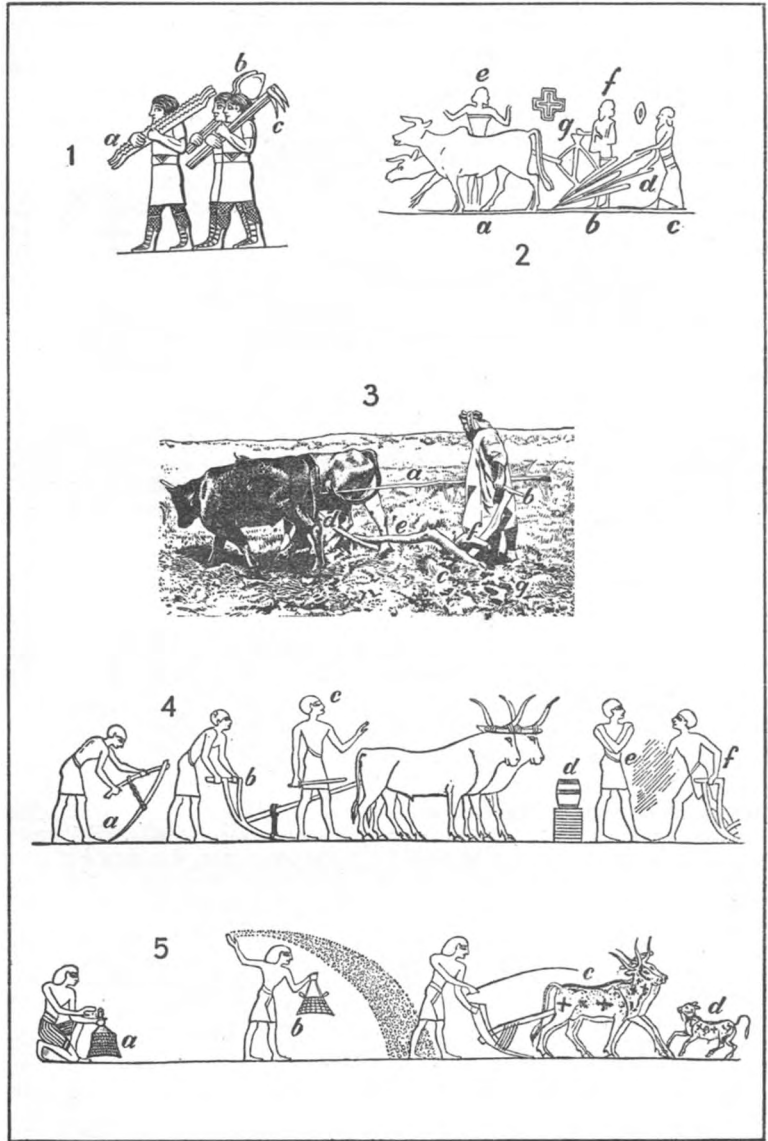
3. **Palestijnse ploeg**, om het land gereed te maken voor het zomerkoren in de vlakte van Jizreël. De ploeger heeft in de rechterhand de **ossenstok** (*a*) om de dieren te drijven (Richt. 3 : 31). Met zijn linkerhand houdt hij de **ploegstaart** (*b*) vast, die naar onder (onder de grond) eindigt in een punt (*c*), die te vergelijken is met de **ploegschaar** van onze ploegen. Tussen de runderen is de **aanspanning** (*d*), daaraan is verbonden de **ploegboom** (*e*); het houten stuk (*f*) dient om de stompe hoek tussen de ploegboom en de ploegstaart niet te verkleinen. Door onze ploegen wordt de grond door het kouter deels losgesneden, door de ploegschaar van onderen losgesneden en opgelicht, en door het rister (het grote holle blad) omgelegd. De strook aarde, die uit de voor komt, wordt gekanteld en komt er naast te staan. De ploegen in het oosten maken met de dikke punt de grond meer los, dan dat de grondstrook wordt omgekanteld; de **voren** en de **kluiten** (*g*) (Psalm 65 : 11) zijn dus veel kleiner. De ploeg der oude Israëlieten had een metalen ploegschaar (1 Sam. 13 : 20 en 21) en werd door runderen getrokken (1 Kon. 19 : 19). De landman moet de ploegstaart bij het handvat goed vast hebben om de ploeg te sturen; grote stenen en struiken gaat men wel uit de weg, want de wrakke ploeg die onder een boomwortel of steen komt, zal gemakkelijk breken; het is dus een dubbele zorg om vooruit te kijken; de ploeger, die ziet naar hetgeen achter is (Lukas 9 : 62) is niet bekwaam.

4. Ploegen naar Egyptische voorstelling.

1. Een landarbeider met een soort van **schoffel** of **hak** (*a*) een voorwerp van hout in de vorm van de letter A; één der stukken eindigt puntig. 2. De **ploeger**, die met beide handen de **ploegstaarten** (*b*) vasthoudt. 3. De **drijver** (*c*) die de langgehoorde runderen aanspoort. 4. Een **ton** (*d*) die het zaad bevat. 5. Een Egyptenaar met **lendenschort** (*e*) evenals de andere in de typische houding de armen gekruist voor de borst, de handen op de schouders. Deze houding is de gewone. 6. Een andere ploeger (*f*). De oude Egyptenaren waren klaarblijkelijk even verzet op praten tijdens het werk als hun nazaten.

5. **Zaaien** (Egyptische voorstelling). 1. Egyptenaar, geknield, doet zaad in de **korf** (*a*). 2. De **zaaier** (*b*) neemt het zaad uit de **korf** en werpt het zaad uit achter de ploeger in het omgeploegde land. 3. **Runderen** voor de ploeg (*c*) daarvoor huppelt het „ongewende kalf” (*d*).

XI. LANDBOUW.

1. **Oogst** (Egyptische voorstelling). Een Egyptische man (*a*) slaat met een **sikkel** (*b*) in de rechterhand het koren, dat hij in de linkerhand vasthoudt. Hij snijdt de aren kort af; de **vrouw** (*c*) achter hem verzamelt het koren in een mandje (*d*). De man is gekleed in een lang kleed; zijn hogere stand blijkt ook uit zijn **kunstbaard**; de vrouw is gekleed in **hemd en mantel** (dit is natuurlijk niet de gewone kleedij bij de oogst; de tekening is een wensvoorstelling omtrent de gedroomde overvloed na dit leven).

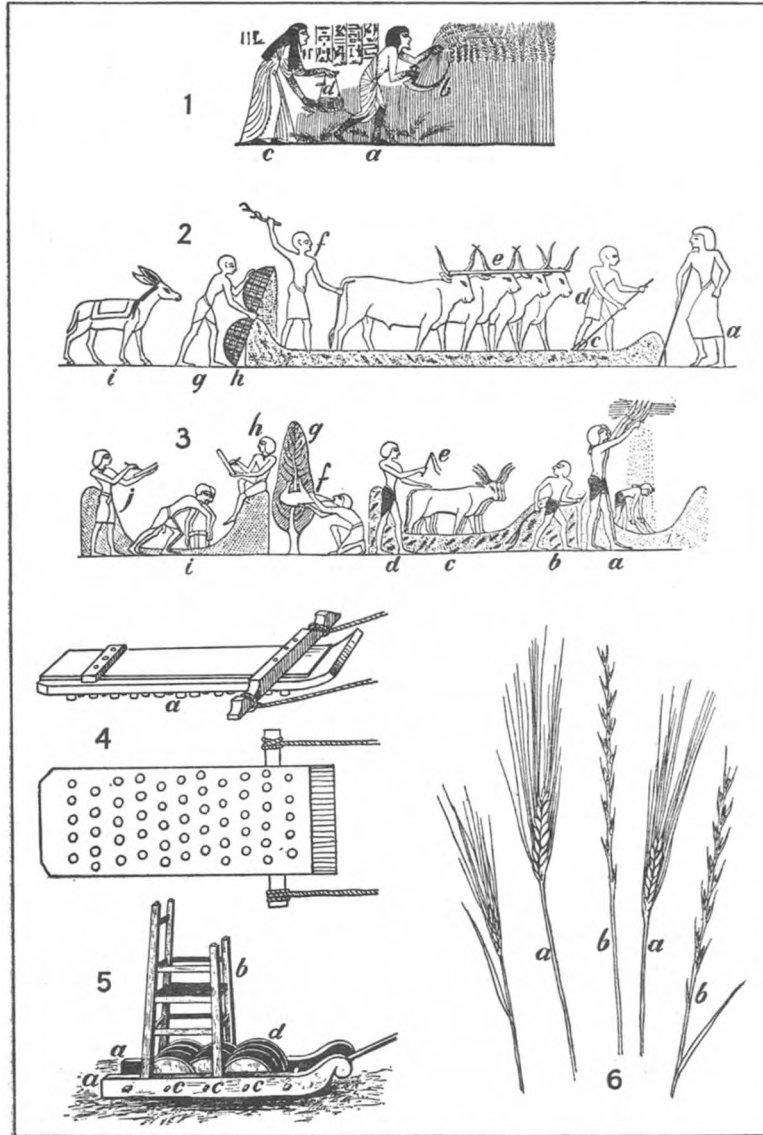
2. **Dorsen** (Egyptische voorstelling). De eigenaar, gekleed in **hemd** (*a*) tot over de knie, geleund op een stok, ziet toe. Een man met **vork of werpschoffel** (*c*), als de andere arbeiders gekleed met **lendenschort** (*d*) werpt het koren om. Vier ossen onder het **juk** (*e*) treden het koren (de dorsende os is niet **gemuilband!**) De drijver (*f*) jaagt ze met een tak voort. Een knecht met een schort als broekje vastgebonden (*g*) brengt het koren in twee **korven** (*h*) welke door een **gezadelde ezel** (*i*) zijn gebracht.

3. **Oogstafereel** (Egyptische voorstelling). Mannen met een **wanersschop** (*a*) werpen het graan omhoog. Een jongen met een **vork of werpschoffel** (*b*) werpt het koren om. Drie **runderen** (*c*) treden het koren; zij worden gedreven door de **drijver** (*d*) die de dieren met een **zweep** (*e*) jaagt. Een man in geknieelde houding drinkt water uit de **lederen zak** (*f*), die opgehangen is in een **sycomore of wilde vijgeboom** (*g*). Een **schrijver** (*h*) noteert het getal **korenmaten** (*i*); een andere (*j*) tekent het aan voor de contrôle der graanschuren.

4. **Dorsslede**. De dorsslede is een zwaar houten bord, dat aan de onderkant voorzien is met **scherpe stukken steen of metalen punten** (*a*) heeft; deze zitten in rijen aan de **onderzijde**. Vandaar dat Jes. 41 : 15 zegt: ik heb u tot een scherpe nieuwe dorsslede gesteld. Een trekdier wordt er voor gespannen en de fellah (boer) gaat op de dorsslede om het gewicht te verzwaren. De dorsslede wordt over het koren heen en weer getrokken, waardoor de korrels uit de aar gaan en het stro tot grof haksel wordt.

5. **Dorswagen**. Een dorswagen bestaat onder uit twee sleebomen (*a*) die door dwarshouten aan elkander verbonden zijn; daarop staan houten stutten voor zitplaats (*b*) van de dorser, die op de dorswagen plaats neemt (als op een „Deense weidesleep”). Hij wordt getrokken door een paard of muildier aan een touw, dat aan het voorhout en de sleebomen bevestigd is. Tussen de sleebomen zijn **ronde walsen** (*c*) die bezet zijn met **ijzeren of stalen schijven** (*d*) ongeveer 32 cm. doorsnede en 3 mm. dikte; de tanden zijn ± 1 cm. breed en 8 mm. hoog. Wordt het bewogen dan draaien de schijven, welke in de onderliggende aren snijden en de aren uiteen doen vallen in korrels.

6. **Tarwe en dolik**. Tussen de **tarwehalmen** (*a*) komen vaak ook die van de **dolik** (*b*). De bevolking in Palestina meent dat de dolik betoverde tarwe is. In werkelijkheid is de dolik het gevolg van onzuiver tarwezaad, terwijl de verspreiding van het dolikzaad ook wel schuld zal hebben. De dolik is misschien bedoeld in Job 31 : 40 waar de Statenvert. heeft „voor gerst stinkkruid”. In de gelijkenis van het onkruid onder de tarwe (Matth. 13 : 25 en 28) is waarschijnlijk van de dolik sprake.

XII. WANNEN, ZEVEN, METEN.

1. **Wannen** (Egyptische voorstelling). De zware korrels vallen loodrecht neer; het kaf (*a*) met een boog rechts en links in de lucht. De wannende vrouwen dragen een **hoofddoek** (*b*) en een **lendenschort** (*c*). Zij hebben een **wannersschop** in de hand, waarmee zij het koren opwerpen. Een vrouw veegt de korrels samen met gebundelde takken (*d*). Bovenaan een **oogstoffer**: een schaal water (*e*) en daarboven is een stelling waaraan gebonden zijn de **eerstelingsgarven** (*f*) van de oogst.

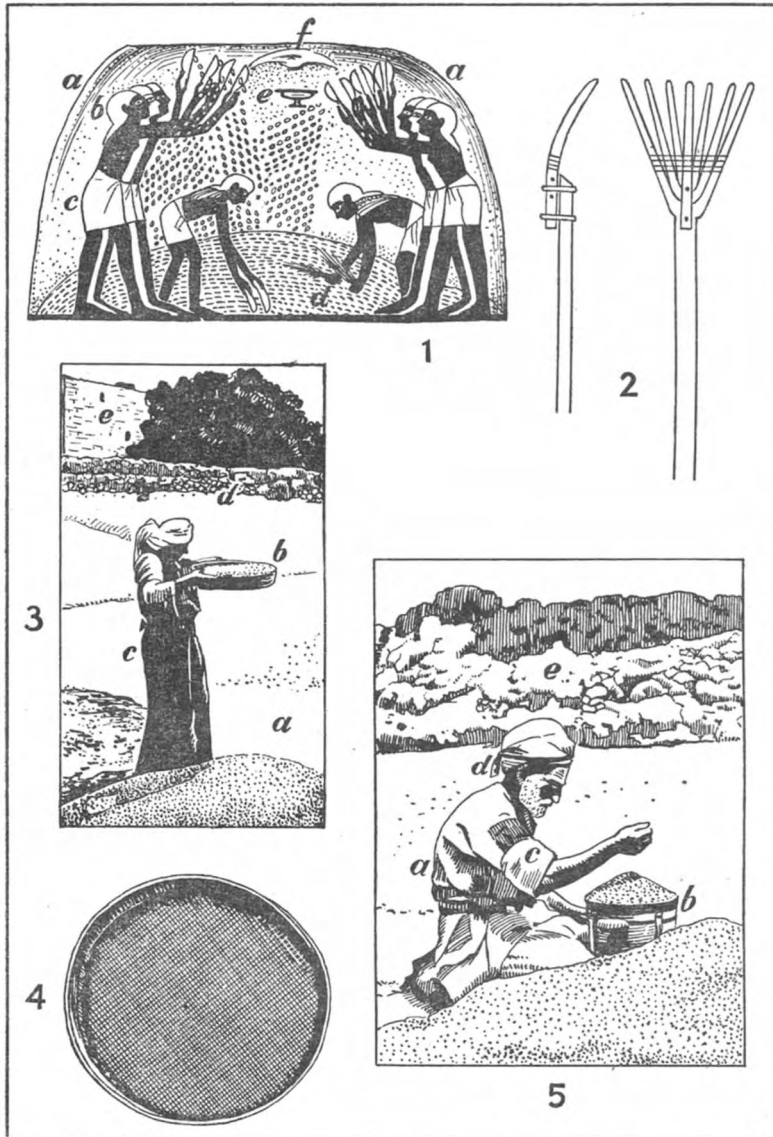
2. **Werpschoffel**. Bij het wannen in Israël waren twee werktuigen in gebruik gelijk Jesaja 30 : 24 leert, waar sprake is van de werpschoffel en de wan (in de vertaling van Prof. Ridderbos wannersschop en vork). De afb. vertoont een werpschoffel, zoals die gebruikelijk is in het land Gennesareth. Noodzakelijk voor het wannen is wind: niet te sterk (Jeremia 4 : 11), maar een bries, zoals die 's avonds of 's morgens nog waait (Ruth 3 : 2). Want door middel van de wannersschop en de werpschoffel wierp men het graan tegen de wind omhoog; de zwaardere korrels vielen loodrecht neer; en het stro ter zijde van de dorsvloer; als het hard woei zag men ver weg gaan „het kaf, dat wegstuift voor de wind” (Ps. 1 : 4). Het overblijfsel: het kaf werd wel met vuur verbrand (Matth. 3 : 12).

3. **Zeven van het koren** op de dorsvloer. Het dorsen, wannen en zeven geschiedt op de **dorsvloer** (*a*) onder de vrije hemel, wat door de regenloze zomer mogelijk is. Reeds Amos spreekt „gelijk als zaad geschud wordt in een zeef” (Amos 9 : 9) en bekend is het doordringende woord van Jezus als hij zegt tot Simon: de Satan heeft ulieden zeer begeerd om te ziften als de tarwe (Matth. 3 : 12).

„De mazen in de zeef zijn zeer fijn, dat geen korrel er door kan vallen; alleen het ietwat kleinere onkruidzaad, kleine steentjes en kaf valt er door. Nu schudt men de zeef enkele malen krachtig heen en weer, waardoor zand, kaf en onkruidzaad door de **zeef** (*b*) valt en het lichte stro boven zich bijeen verzamelt. Daarna voert de **zeefster** (*c*) een andere beweging uit: zij houdt de zeef een weinig schuin voor zich uit en werpt handig de inhoud van de zeef in de hoogte. Onderwijl blaast ze uit alle macht in de opgeworpen massa. Als zij het goed doet, reinigt zij het koren, zóó dat er niets onreins in blijft en zonder één korrel te verliezen. Hierop berust de beeldspraak van Amos 9 : 9: „Zie ik geef bevel, en ik zal het huis van Israël onder al de heidenen schudden, gelijk als zaad geschud wordt in een zeef; en niet één korrel zal ter aarde vallen” (Obbink). Op de achtergrond een **muur of jedar** van los opgestapelde stenen (*d*); wel verschillend van de **huismuur** (*e*).

4. **Zeef**. Ronde houten omraming; ongeveer 8 c.m. hoog, met een net gemaakt van schapen- of geitendarmen.

5. **Metten van het koren** (bij het Bijbelse Beëroth). Het koren wordt op de dorsvloer gemeten. Door drukken en schudden wordt voor de goede vulling gezorgd („een goede, neergedrukte, en geschudde, en overlopende maat” Lukas 6 : 38). De „**meter**” (*a*) heeft voor zich het meetvat, de **maat** (*b*) tot dat doel heeft hij de mouwen van zijn **mantel of overkleed** (*c*) omhooggeschoven. De man draagt een hoofddoek (*d*) met een strik op het achterhoofd vastgemaakt. Op de achtergrond een **muur** van los opgestapelde stenen, een **jedar** (*e*).

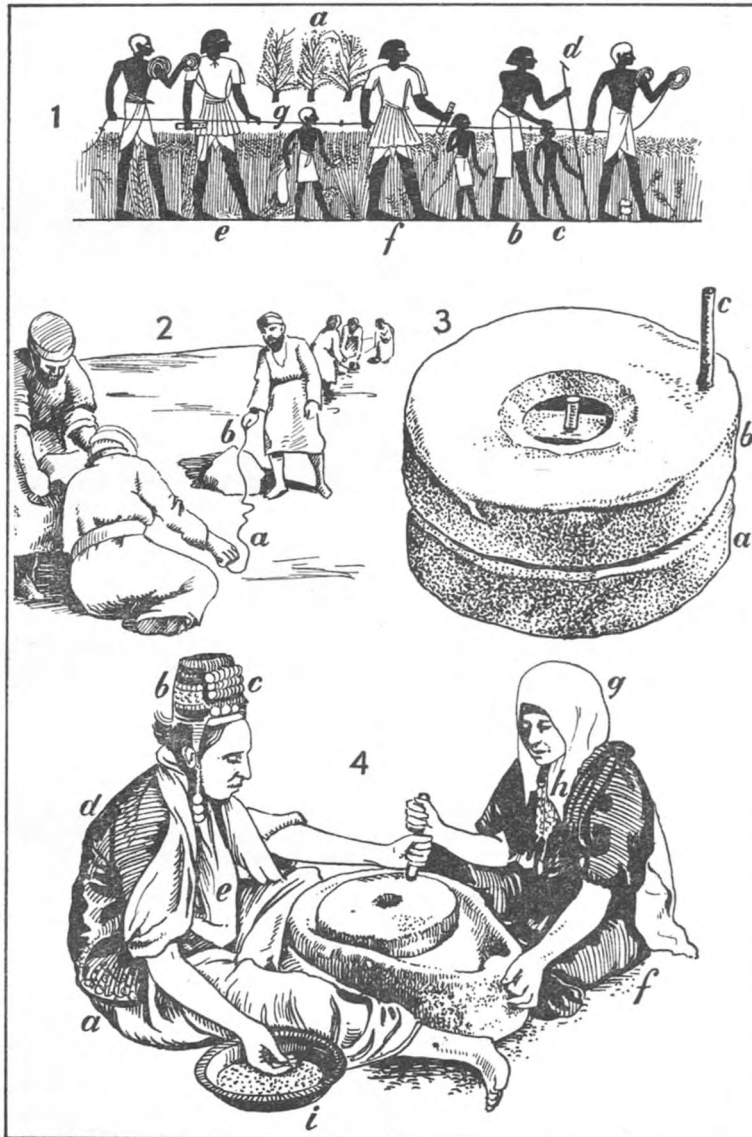
XIII. METEN EN MALEN.

1. **Landmeten op het veld** (Egyptische voorstelling). Op de achtergrond (*a*) enkele sycomoren of wilde vijgebomen. Een oude boer (*b*) steunende met de linkerhand op een naakte jongen (*c*) in de rechterhand een staf (*d*) is de leider. Twee mannen hebben behalve het lendenschort ook een hemd (*e, f*); de anderen alleen het lendenschort. Het veld wordt gemeten met een meetsnoer (*g*).

2. **Het meetsnoer en de grensstenen.** Onder de dorpelingen in Palestina heeft ieder recht op een gedeelte, dat door het lot wordt aangewezen. Zulk een apart stuk land heet chakel (in de Hebr. Bijbel chelkah); bijv. 2 Kon. 9 : 25 het stuk land van Naboth of Ruth 2 : 3 het deel van het veld van Boaz. Het deel, dat aan een landbouwer voor een jaar wordt aangewezen, wordt gemeten met een meetsnoer (*a*). Amos bedreigt de goddeloze Israëlieten, dat hun land door het meetsnoer aan anderen verdeeld zal worden; in Psalm 105 : 11 wordt gezegd dat Kanaän aan Israël ten deel gevallen is door het meetsnoer; in Psalm 16 : 6 stelt de dichter er prijs op, dat God Zijn lot handhaaft, omdat de meetsnoeren vielen in liefelijke plaatsen. Was eenmaal ieders deel door het meetsnoer aangewezen, dan was men erop bedacht, de grenzen daarvan tegenover de buurman duidelijk af te bakenen. Men deed dit door het plaatsen van grensstenen (*b*) in de Statenvert. „landpale” genoemd. Het behoorde tot de schandelijke misdaden „zijns naasten landpale te verzetten” (Job 24 : 2) waarom in Deut. 27 : 17 de vloek wordt uitgesproken over hem, die zijns naasten landpale verrukt (Prof. Dr H. Th. Obbink).

3. **Handmolen.** Een ronddraaiende handmolen bevindt zich in Palestina in elke boerenwoning en elke Bedoeïenentent. Zij bestaat uit een vaste onbeweeglijke ondersteen (*a*) (Job 41 : 15), en een bovensteen (*b*). Het materiaal is bijna altijd basalt uit Basan. Beide molenstenen hebben in het midden een opening. In de bovensteen is op 4 à 5 c.m. van de rand een kleine opening, waarin een houten pen (*c*) is gestoken. De handmolen was een werktuig, dat men elke dag nodig had; daarom schrijft de wet voor: Men zal beide molenstenen, immers de bovenste molensteen, niet te pand nemen (Deut. 24 : 6).

4. **Twee vrouwen uit Bethlehem, maalsters** (Pred. 12 : 4) die tezamen de handmolen draaien (Matth. 24 : 41). De vrouw links is een getrouwde vrouw (*a*), die draagt een muts (*b*) met munten of penningen (*c*). Zij draagt een overkleed (*d*) met lange mouwen. (welke zij heeft opgeslagen); en daaronder een gestikt jakje (*e*); rechts de ongetrouwde vrouw (*f*) met witte hoofddoek (*g*) over de muts, waaraan een ketting van penningen (*h*) hangt. Het malen is het werk van de vrouw, als voorbereiding van het bakken en koken. Omdat 's morgens gebakken wordt, geschiedt het malen vaak des nachts; zij maalt dan het meel dat voor één dag nodig is (Spr. 31 : 15). De ene vrouw heeft een vlakke korf (*i*) met koren, waaruit zij het koren neemt om het te brengen in het gat van de bovenste molensteen. Als twee vrouwen malen, hebben zij beiden een hand om het handvat; de een boven, de ander onder. Malen is vrouwenwerk; het is niet toevallig, dat een vrouw een molensteen op Abimelech werpt (Richt. 9 : 53); het gold voor een vernedering en een schande als een man (Richt. 16 : 21) of jongelingen moesten malen (Klaagl. 5 : 13).

XIV. BROODBAKKEN.

1. **Koninklijke bakkerij in het oude Egypte.** In de bovenste rij een **korfzeef** (*a*) en daarnaast een rij **kruiken** (*b*). Daaronder kneden twee slaven, met een stok in de hand het deeg (dat anders met de hand gekneet werd) met blote voeten in de **trog** (*c*). Rechts daarvan dragen twee **slaven** (*d*) **deeg** en een **oliekruik** (Levitikus 2 : 4) naar een arbeider, die het deeg op een **tafel** (*e*) dun uitspreidt en vormt. Rechts daarvan wordt een **ringbrood** (*f*) door een bakkersknecht met twee staven omhoog gehouden. De **pan** (*g*) is door een vlak deksel met handvat gesloten; omdat het heet is moet de **kok** (*h*) het deksel met een soort van **tang** optrekken. Bovenaan is een vuur met een **kookpot** (*i*); een bakker kookt **moes** uit vruchten die in twee **korven** (*j*) liggen; een knecht (*k*) brengt hout aan. Daaronder staat een man voor een **bakoven** (*k*); de bakker steekt zijn hand in de bakoven om de gebakken broden eruit te halen: de **broden** zijn op een **tafel** (*l*) neergelegd. Dezelfde bakoven ziet men nog eens in de onderste rij (*m*): het is „een bakoven, die heet gemaakt is van den bakker” (Hosea 7 : 4); het is een leemcylinder; het hout wordt er boven in geschud, dan aangestoken en als de oven heet is, wordt het deeg aan de binnenkant als broodvladen er tegen aan gekleefd en gebakken. Rechts draagt een **bakker** de deegvormen aan (*n*), die hij op een plank boven het hoofd draagt (vgl. Genesis 40 : 16). In de smalle strook daarboven knielt een bakker (*o*) voor een lage tafel en garneert het brood met **amandelpitten**; rechts bestrooit een bakker (*p*) het brood met kruiden. Onderaan rechts is een **brouwerij**. Twee mannen (*q*, *q*) dragen een stang over de schouder; daaraan hing een **bierkruik** (de Egyptische tekening is hier stuk). Rechts staan twee **brouwers** (*r*, *r*) met **puntmutsen**; zij arbeiden bij een **korfzeef** (*s*). Daarboven zijn **kruiken** (*t*).

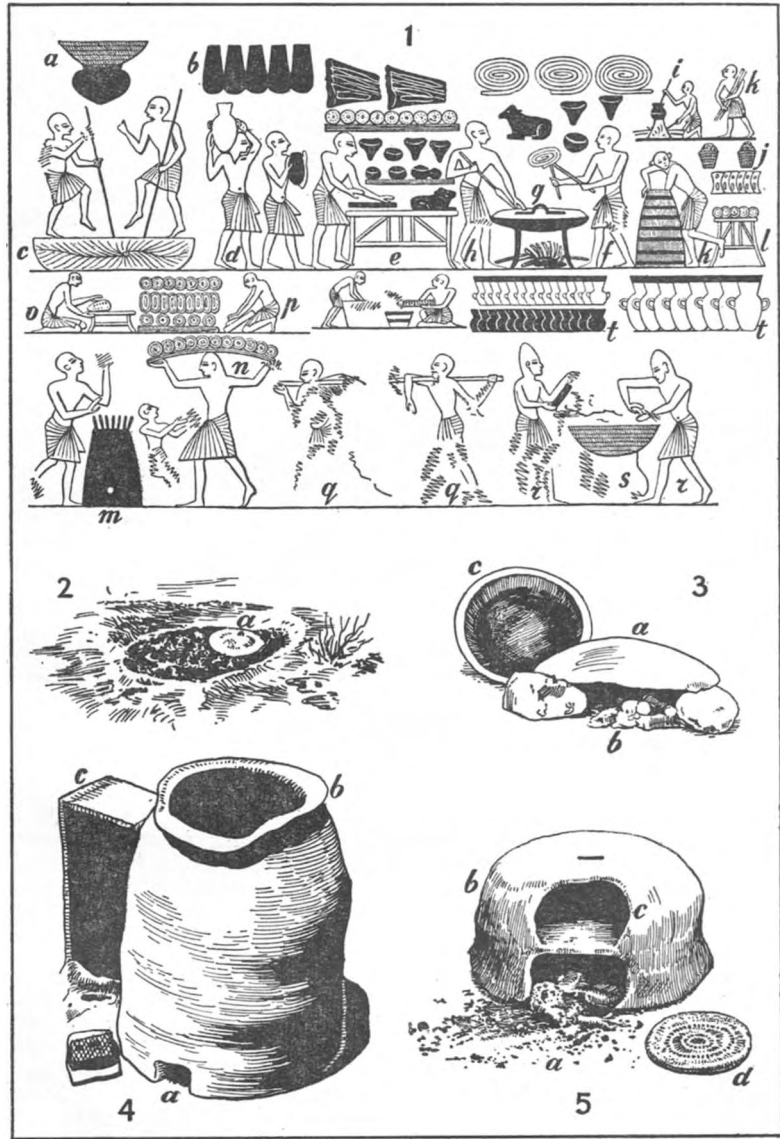
2. **Bakken op gloeiende as.** Men legt dan het platte deeg (in de vorm van een pannenkoek) òf op een verhitte steen en doet daarover hete as òf men bakt het tussen twee aslagen. Het zo gebakken brood is ongezuurd en moet direct genuttigd worden. Zulk „**hete-asbrood** (*a*)” werd door Elia gegeten (1 Kon. 19 : 6) en door de Heiland met de discipelen, (Joh. 21 : 9 en 13).

3. **Bakplaat.** De bakplaat (*a*) is een ronde schaal van gesmeed ijzer. De **bakplaat** rust op een paar stenen en daaronder een vuurtje van takjes (*b*) en van mest. De bakplaat heet in de Statenvert. „**pan**” (Lev. 2 : 5); in de vertaling van Prof. Noordt zij in Ezech. 4 : 3: een ijzeren **bakplaat**. — Achter de bakplaat staat een **houten deegschotel** (*c*) (in de Statenvert. „**baktrog**” bijv. Deut. 28 : 5).

4. **Bakoven.** Deze vorm van **bakoven** (**tannoer**) is een cylinder van gebakken klei. Beneden bevindt zich een **opening voor luchttoevoer** (*a*). De bovenste rand is een weinig naar binnen gebogen (*b*), om het voor de bakkende vrouw gemakkelijk te maken de broodvladen tegen de binnenwand te doen kleven. Daarnaast is een toestel (*c*) van hout en leem (*c*), waar bovenop het deeg kan gevormd worden.

5. **Bakoven.** Een bakoven als deze heeft een aparte ruimte voor het vuur (*a*), daarboven is de **bakplaat**. Boven de bakplaat is een koepelvormig-gewelfde overkapping (*b*), aan de voorzijde daarvan is een opening (*c*) om het brood in te leggen. Naast de bakoven ligt een **rond brood** (*d*).

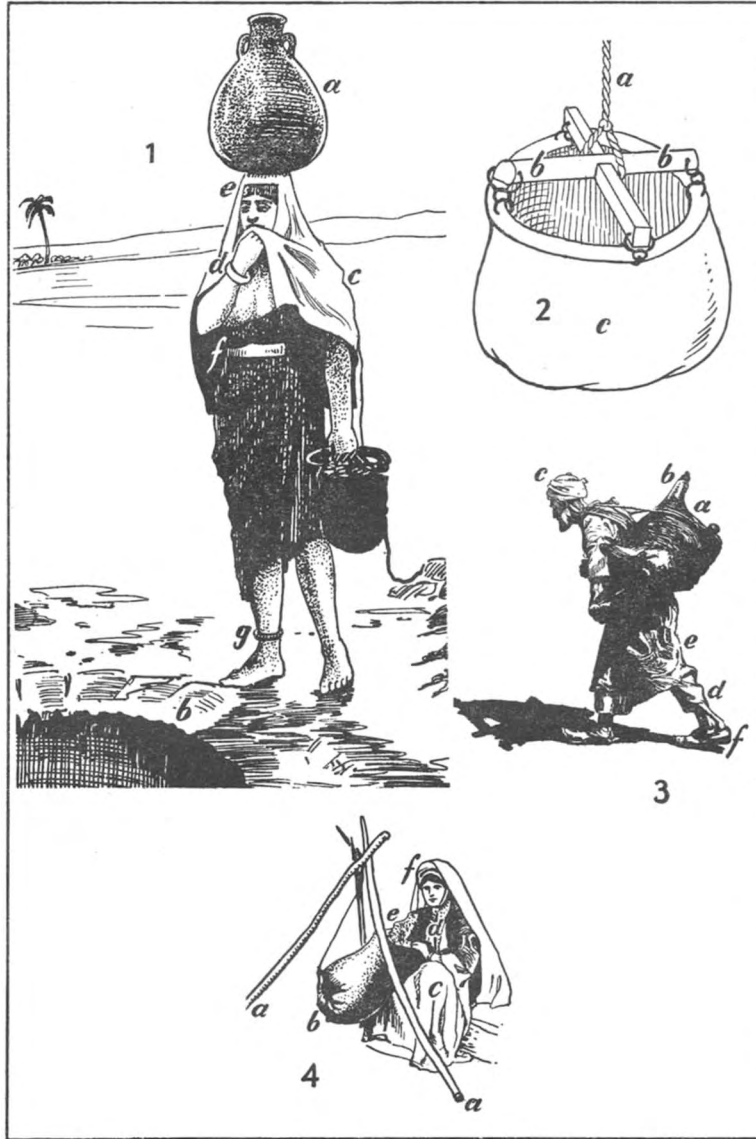
XV. WATER EN MELK.

1. **Vrouw bij de bron.** Het water, dat het meest op prijs gesteld wordt is **levend water**, het bewegende, frisse water van borrelende bronnen en beken (Hooglied 4 : 15). Een levendig tafereel is het, als de vrouwen bij de bron komen, „op de avondtijd, ten tijde als de putters het water halen” (Gen. 24 : 11). Als zij naderen, hebben zij de ledige kruik op de schouder, als Rebekka (Gen. 24 : 15). De volle kruik (*a*) wordt op het hoofd gezet. De bron (*b*) op de voorgrond is in een diep in de bodem gegraven gat, dikwijls tot op de rotsbodem toe. De geulen in de bronrand zijn inkervingen, ontstaan door de touwen van degenen, die de puttemmers optrekken. De vrouw draagt een witte hoofddoek (*c*) die als sluier gebruikt kan worden (zij bedekt haar mond!). Voorts is zij gesierd met armband (*d*) en voorhoofdsiersel (*e*) en een enkelring (*g*), zij draagt een lang kleed, dat echter hier gegord is: het is wat opgetrokken tot aan de kniestreek, doordat zij het tussen de gordel (*f*) heeft opgenomen.

2. **Emmer.** De lederen puttemmer (*c*) die men beter schepbuidel zou kunnen noemen, hangt aan een houten kruis (*b*) dat ten doel heeft de zak open te houden. In het midden van het houten kruis is het puttouw of scheptouw (*a*). Zoo waren de emmers ook in de oudheid (Numeri 24 : 7, Jesaja 40 : 15).

3. **Waterdrager.** Mannen dragen het water in lederen zakken (Jozua 9 : 4); een man, die een kruik draagt is een zeldzame figuur, die de aandacht trekt (Lukas 22 : 10). De lederen zak (*a*) wordt met een touw op de rug gedragen; de stukken van de poten (*b*) steken vreemd omhoog. De waterdrager draagt op het hoofd een gewonden doek (*c*); verder heeft hij een broek (*d*), een hemdachtig overkleed (*e*) en sandalen (*f*). De met riempjes (Gen. 14 : 23) vastgemaakte sandalen waren in de oudheid het schoenwerk, die behoorden tot de normale kleding (1 Kon. 2 : 5; Ezech. 24 : 17, 23; 2 Kron. 28 : 15).

4. **Boterbereiding.** In F. J. Bruijfel, Bijbel en Natuur leest men: De zoete melk, zoals wij die kennen, wordt zeer weinig gebruikt, daar ze gedurende een groot deel van het jaar spoedig bederft. Zij is vrijwel alleen van belang voor jonge kinderen. Wanneer wij in het O. T. lezen over chäläb (Statenvert. „melk”) moet in het algemeen gedacht worden aan een met behulp van stukjes lebmaag gestremde en door gisting verzuurde melk, min of meer te vergelijken met de ons bekende **Yoghurt**. Uit deze chäläb wordt de chem'ä, boter, bereid. Daartoe neemt men drie stokken (*a*) die schuin in de grond worden gestoken en waartussen een zak, van geitenhuid (*b*) vervaardigd gevuld met chäläb wordt opgehangen. Dan gaat de vrouw erbij zitten en de zak wordt nu het doel van de welgemikte vuistslagen. (Het werkw. drukken in Spr. 30 : 33 is beter te vertalen door „het stoten” of „het stompen”). Zoo komt de inhoud in voortdurend schuddende beweging en dit „stoten” heeft de vorming van boter tengevolge. — Naast de dikke verzuurde melk, kent men ook zoete gestremde melk. Door verwijdering van het water wordt kaas verkregen (Job 10 : 10 ... en mij als een kaas doen runnen). De vrouw draagt een lang kleed, tob (*c*), een jakje (*d*) en een van voren open mantel (*e*); op het hoofd heeft zij de hoofddoek (*f*) door een hoofdband vastgemaakt.

XVI. JACHT EN VISSERIJ.

1. **Jachtnetten** (afb. op een monument te Hermel, in Syrië). Een dier (*a*) dat bekneld raakt door een slagboom (*b*) en gevangen kan worden in een jachtnet (*c*) dat vastgehouden door twee stokken (*d*) over de kop van het dier kan worden geworpen. In Jesaja 51 : 20 is sprake van een dier (het Hebr. woord kan beduiden: antilope, of naar oudere opvattingen: onyx of wilde os) dat gevangen wordt in zulk een net; de profeet vergelijkt de in onmacht gevallen kinderen ermee, die op straat liggen gelijk een wilde os in het net. Zulk een jachtnet wordt uitgeworpen; de profeet Ezechiël spreekt Gods bedreigingen over Juda en zijn koning uit: Ik zal mijn net over hem heen werpen (Ezech. 12 : 13).

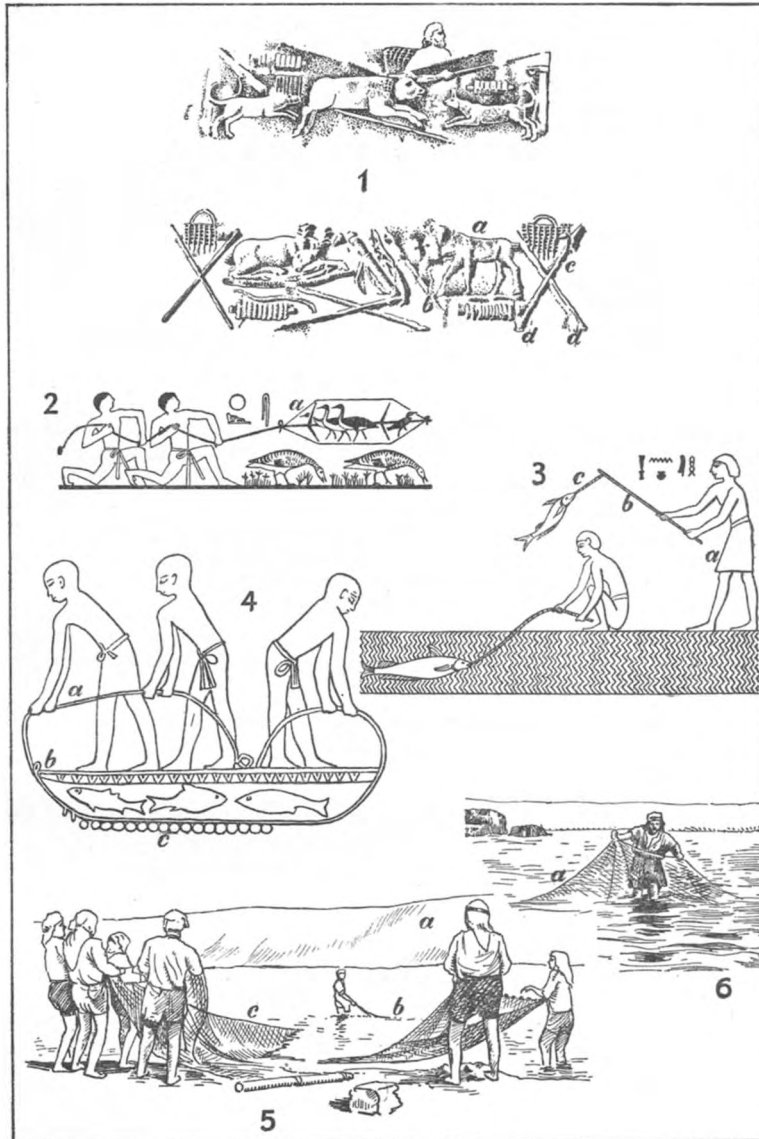
2. **Vogelvangst** (Egyptische voorstelling). Twee Egyptenaren trekken het slagnet (*a*) dicht, waarin grotere en kleinere vogels gevangen zijn.

3. **Vissen met de angel** (Egypt. voorstelling). Een visser in lendenschort (*a*) heeft in de hand een hengelstok (*b*) waaraan een snoer (*c*) waaraan de angel is met het lokaas. (Verg. Jes. 19 : 8). Men viste niet alleen in de Nijl, maar ook in daartoe met sluizen afgesloten viswater („Justige staande wateren”, Jes. 19 : 10). De zittende visser heeft een snoer (zonder hengelstok) in de hand; deze wijze van vissen was en is gebruikelijk aan het Meer Gennesareth: „werp de angel uit” (Matth. 17 : 27).

4. **Vissers** (Egyptische voorstelling). De rustig voortvloeiende wateren van Egypte waren zeer visrijk; een veel-opbrengende visserij was daarvan het gevolg: de Israëlieten in de woestijn behielden daaraan de herinnering („wij gedenken aan de vissen, die wij om niet aten” Numeri 11 : 5). Men ving met de vishaak (angel), men trachtte de vissen te steken met de speer, of men gebruikte een fuik, of een sleepnet. Aan lange touwen (*a*) werd het net (*b*) bezwaard met zinkstenen (*c*) neergelaten en daarna opgetrokken.

5. **Visvangst aan het Meer Gennesareth**. Op de achtergrond rijst de rotswand uit het water: hier is het bergland van Golan of Gaulanitis (*a*). Links zien wij een visser in het water staan; hij staat bij de zegen, waarvan de kurken (*b*) op het water drijven. Op de voorgrond trekken de vissers de zegen (*c*) in. Het is bij dit net, dat niet van alle vissen hier en daar een enkele vangt, maar dat over een grote oppervlakte alle vissen omvat, dat het koninkrijk der hemelen vergeleken wordt in Matth. 13 : 47. De vissers waren in de oudheid licht gekleed, ja ze legden hun gewaad af (Joh. 21 : 7); zij droegen bij het vissen een kort hemd. Wij lezen van Petrus, dat hij zijn kort hemd over zich wierp en daarna in zee sprong. Men heeft het wel eens vreemd gevonden, dat Petrus met natte kleren zo aan het strand kwam — maar daarbij niet bedacht, hoe warm het hier kan wezen. Sven Hedin vertelt, dat hij hier op 26 Juli als luchttemperatuur 87° F. noteerde; de Zweedse reiziger vond het een genot handen vol water te gieten over zijn dunne kleding en die te doen drogen in de wind.

6. **Visser met het werpnet** (*a*); een rond net; ± 4 m. wijd; dat met een zwaai over het water wordt geworpen. (Ezech. 26 : 5; Matth. 4 : 18; Joh. 21 : 6).

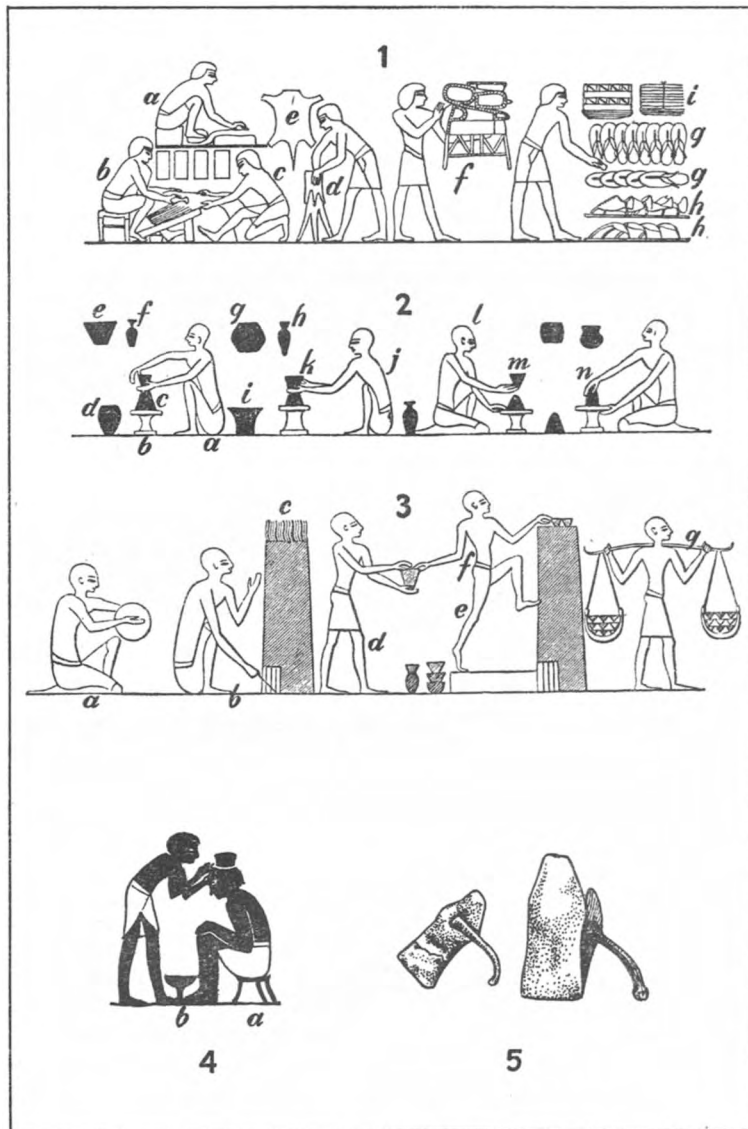
XVII. HANDWERK.

1. **Lederbereiding** (Egyptische voorstelling). Links boven is een arbeider (*a*) die met een scherpe steen de haren van de huid schraapt; hij houdt de huid met de voeten vast. Daaronder is een arbeider, die riemen snijdt uit het leer (*b*); terwijl een ander het vel strak aantrekt (*c*). Daarnaast wordt de huid strak getrokken over een bok (*d*); een geprepareerde huid (*e*) is daarboven afgebeeld. Meer naar rechts is iemand, die doorgeeft, wat al klaar is (*f*); er werden verschillende artikelen van leer vervaardigd bijv. sandalen (*g*); onderdelen van een bespanning (*h*) en omhulsels voor acte-stukken (*i*).

2. **Pottenbakker aan het werk bij de draaischijf** (Egyptische voorstelling). De eerste pottenbakker (*a*) heeft op de draaischijf (*b*) een leemklomp (*c*); hij vormt met zijn hand het inwendige van het vat. Enkele vaten (*d, e, f, g, h, i*) zijn al gereed. Een tweede pottenbakker (*j*) vormt de buitenkant van een vat; met zijn linkerhand houdt hij de bodem van het vat (*k*). Een derde pottenbakker (*l*) is juist klaar gekomen met een vat (*m*); de laatste begint met een verse leemklomp (*n*): leem in de hand des pottenbakkers (Jer. 18 : 6) hij maakt een werk op de schijven (Jer. 18 : 3).

3. **Pottenbakkers bij de oven** (Egyptische voorstelling). De eerste (*a*) vormt van leem een plat bord tussen zijn handen; een ander (*b*) maakt het vuur in de oven (*c*) heet; een derde (*d*) geeft de vormen aan de pottenbakker (*e*) die slechts met een gordelschort (*f*) gekleed is; hij plaats de vormen op de verhitte oven. Het aardewerk, dat gereed kwam, wordt door een arbeidster met een juk (*g*) weggebracht.

4. **Barbier aan het werk.** 5. **Scheermes** van een barbier. De barbier oefende in de oudheid zijn beroep in de buitenlucht uit, onder de schaduw van een boom. De barbier bond het hoofdhaar om de schedel hoog op en sneed de haren bij de slapen kort af, of schoor deze. De klant zat tijdens de bewerking op een driepoot (*a*); daarvoor stond dan een zeepbekken (*b*). Voor scheren en haarsnijden benutten de barbieren een „scheermes der barbieren” (fig. 5) dat zeer merkwaardig van vorm was en diende om „te laten gaan over het hoofd en over de baard” (Ezech. 5 : 1).

XVIII. WIJNGAARDEN; OLIJVENPERS.

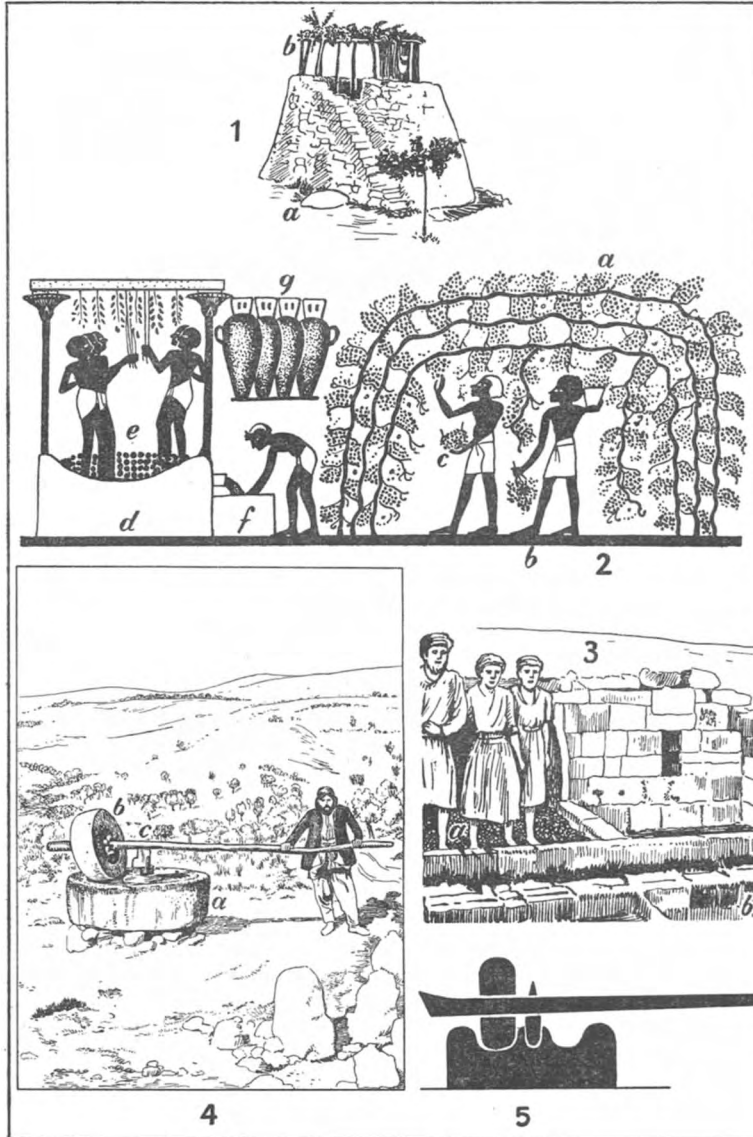
1. **Wachthut in de wijngaard.** In de vruchttuinen (bijv. in de komkommerhof, Jesaja 1 : 8) en de wijngaarden heeft men in de tijd van het rijp zijn en de oogst priëelachtige gebouwtjes: een takkendak op palen. Het is de **wachthut** (*b*) op de **wachttoeren** (*a*) die in de **wijngaard** voorkomt (Jesaja 5 : 2) waar vaak de gehele familie ten tijde van de oogst in de hut woont: het **hutje in de wijngaard** (Jesaja 1 : 8). De hut komt in de Bijbel ook voor als zinnebeeld van bescherming (Psalm 27 : 5). Een hut kan instorten en vervallen; daarop doelt de belofte in Amos 9 : 11.

2. **Druivenoogst; druiventreden** (Egyptische voorstelling). Rechts is een **priël van wijngaardranken** (*a*); daaronder staan de **plukkers** (*b*) die de **druiventrossen** (*c*) afsnijden. Links is de **wijnpersbak** (*d*) waarin de mannen staande de **druiven treden** (*e*). Beneden loopt de wijn uit de wijnpersbak in een **kuip** (*f*); de wijn werd dan later in de **kruiken** (*g*) gebotteld.

3. **Treden in de druivenpers.** In de oudheid was bekend „persen treden” (Neh. 13 : 15) en beroemd is de uitdrukking in het schone visioen van Jesaja: **Waarom zijt gij rood aan uw gewaad? en Uw klederen als van een, die in de wijnpers treedt? Ik heb de pers alleen getreden** (Jes. 63 : 2, 3). Behalve de **wijnpersbak** (*a*) is er ook een **wijnbak** (*b*) (Jes. 5 : 2) de trog, waarin de getreden most of wijn vloeit; in de Statenvert. ook wel genoemd **kuipen** (Jer. 48 : 33). Het druivenpersen kan gebeuren doordat men een zwaar voorwerp door middel van een hefboom op de druiven drukt; of doordat mensen met blote voeten in de **wijnpersbak treden** (*a*). Uit de **wijnpersbak** vloeit de getreden wijn in een lagere **trog of kuip**, (*b*) die als een goot hier voor de wijnpersbak loopt.

4. 5. **Olijvenpers.** De olijfolie in de dienst Gods werd gebruikt 1. als „**olie tot de luchter**”; 2. als „**olie der heilige zalving**”; 3. als **onderdeel van het spijsoffer**. De olie tot de luchter en de zalfolie wordt omschreven als „**zuivere gestoten olijfolie**”; voor het spijsoffer als „**gestoten olie**” (Ex. 27 : 20; 29 : 40; Lev. 24 : 2; Num. 28 : 5). Om deze olie te verkrijgen werden de allerfijnste olijven uitgezocht. Deze werden dan in een stenen mortier gekneusd tot een brijachtige massa en daarna in een korf gedaan. De olie, die dan uit de korf druppelt, en dank zij de voorzichtige bewerking, in het geheel niet vermengd is met bestanddelen van het vruchtvlies of van de pit is de „**zuivere gestoten olie**”. Deze is blank en walmt bij de verbranding niet. Door nu de inhoud van de korf met stenen te bezwaren of onder de balk te plaatsen, verkrijgt men een tweede, ook nog uitnemende kwaliteit, de „**gestoten olie**”. Om olie voor dagelijks gebruik te verkrijgen werd de olijvenbrij verder uitgeperst, waarbij ook de pitten verbrijzeld werden. Zoo leverde de olijf al de olie af, die echter nu vermengd was met bestanddelen van vruchtvlies en pitten, dus veel minder zuiver was. Dit geschiedde in een **olijvenpers** (*a*). Een rond zwaar stenen onderstuk was uitgehold, zodat er een cirkelvormige goot in was, waarin een zware ronde steen (*b*) door middel van een hefboom (*c*) gewenteld kon worden. In de Bijbel is over dit olijvenpersen niets te vinden dan een verwijzing in Job 24 : 11 „tussen hun muren persen zij olie uit”. [Bruijfel].

XIX. HERDERS; SCHAPEN; PAARDENSTAL.

1. **Herder met stok en staf.** De *stok* (*a*) is gewoonlijk van eikenhout; ± 60 c.m. lang, met een knop ter grootte van een goed uitgegroeide sinaasappel. Met behulp van een band kan de stok aan de gordel bevestigd worden of hij hangt als een rijzweep aan de pols. De *staf* (*b*) meet van 4 tot 6 voet en is gewoonlijk gemaakt van een tak van een olijfboom, die geschild wordt. De staf dient de herder bij het beklimmen van de rotsen, om takjes en bladeren af te slaan, om treuzelende of vechtende geiten te bestraffen en eindelijk om erop te leunen, wanneer hij wacht houdt over zijn kudde. De herder draagt een lang *onderkleed* (*c*) een soort *mantel* (*d*) een *hoofddoek* (*e*) vastgehouden met een *band* (*f*); over het onderkleed een *gordel* (*g*); in de rechterhand de *slinger*.

2. **Slinger.** Deze is gewoonlijk gevlochten van wol en heeft in het midden een 5 à 6 c.m. breed extra gevlochten gedeelte, waarin de steen komt te liggen in het midden van de holligheid des slingers (1 Sam. 25 : 29). Als slingerstenen werden gebruikt de kleine „gladde stenen” (1 Sam. 17 : 40) die men 's zomers in de droge beddingen van de uitgedroogde rivierlopen opzocht en dan in de „tas voor de slingerstenen” (vert. Prof. de Groot) opborg (Bruijel).

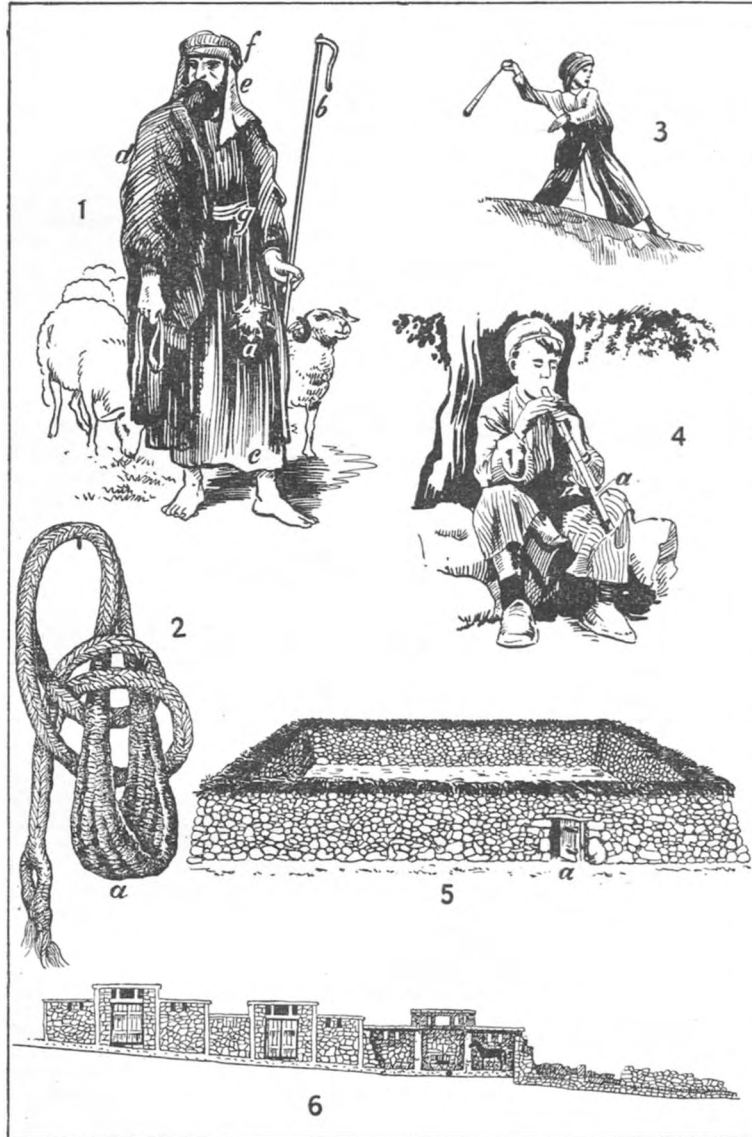
3. **Herdersknaap met slinger.** Als men de steen in de slinger gedaan heeft, steekt men de middelvinger van de rechterhand door het oog van het ene lus, houdt het andere, iets langere en smallere eind met dezelfde hand en slingert nu de slinger boven het hoofd. De kunst is, het snoer op het goede ogenblik los te laten, zo dat de steen het doel treft.

4. **Herdersknaap de fluit bespelend.** Bij de herdersknapen is het een liefkoosde bezigheid om de kudde te kalmeren door op een *schalmel* (*a*) te blazen. Zij maken deze van riet. Er zijn 6 openingen; de knaap gebruikt van beide handen daarom drie vingers om te bespelen.

In de Bijbel wordt er gewag gemaakt als men het fluiten der herders tussen de kudden hoort (Richt. 5 : 16).

5. **Schaapskooien.** De schaapskooien dienen om de kudden in de zomernachten een verblijf te verlenen. Een muur van los opgestapelde stenen is feitelijk de beschutting. Deze kooien moeten dan beschermen tegen „dief en rover” (Joh. 10 : 1). In de muur is een opening „de deur in de schaapskooi” (*a*). Voor deze deur ligt de *deurwachter*, gewoonlijk een der herders. 's Morgens doet de deurwachter de deur open en de herders roepen de schapen (Joh. 10 : 2, 3).

6. **Paardestallen van Salomo in Megiddo.** Van Salomo wordt gemeld, dat Salomo had „schatsteden, en wagensteden en steden der ruiters” (1 Kon. 10 : 28) en hij voerde die naar het noorden, om te verkopen aan de koningen van de Hethieten en de Syriërs (1 Kon. 10 : 29). Het vervoer geschiedde over de handelsweg, waaraan Megiddo lag. Bij de opgravingen zijn hier gevonden de *stallen van Salomo*. De stallen hadden de vorm van een lange hal, met afdelingen voor de paarden aan weerszijden van de middengang. Het dak werd gedragen door 2 *rijen stenen pilaren*; tussen die pilaren stonden stenen kribben. In de pilaren waren gaten, waardoor men een touw kon halen om de dieren vast te binden.

XX. KLEDING.

1. **Arabische sjeich.** Deze Arabier draagt de wijde mantel met lange mouwen, de z.g. kumber (*a*). Hij heeft de hoofdbedekking der Bedoeïenen, een grote grijswitte, vierkante doek, die tot een driehoek is gevouwen, de z.g. keffije (*b*). Een dikke snoer of agaal (*c*) van wol of in elkaar gedraaide bokkenharen houdt de doek op het hoofd vast.

2. **Herder uit het gebied bij Bethlehem.** De herder draagt een onderkleed (*a*) en daarover de mantel of kumber (*b*); het onderkleed wordt vastgehouden met een gordel (*c*); op het hoofd heeft hij de keffije (*d*) omsnoerd door een agaal (*e*). Op de scherpe verweerde steenbrokken loopt hij, de voeten geschoeid met een soort sandalen (*f*). Boven de gordel houdt hij in de armen een jonge geit met lange hangende oren (vgl. Amos 3 : 12); de geit heeft lang zwart haar (verg. Hoogl. 6 : 5).

3. **Aartsvaderlijke verschijning met mantel en stok.** De man draagt een onderkleed (*a*) samengehouden met een gordel (*b*). Het onderkleed heet in de Statenvertaling wel rok (Gen. 37 : 3). Over dit kledingstuk is een bovenkleed (*c*) (opperkleed Deut. 22 : 12). 's Nachts wikkelden de armen en de herders er zich in (Jer. 43 : 12) daarom mocht het niet langer dan tot de avond verpand zijn (Deut. 24 : 13). Bij de arbeid werd het veelal afgelegd (Matth. 24 : 18; Hand. 7 : 58). De hoofddoek (*d*) is een om het hoofd gewikkelde lap. Hij draagt eenvoudige sandalen met riemen (*e*). De staf (*f*) van een mans lengte voltooit de uitrusting van de man (Gen. 38 : 18).

4. **Joodse gevangenen in lange hemdrok.** De twee vrouwen (*a*, *a*) dragen een sluierdoek (*b*) die van het hoofd tot de enkels reikt. In de regel was de sluiër open en bedekte het gelaat niet (Gen. 12 : 14; 24 : 15, 16); wilde men dat dit geschiedde, dan hield de vrouw die sluiër voor het gezicht met de handen samen (Gen. 24 : 65). — Deze vrouwen dragen deze over de hemdrok (*c*) die ook de mannen dragen (*d*). De hemdrok heeft korte mouwen (*e*). Wanneer men snel moest gaan, werd het aan de voorzijde opgebonden („gord uw lendenen” 2 Kon. 4 : 29) of „de lendenen opgeschort” (Exodus 12 : 11).

5. **Boerenvrouw uit Samaria** in een wit, lang kleed met lange mouwen (*tob*, *a*), witte hoofddoek (*b*) en daarbovenop een draagring (*c*) om de waterkruik op het hoofd te dragen.

6. **Egyptenaar met lendenschort.** Bij de Egyptenaar en in Babyloonië was zeer algemeen het lendenschort (*a*). De vorm van het lendenschort had ook de zak, een uit geiten- of kameelhaar geweven grove doek, die als teken van rouw werd gedragen, op de blote huid (Job 16 : 15) soms als enig kledingstuk (1 Kon. 20 : 31) soms onder het opperkleed (2 Kon. 6 : 30).

7, 8. **Sandalen.** Het schoeisel bestond uit sandalen met riemen (Gen. 14 : 23; Jes. 5 : 27; Mark. 1 : 7). Gewoonlijk waren deze gemaakt van leer, maar zeer eenvoudig en van weinig waarde (Amos 2 : 6). Wanneer men in huis kwam, werden de sandalen uitgetrokken, eveneens als men een heilige plaats betrad (Exod. 3 : 5; Joz. 5 : 15). Overigens was het barrevoets gaan een teken van rouw (2 Sam. 15 : 30; Ezech. 24 : 17, 23). De oude Assyrische sandalen, die hier afgebeeld zijn waren eigenlijk hielkappen (*a*), met op de wreef de riemen (*b*) (de z.g. schoenriemen).

XXI. SIERAAD.

1. **Snoer uit Ras Sjamra.** Bij de opgravingen van Oegarit (Ras-Sjamra) werd o.m. dit snoer gevonden, dat blijkens de ligging dateert uit de 14e eeuw vóór Christus. Het snoer bestaat uit kralen van **goud en zilver**, kornalijn en barnsteen en **parelen**; buitendien is het versierd met enkele **hangertjes** (a). Zulke snoeren waren in de oudheid zeer geliefd; men droeg ze in Oud-Israël („spanselen” Ex. 35 : 22; **ketenen aan uw hals**; Spr. 1 : 9; **halssieraad van het fijnste goud**; Spr. 25 : 12; **parelsnoeren**; Hoogl. 1 : 10). Als hangertjes dienden halve maantjes en reukflesjes (Jes. 3 : 18 en 19).

2. **Spiegel** (Egyptische zilverspiegel uit Byblos in Syrië). De handspiegel bestond uit gegoten, convex geslepen metaal, vaak van zilver (daarom spreekt Elihu van de hemelen, die vast zijn als een **gegoten spiegel**, Job 37 : 18). Soms ook van andere metalen („hij maakte het koperen wasvat met zijn koperen voet van de spiegels der te hoop komende vrouwen, Exodus 38 : 8).

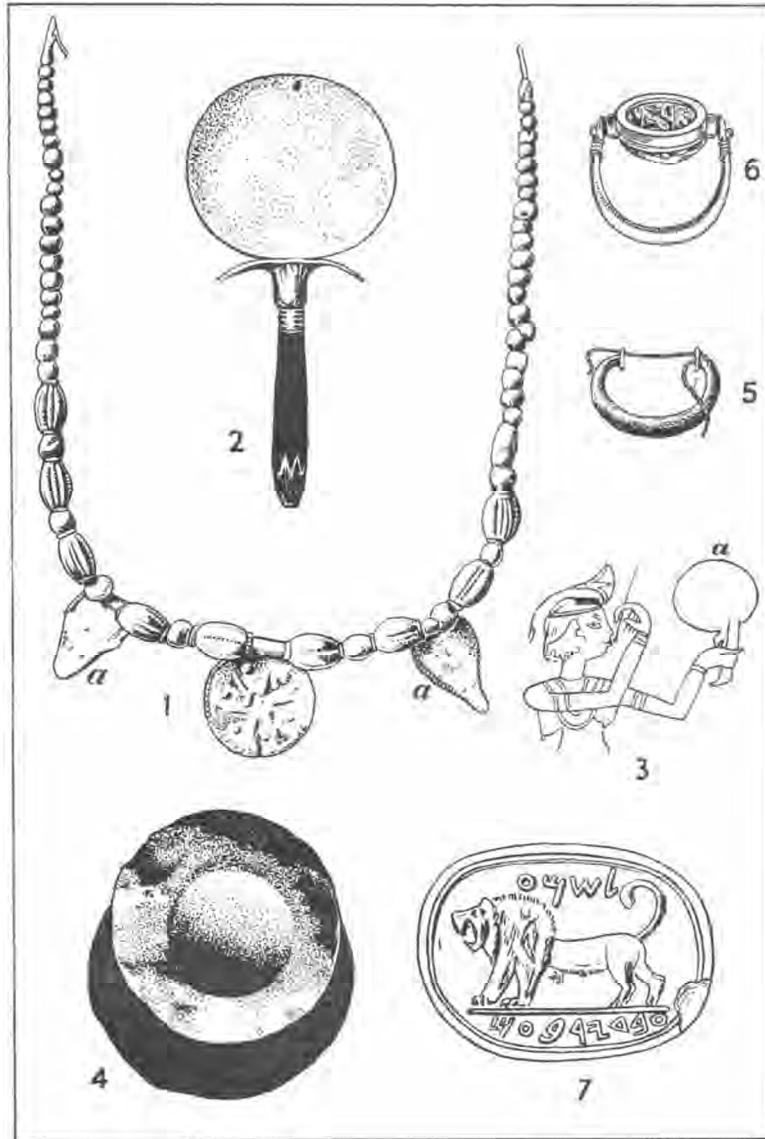
3. **Egyptische vrouw, bezig zich te schminken**, en een spiegel (a) in de linkerhand. „Zo blankette zij haar aangezicht en versierde haar hoofd” (2 Kon. 9 : 30). Bij voorkeur werd gebruikt **loodglans of stibium**; het werd met een stift gesmeerd op de wenkbrauwen en wimpers om het oogwit sterker te doen uitkomen en de ogen groter te doen schijnen („al schuurdet gij uw ogen met **blanketsel**, Jer. 4 : 30; **uw ogen beschilderd**, Ezech. 23 : 40).

4. **Instrument voor het fijnwrijven van schminkpoeder** (Teleilat Ghassoel). Het stibium werd met olie of zalf uitgewreven om als schminkpoeder gebruikt te worden. Het werd dan bewaard in **schminkpaletten** (als bij de opgraving van Sichem zijn gevonden); de naam van de jongste dochter van Job, Keren happûch kan betekenen: schminkhorentje of schminkdoosje (Job 42 : 14).

5. **Oorring uit Megiddo, Oorringen** („oorsierselen”, Statenvert. Gen. 35 : 4, **oorring** Num. 31 : 50) werden door vrouwen gedragen en door kinderen (de gouden oorsierselen, die in de oren uwer vrouwen, en uwer zonen, en uwer dochteren zijn; Ex. 32 : 2).

6. **Zegelring uit Jericho.** Reeds in de tijd der aartsvaders was de zegelring bekend (Gen. 38 : 18): de zegelring dient als „ondertekening”. De zegelring werd door de Israëlieten wel aan een **snoer** om de hals gedragen (Gen. 38 : 18), door de Egyptenaren aan de vinger (Gen. 41 : 42); later door de Israëlieten eveneens (**zegelring aan Mijne rechterhand**” Jer. 22 : 24).

7. **Zegel van „Sjema, dienaar van Jerobeam” uit Megiddo.** In het midden van het zegel is een brullende leeuw afgebeeld; er is op te lezen: „Sjema dienaar van Jerobeam”. Met Jerobeam kan bedoeld zijn de tweede koning van die naam, die in Samaria regeerde van 783—743 voor Christus, terwijl Sjema dan zijn beambte was. Het zegel is van jaspis en doet duidelijk uitkomen, hoe hoog de graveerkunst stond.

XXII. MUZIEKINSTRUMENTEN.

1. **Harp uit Ur.** Deze harp is een instrument met 11 snaren (*a*), schuin gespannen boven een rijkversierde klankbodem (*b*). De harp wordt met de hand bespeeld (1 Sam. 16 : 16, „dat hij met zijn hand spele”). In Israël werd het instrument lopende bespeeld; het werd dus gedragen en kon daarom niet groot zijn (1 Sam. 10 : 5; 2 Sam. 6 : 5). Het klankwerk is versierd met **mozaïek** en het einde is versierd met een **ramskop**.

2. **Joodse gevangenen die de lier bespelen.** De gevangenen, waarschijnlijk mannen van Juda uit Lachis, trekken door een bergwoud, onder bewaking en toezicht van een **soldaat**, die een **knots** (*b*) in de hand en een **boogtas** (*d*) op de rug heeft. De gevangenen dragen een **hemdrok** en zijn **barvoets**; een van hen gaat blootshoofds; de anderen hebben een **kap** met **hoofdband**. Typisch voor hen is het Joodse **gelaat**, de haarlokken, de **korte volle baard**. Zij moesten op hun tocht op hun **lier** (*c*) spelen (als zij, die ons gevangen hielden, de woorden eens lieds van ons begeerden, Ps. 137 : 3). De soldaat draagt **laarzen** (*a*); deze **Assyrische soldatenlaarzen** worden vermeld in Jes. 9 : 4. Want alle soldatenschoen, die dreunend trappelt, en elke mantel, in bloed gewenteld, gaat ter verbranding, wordt een prooi van het vuur (Vertaling Ridderbos).

3. **Assyrische cymbalist.** De cymbaal bestond uit twee koperen bekens (*a*) („hel klinkende cymbalen”, Ps. 150 : 5) die tegen elkander geslagen werden, en diende niet om de melodie te leiden, maar om de maat te doen uitkomen. Zij werd gebruikt bij de orkesten (1 Kron. 25 : 1; 2 Kron. 5 : 12; Ezra 3 : 10) bij optochten (2 Sam. 6 : 5).

4. **Assyrische pauk.** In de tempel speelde men op de **manshoge pauken** of **keteltrommels**: de doffe toon was ver hoorbaar. Verder had men draagbare exemplaren van cylinder- of kegelvorm. Met de knokkels of de vingers werd de **trom** geslagen. In Israël werd de **handtrommel** of **tamboerijn** vaak door vrouwen bespeeld (Exod. 15 : 20); deze trom was het geliefkoosde instrument bij volksfeesten en optochten, bij vrolijke gelegenheden en gaf bij het gezang, vooral als het met reidansen gepaard ging, de maat aan (Richt. 11 : 34).

5. **Assyrische dubbele fluit.** De fluit werd oorspronkelijk (en nog wel) uit een riet vervaardigd; later ook uit brons. Veel werd de fluit gebruikt; fluitspel begeleidde de klaagzangen (Jer. 48 : 36; Matth. 9 : 23) en de vreugdeliederen.

6. **Egyptisch meisje dat de luit bespeelt.** Het meisje heeft om haar haar een **haarband** (*a*) met een versiering van bloemen. Zij bespeelt de **luit** (*b*) met een **plektron** of **plektrum**. De luit is een tokkelinstrument met peervormig achtervlak; een plektrum is een klein plaatje, waarmee de snaarinstrumenten der ouden bespeeld werden. In Israël lieten de aanzienlijken de luit van sandelhout maken (1 Kon. 10 : 12).

7. **Reidans met muziekinstrumenten** (Egyptische voorstelling). De vrouwen met **palmtakken** (*a*), **handtrommels** (*b*) en **lieren** (*c*) begeleiden de dans met muziek, terwijl een naakt kind een tak in de hand houdt. Dansen bij godsdienstige feesten met muziek kwamen ook in Israël voor („de dochters van Silo zullen uitgegaan zijn om met reien te dansen,” Richt. 21 : 21; in het midden de **trommelende maagden**, Ps. 68 : 26).

XXIII. SCHRIFT (1).

1, 2. **Kleitafeltje gevonden bij de opgraving in Sichem.** Bij de opgraving in Sichem zijn twee spijkerschrift-tafeltjes gevonden. „Hoewel klein en onaanzienlijk en bovendien lastig te ontcijferen zijn zulke inscripties voor onze kennis van het leven en denken der oude Kanaänieten in de eeuwen voor de intocht der Israëlieten van het aller-grootste belang. Beide tafeltjes zijn op de voor- en achterzijde beschreven. ...Het tweede (hier afgebeeld) is een zakenbrief. De toon is enigszins indringerig. De schrijver vraagt om de zending van koren en beste olie, zoals hij die drie jaar geleden ook al eens ontvangen had, en vraagt, of het zijn schuld is, dat hij geen bericht krijgt, terwijl toch ook zijn agenten reeds herhaaldelijk geschreven hebben.” (Prof. Dr F. M. Th. Böhl).

3. **Israëlstèle gevonden in de ruïnes van de dodentempel van Faraó Merenptha bij Thebe.** Dit inschrift, in **hieroglyphenschrift**, wordt Israëlstèle genoemd, omdat het de naam Israël noemt. Bovenaan ziet men in de tekening twee helften: in het midden de god Amon onder de **geveugelde zonnescijf**, die de koning met de rechterhand het **sikkelzwaard** reikt en in de linkerhand de **scepter** houdt. De koning is getooid met de **krijgshelm**. Achter de koning staat rechts de god **Horus** met valkenkop, links de godin **Mut**. Daaronder is het inschrift van Merenptha. Het is een lied „om alle landen tezamen te laten weten (Merenptha's overwinning in alle landen) en de schoonheid zijner daden te tonen.” Het is gedateerd op de 3de dag van de 11e maand van het 5e jaar van Merenptha's regering, dus omstreeks 1228 voor Christus. In het lied beroemt de koning er zich op:

Israëls lieden zijn weinig; zijn zaad bestaat niet meer.

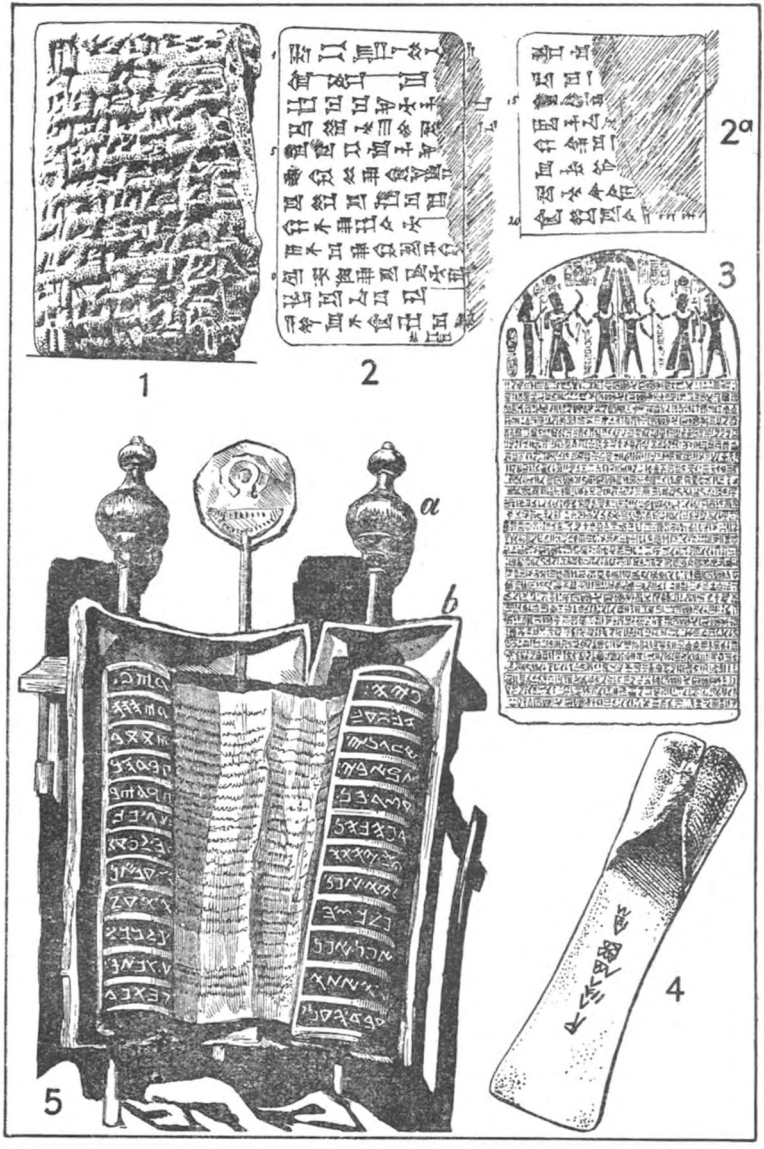
[Het is een fotografische reproductie; met een vergrootglas zijn de hieroglyphen goed te zien.]

4. **Bijl van Ras Sjamra met opschrift in alphabetisch spijkerschrift.** Bij de opgravingen van Ras Sjamra in Fenicië zijn vele interessante dingen gevonden, die licht verspreid hebben over de Feniciërs in de tijd van Mozes; zoo is gebleken, dat het alphabetisch schrift ouder is, dan men tot nu toe aannam. Men vond hier een alphabeth van 29 letters; de ontcijfering is verrassend snel gegaan. Het schrift is eenvoudig, vergeleken met het spijkerschrift.

5. **Samaritaanse rol.** Aan de beide einden is een **houten staaf**, „boom des levens” genoemd, bevestigd, die onder uitloopt in een mooi bearbeide punt en bovenaan een versiering heeft (**siertoren of kroon a**). Om deze beide staven is de rol gebonden, zó, dat het reeds gedurende de loop van het jaar gelezene deel der rol om een staaf gewikkeld is, het nog te lezen deel om de andere. Om de wetsrol hangt een **manteltje (b)** van zijde of kostbare stof vervaardigd.

De Pentateuch der Samaritanen is in het Hebreeuws geschreven. Deze taal geldt voor hen als de heilige taal, als de taal der wet. Het letterschrift is evenwel niet het bekende quadraatschrift, maar vertoont meer overeenkomst met de oud-Phoenicische lettertekens.

In de oudheid heeft het boek de vorm van een rol. Zo vinden wij het ook in de H. Schrift (Ezra 6 : 2; Psalm 40 : 8; Jesaja 8 : 1; Jeremia 36; Ezech. 2 : 9; Zach. 5 : 1).

XXIV. SCHRIFT (2).

1. **Potscherf met opschrift uit Samaria.** Onder een der kamers van het paleis van Achab werd in een rotskelder de hand gelegd op 75 fragmenten vaatwerk met Hebreeuwse opschriften in **oud Hebreeuws** schrift. Ze zijn geschreven met zwarte inkt met behulp van een **kalam** of **schrijfstift**. Deze potscherven zijn een soort van **geleibrieven**, die de wijn en de oliezingingen voor de koninklijke magazijnen begeleidden. Op deze „brief” staat: in het jaar 15 van Abiëzer aan Asa (zoon van) Achimelech [een consignatie van wijn voor] Baäla [die woont in] El Mattan.

2. **Ostracon of potscherf** uit Tell ed-Doeweir (waarschijnlijk het Bijbelse Lachis). Het schrift is met **inkt** geschreven (de inkt volgens het scheikundig onderzoek samengesteld uit een extract van galnoten en roet). Het is een „brief” aan de vestingcommandant van Lachis uit het jaar 588 voor Christus (dus kort voor de inneming door Nebukadnezar, Jer. 34 : 7). De brief is kruiperig.

Aan mijn heer Ja'oesj. — Moge Jahwe aan mijn heer goede berichten doen hooren, juist nu, juist nu. Wat is uw knecht, die een hond is, dat mijn heer aan zijn knecht denkt? Moge Jahwe diegenen ten verderve voeren, die op iets ingaan, waarvan zij niet weten! [Dat de mindere zich een hond noemt, komt ook in de Bijbel voor; zie 1 Sam. 24 : 15].

3. **Zegel van Gedalja.** Dit zegel heeft eveneens het oud-Hebreeuwse schrift; er staat op:

van Gedaljahoe

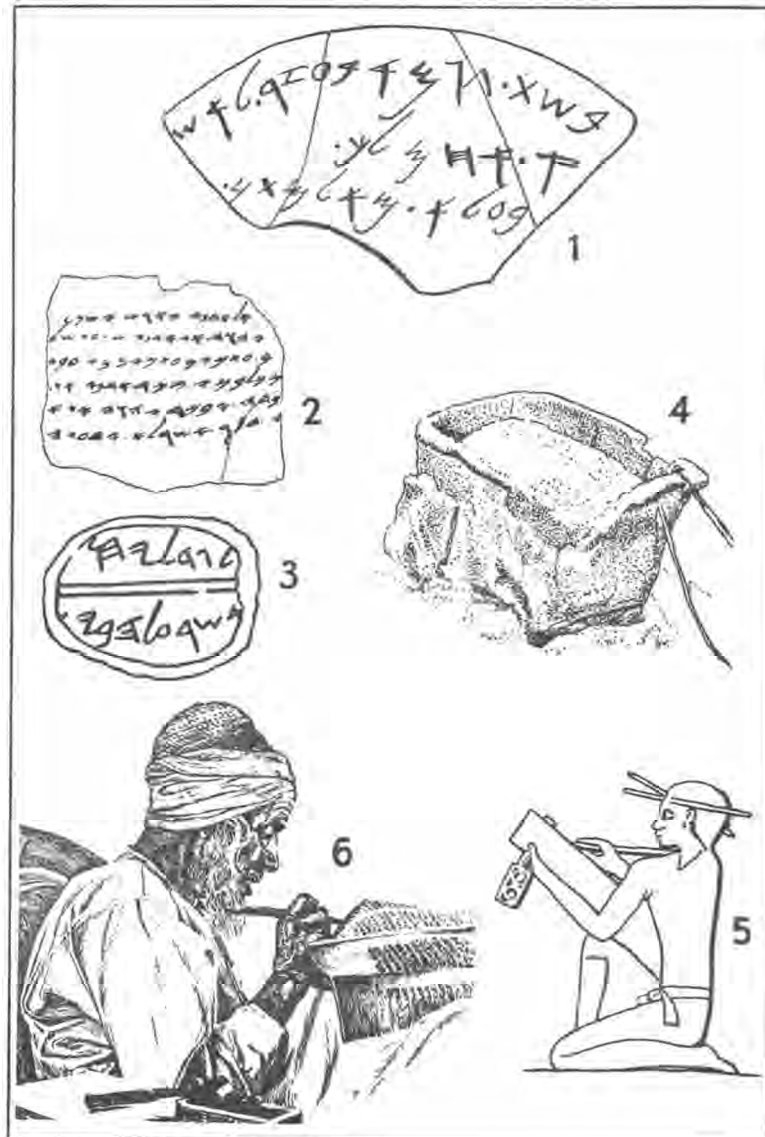
die over het huis (staat)

Het zegel van Gedaljahoe (Jahwe is groot). Er zijn drie personen met de naam Gedalja: 1. zanger van David (1 Kron. 25 : 3); 2. tijdgenoot van Jeremia (Jer. 38 : 1); 3. zoon van Ahikam (2 Kon. 25 : 22). Deze derde is bedoeld. Hij heeft hier de titel: die over het huis staat, de paleisoverste, het waarnemend staatshoofd.

4. „**Vat**” voor het bewaren van brieven. In de dagen van Jeremia werd wel geschreven op „een rol des boeks” (Jer. 36 : 2) dat men met een mes kon stuksnijden (Jer. 36 : 23). Daarnaast bestond ook het kleitafeltje, waarop de letters werden aangebracht met een **griffie** (Jes. 8 : 1), een **ijzeren griffie** (Jer. 17 : 1). Zoo moet men ook de **koopbrieven** voorstellen (Jer. 32 : 10) waarop dan nog een **zegelafdruk** werd aangebracht (Jer. 36 : 14). Deze brieven werden bezwaard in een **aarden vat voor brieven** (Jer. 36 : 14); een voorbeeld daarvan vindt men in de tekening naar een vondst in Thaänach.

5. **Egyptische schrijver:** hij schrijft „een aktestuk” en heeft behalve de „schrijfstift” in de hand, er ook nog een over elk der oren. Schrijvers van beroep, in dienst van vorsten of van kooplieden, komen in de oudheid voor (2 Sam. 8 : 17; Psalm 45 : 2; Jes. 33 : 18; Jer. 36 : 26).

6. **Joodse Thora-schrijver.** Een Thora-rol (met de 5 boeken van Mozes) wordt met buitengewone zorg vervaardigd; geschreven op perkament. De schrijver moet niet alleen goed kunnen schrijven, maar ook innerlijk voor het heilige werk van de Thora te schrijven, goed toegerust zijn.

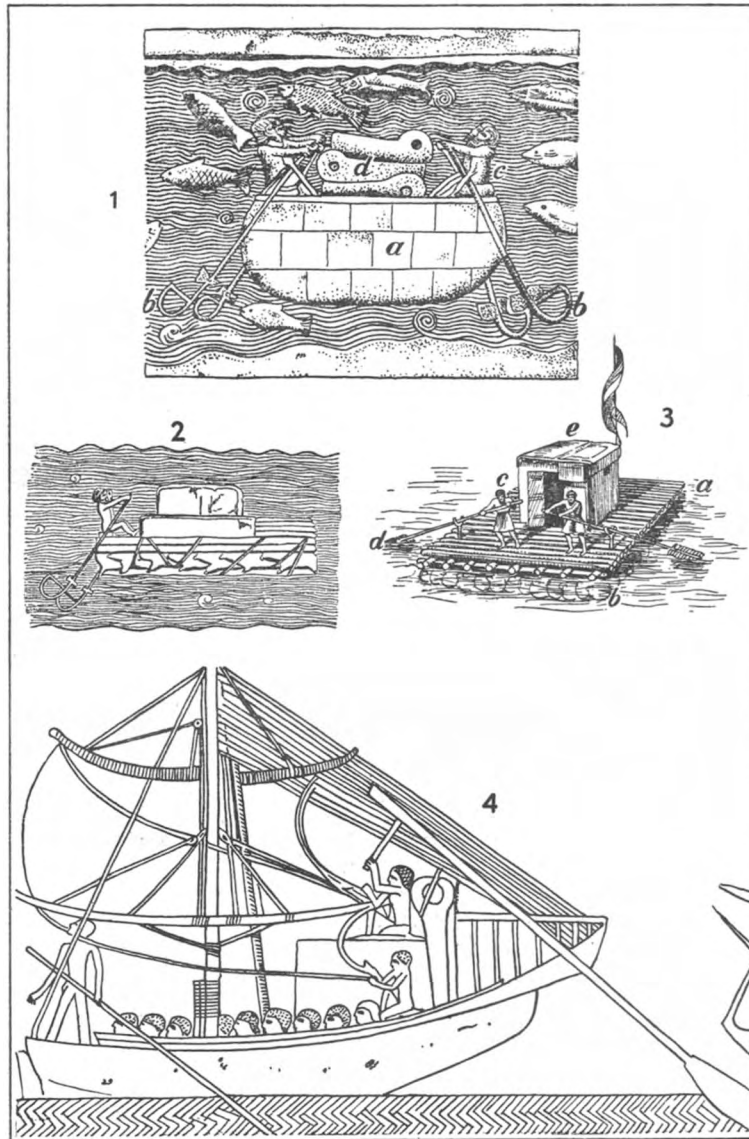
XXV. VAARTUIGEN.

1. **Assyrische goeffa.** De Griekse geschiedschrijver Herodotus beschrijft als iets bewonderenswaardigs deze vaartuigen. „De vaartuigen, die zij hebben om langs de rivier naar Babylon te trekken zijn rond van vorm en geheel van leder (a). Want nadat zij bij de Armeniërs ribben van wilgenhout hebben doen snijden, spannen zij daarover van buiten huden tot bedekking, bij wijze van een bodem, zonder een achtersteven af te scheiden, of ze in een voorsteven samen te buigen, doch zij maken het vaartuig als een schild, rond van vorm, vullen het geheel met biezen, en laten het dan met waren beladen de stroom afgaan. Het vaartuig wordt gestuurd met riemen (b) door twee roeiers (c) die rechtop staan” (Herodotus I 194; vert. C. M. van Deventer). Hier zijn echter vier mannen, die zitten. Gewoonlijk was de vracht vaten palmwijn; hier zijn (volgens Unger) schroeven (d) voor het vervoer van stierkolossen. — Deze goeffa's dienden ook als veerboten (een stad aan de Eufraat heet veer of overgang nl. Tifsah, I Kon. 4 : 24).

2, 3. **Assyrische kelek;** 2. kelek uit de oudheid; 3. tegenwoordige kelek. „Wij weten, dat reeds in de grijze oudheid vlotten, keleks genaamd, gebruikt werden; wij zien ze afgebeeld op Assyrische reliefs, die bij opgravingen voor de dag komen, en wel precies in dezelfde vorm, als ze nog heden gebruikt worden. Men vervaardigt vlotten van populierenstammen (a), die in de vorm van roosters op elkander gelegd worden. Daar echter de Tigris bij de vele stroomversnellingen dikwijls slechts een zeer geringe diepte heeft, kwam men al in de vroegste tijd op een geniaal middel om deze vlotten zo hoog mogelijk op het water te houden: men bevestigde onder deze populierenroosters een groot aantal met lucht gevulde ramsvellen (b), die maakten, dat het vaartuig bijna op de waterspiegel dreef. Met deze vlotvaart houdt zich een apart gilde bezig, de kelekdij's (c) die met riemen (d) het vlot bewegen en sturen. Op de kelek is een „arke”, een huisje voor nachtverblijf op reis en voor de goederen.” (I. Guyer, Meine Tigrisfahrt).

4. **Egyptische schepen.** De tekening is een voorstelling uit de geschiedenis van Cheops. Deze wilde dat aan zijn hof een bekwaam tovenaars zou komen. Toen werden barken uitgerust opdat de zoon des konings deze tovenaars halen kon. Bij de ontmoeting worden veel hoffelijke woorden gesproken. De tovenaars wil meegaan en zegt: „Men geve mij een boot om mee te voeren mijn leerlingen en mijn boeken,” toen gaf men hem twee schepen met hun equipage. Dit tafereel geeft de tekening weer. — De Nijl wemelde in de oudheid van barken en allerlei andere vaartuigen. In de zangen van Ichnaton wordt het uitgeroepen in „De dag en de wateren”.

De barken zeilen de stroom op en eveneens de stroom af,
Iedere weg is open, omdat gij zijt opgekomen,
De vissen in de rivier springen voor u op,
En uw stralen zijn in het midden der grote zee.

XXVI. SCHEPEN.

1. **Filistijnse schepen.** De Filistijnse schepen eindigden in een steil opstijgende voor- en achtersteven (*a*), versierd in de vorm van een zwanenhals (*b*). Het waren zeilschepen, die niet geroeid werden. De mast (*c*) heeft een mars of mastkorf (*d*). Op het onderste schip zijn twee Filistijnse krijgslieden (*e*); beiden hebben het voor de Filistijnen typische ronde schild (*f*); de een draagt de eveneens voor dit volk kenmerkende dolk (*g*) in de rechterhand.

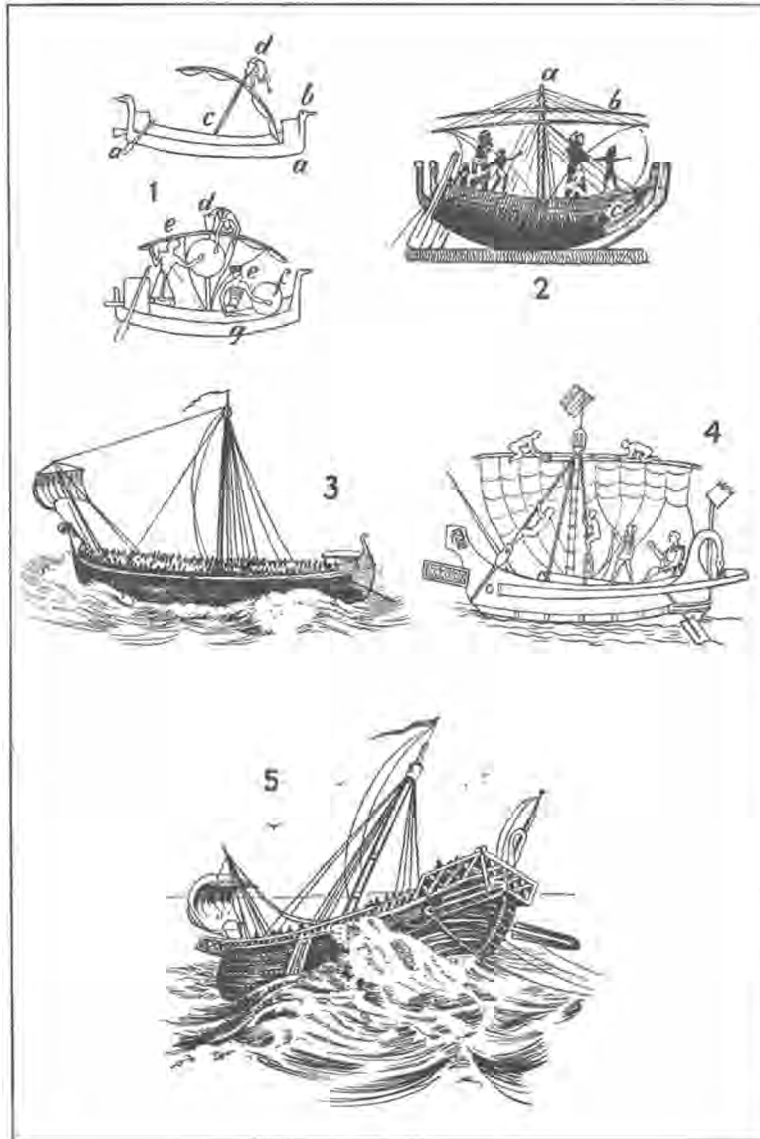
2. **Fenicisch schip.** De schepen hebben een gebogen vorm met nagenoeg gelijke steven. Aan de masten (*a*) ziet men de raas (*b*). Veel touwen, waarin de raas hangen zijn eveneens kenmerkend. Het schip heeft een hoog zetboord (*c*) (plankenhek om het dek) dat bij hoge zee de deklast voor afglijden moet tegenhouden. De scheepsbouw van zulke schepen wordt beschreven in Ezechiël 27 : 5 v.v.: Met cypressen van den Senir bouwden zij u al het houtwerk. Cederen van de Libanon namen zij om een mast te maken. Uit de hoogte van Basans eiken maakten zij uw roerriemen. Bontgewerkt lijnwaad uit Egypte was uw doek om u als zeil te dienen.

3. **Korenschip uit de dagen van Paulus.** „Een korenschip, als waar Paulus mee reisde, stelle men zich niet te klein voor. Er zijn ons opgaven bewaard gebleven van zulke schepen met een inhoud van 2600 ton. Paulus' schip bood plaats voor 276 man. De romp van het schip vertoonde voor de vorm van een kop, achter die van de staart van een vogel. Midden op het schip stond een grote mast, in de regel van cederhout (vgl. ook Ezechiël 27 : 5), op de voorsteven vond men nog een kleinere mast, tot bevestiging van een kleiner zeil. Het sturen geschiedde met behulp van twee grote roerriemen, rechts en links aan de achtersteven bevestigd. Op het dek stond een houten huisje voor de stuurman, een tempeltje met een godenbeeld. Het verblijf van de schipper lag in het achtergedeelte. De passagiers bivakkeerden op het dek.” (I. Snoek).

4. **Zeelieden aan het werk bij opkomende wind.** Een wandschilderij uit Pompeji toont hoe de zeilen werden opgehaald. In het midden is de hoofdmast; deze bestond uit één stuk; tot steun dienden sterke touwen, die van de scheepszijde naar de mars voeren. Aan de hoofdmast is een grote ra; daaraan hangt het zeil; om dat te versterken zijn er over heen genaaid banden van leer, die een hand breed zijn.

5. **Het verankerde schip, waarmee Paulus voer, op de morgen van de 14e stormdag.** „De Engelse deskundige Smith heeft berekend, dat een schip, varende onder de omstandigheden, waarvan in Hand. 27 gesproken wordt, juist 14 dagen nodig heeft om van Creta naar Malta te komen (vgl. Hand. 27 : 33v.v.). Als zij het dieplood uitwerpen geeft het een diepte aan van twintig vademen (37 m.). Even later staan er nog slechts 15 vademen water, 27.75 m. Dat is ondieper. De vrees komt dan op dat het schip ergens op harde plaatsen terecht zal komen. Daartegen nemen de schepelingen hun maatregelen: vier ankers van het achterschip worden uitgeworpen. Vier zijn er nodig, omdat de ankers maar klein zijn, ongeveer 25 k.g. En dan moeten de opvarenden wachten tot het dag wordt” (Snoek). De tekening geeft nu het schip in het morgenlicht.

XXVII. ANDERE MIDDELEN VAN VERVOER.

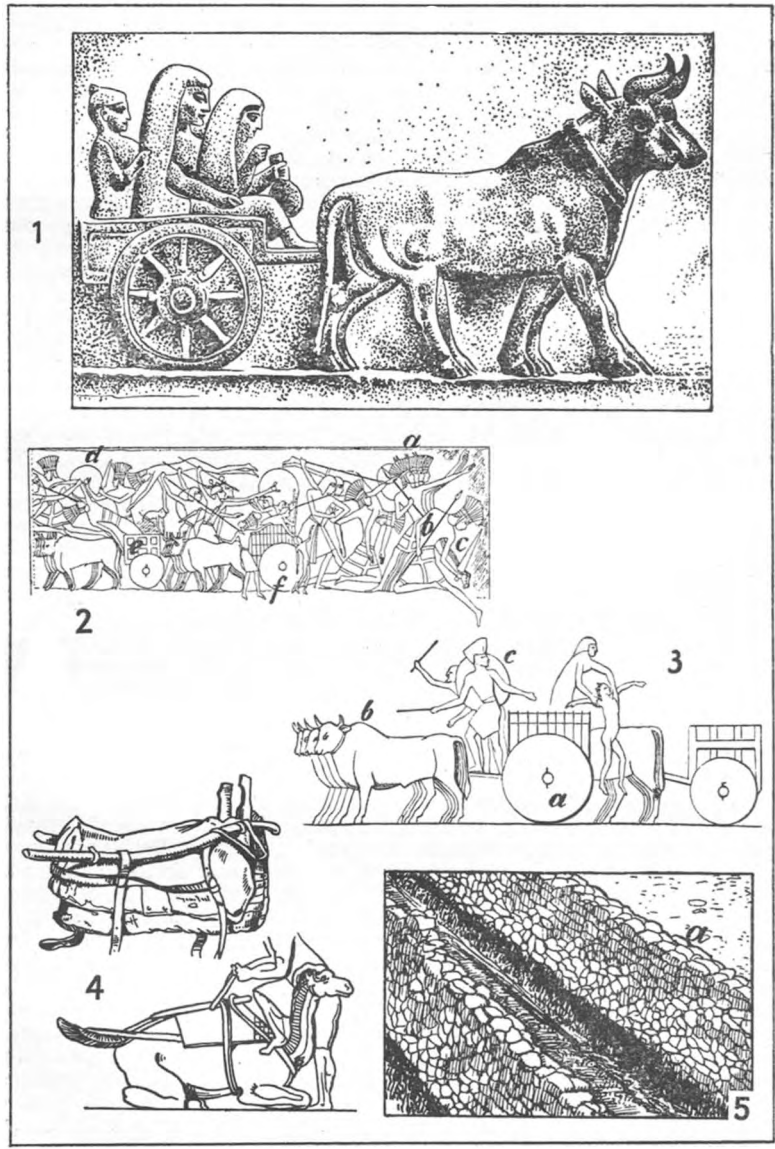
1. **Vrouwen op reis.** Assyrisch relief uit het paleis van Sanherib. De bekende geleerde Alfred Jeremias geeft dit plaatje om aanschouwelijk te maken, hoe men zich voorstellen kan de reis genoemd in Gen. 12 : 6: En Abraham is doorgetogen in dat land, tot aan de plaats Sichem. Oorspronkelijk waren de wielen één rond hout; van later tijd zijn pas de spaken in de wielen. Uit die latere tijd zijn ook deze **tweewielige wagens**; de bouw ervan geschiedde door wagenmakers, welke vooral onder de Elamieten gevonden werden. De twee vrouwen voor dragen beide een sluierskap, maar het gelaat is onbedekt; een ervan heeft een **kruik**.

2. **Filistijnse ossenkarren.** De Filistijnen zijn herkenbaar aan hun **vederhelm** (a) die met een **snoer of band** bevestigd is; aan de helm is verbonden een **halsbedekking**. De Filistijnen zijn gewapend met **lansen** (b) en **dolken** (c). Zij worden hier voorgesteld in strijd met Egyptenaren. Het **schild** (d) der Filistijnen is rond. De **ossenkarren** (e) waarop vrouwen en kinderen zich bevinden, worden door vier ossen getrokken. De wagen of kar is vierhoekig, gemaakt van hout, of gevlochten takken. Als wielen dienen **ronde houtschijven** (f). De vrouwen in de wagen houden de kinderen omhoog, smekend om erbarmen. Dat een Filistijnse wagen van hout is (1 Sam. 6 : 14) en door runderen wordt getrokken, vindt men ook in het bekende verhaal over de terugkeer van de ark (1 Sam. 6 : 7).

3. **Wagens van Takkarri** (een Aziatisch volk in de berichten der Egyptenaren). Zij rijden in karren met zware **schijfwielen** (a) getrokken door een **vierspan ossen** (b). De ene drijver met de stok in de hand drijft de ossen aan; de ander, die achterom ziet heeft een **rond schild** (c). De wagen is met een vierkante houten wand omgeven. In de wagen staat een vrouw, die een kind aan de bovenarm vasthoudt.

4. **Zadels van de kameel.** Reeds in de dagen der aartsvaders is sprake van gezadelde kamelen (Gen. 37 : 25). De koningin van Scheba kwam te Jeruzalem met een zeer zwaar heir, met kemelen, dragende specerijen (1 Kon. 10 : 2). Behalve van lastkemelen spreekt de Bijbel ook van snelle kemelen (Jesaja 66 : 20; 60 : 6). Gewoonlijk legt een rijkameel 5—6 km per uur af en loopt dan 8 tot 10 uur per dag en dat weken lang. Dat houdt geen paard vol. Om de last goed op te laden, wordt gebruik gemaakt van eigenaardige zadels; twee lange stokken een weerszijden van het dier dienen om het draagvlak te vergroten. De kameelzadels worden dikwijls bewaard in de vrouwenafdeling van de tent (Gen. 31 : 34).

5. **Weg tussen steenmuren.** De handelslieden trokken langs grote internationale karavaanwegen (Gen. 37 : 25) en de eenzame reiziger langs een holle weg (Numeri 22 : 24) die door de wijngaarden loopt met een muur aan deze en een muur aan gene zijde. Tuinen, boomgaarden, wijngaarden en soms de groepen olijfbomen en vijgebomen zijn omsloten door een **muur** (a) (jedar). De jedar wordt opgebouwd van onbehouwen stukken steen. Deze los-opgestapelde muren zijn vaak vol stoffige gaten, die welkome schuilplaats voor slangen bieden (Prediker 10 : 8). De jedar wordt in de Bijbel gebruikt als beeld van Gods bescherming (Ezra 9 : 9; Micha 7 : 11); het deel van de goddelozen vergelijkt David met een muur die door de winterstormen is vernield (Ps. 62 : 4).

XXVIII. KARAVANSERAI OF HERBERG.

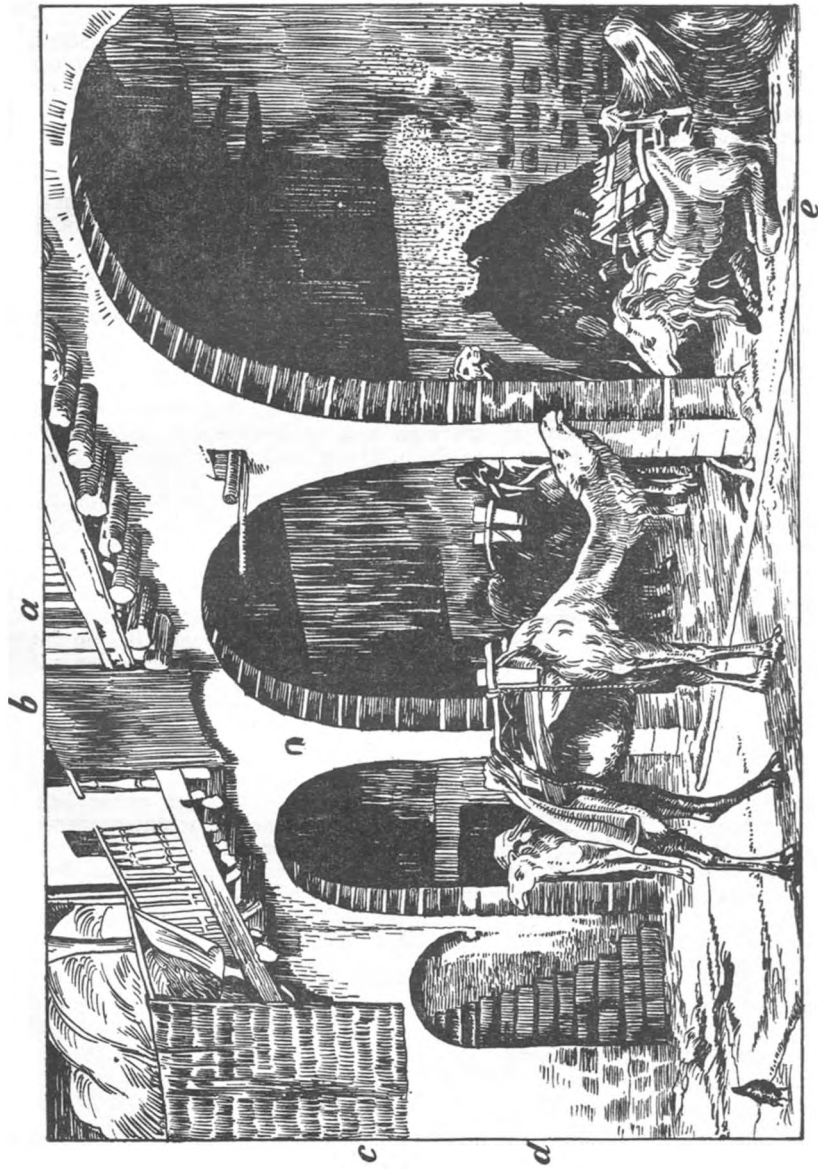
Karavanserai of herberg. In het Oude Testament is op enkele plaatsen sprake van een **herberg of karavanserai**, waar men overnacht (Gen. 43 : 21; Ex. 4 : 24; Jeremia 9 : 2). In het Evangelie van Lukas lezen wij in het Kerstverhaal dat „voor henlieden geen plaats was in de herberg” (Luk. 2 : 7). Een karavanserai is een groot, vierkant gebouw, rondom een **binnenplaats** waar hier **gezadelde kamelen** zijn; op de binnenplaats is meest een overdekte put, waar de lederen zakken gevuld kunnen worden. Deze karavanserai heeft om de binnenplaats een zuilengalerij: onder de bogen ziet men de dieren. Een **stenen trap** (*d*) leidt naar boven: op een vloer van houten balken is daar een verdieping (*a*) waar kleine kamertjes zijn als **logeervertrekken** in de herberg voor de reizigers. Over de balustrade hangen **matrassen**, die als „**bedden**” gebruikt kunnen worden.

Wat nu de herberg betreft, bedoeld in Lukas 2 : 7, daarover zijn de meningen verdeeld. Wij lezen in het boek van I. Snoek, In Bethlehem en Nazareth (bl. 149, 150): „Sommigen denken bij dit „herberg” aan de gewone Oosterse herberg. Volgens hen konden Jozef en Maria geen plaats vinden in het overdekte gedeelte, en moesten zij een plek zoeken op het open stuk, in de binnenhof. De meeste uitleggers verwerpen deze opvatting. Wat is dan wel de betekenis van herberg in Lukas 2 : 7? Daarbij zijn er 3 opvattingen:

a. De herberg zou zijn het huis, waar Jozef als Bethlehemiet eigenaar van was, en dat tijdens zijn afwezigheid tijdelijk aan anderen verhuurd was. Bij Jozefs terugkeer in Bethlehem nam hij daar toch tijdelijk zijn intrek; het was zijn herberg. Toen voor Maria de ure kwam, kon zij in het overvolle huis niet blijven; zij trok zich terug in dat deel van het gebouw, dat als stal gebruikt werd.

b. Elk huis, waar een vreemde tijdelijk zijn intrek nam, was voor hem een herberg. In Lukas 2 : 7 moeten wij denken aan een gewone fellahwoning. In zulk een boerenwoning is een verhoogd deel, waar de mensen, en een lager deel, waar de dieren verblijf houden. Daar, in dat lagere gedeelte, zou voor Jozef en Maria een plaatsje zijn geweest. Aan weerszijden van het trapje, dat naar boven leidt, zijn **voederbakken** (plaats 5, 2c); één daarvan zou de **kribbe** geweest kunnen zijn. — Beide groepen van uitleggers leggen er de nadruk op, dat vers 6 zegt: „als zij daar waren”; niet „als zij daar kwamen”. Maria en Jozef kunnen voor de geboorte al geruimen tijd in Bethlehem vertoefd hebben, en dan is het verblijf in een huis voor de hand liggend.

c. De voorstelling der traditie: de geboorte had plaats in een grot, als schaapskooi gebruikt. Het is in Palesina niets ongewoons, dat mensen de nacht in een stal doorbrengen; zulk een warme stal was een betere verblijfplaats voor Maria in de toestand, waarin zij zich bevond, dan de herberg. Wanneer wij ons houden aan de traditie, kunnen wij ons de gang der dingen als volgt voorstellen: Jozef en Maria komen in Bethlehem. Alle huizen zijn vol. Ook in de herberg is geen plaats. Men wijst hen de grot, als schaapskooi benut. Voor deze opvatting pleit, dat de engel straks tegen de herders zegt, dat zij het kindeke zullen vinden in de kribbe, de hun bekende kribbe, in de stal, waarheen zij gewoon waren hun schapen te drijven. Zo zegt ook Dalman: „De oeroude traditie kan zeer wel het juiste getroffen hebben.”

XXIX. STRIJDMIDDELEN.

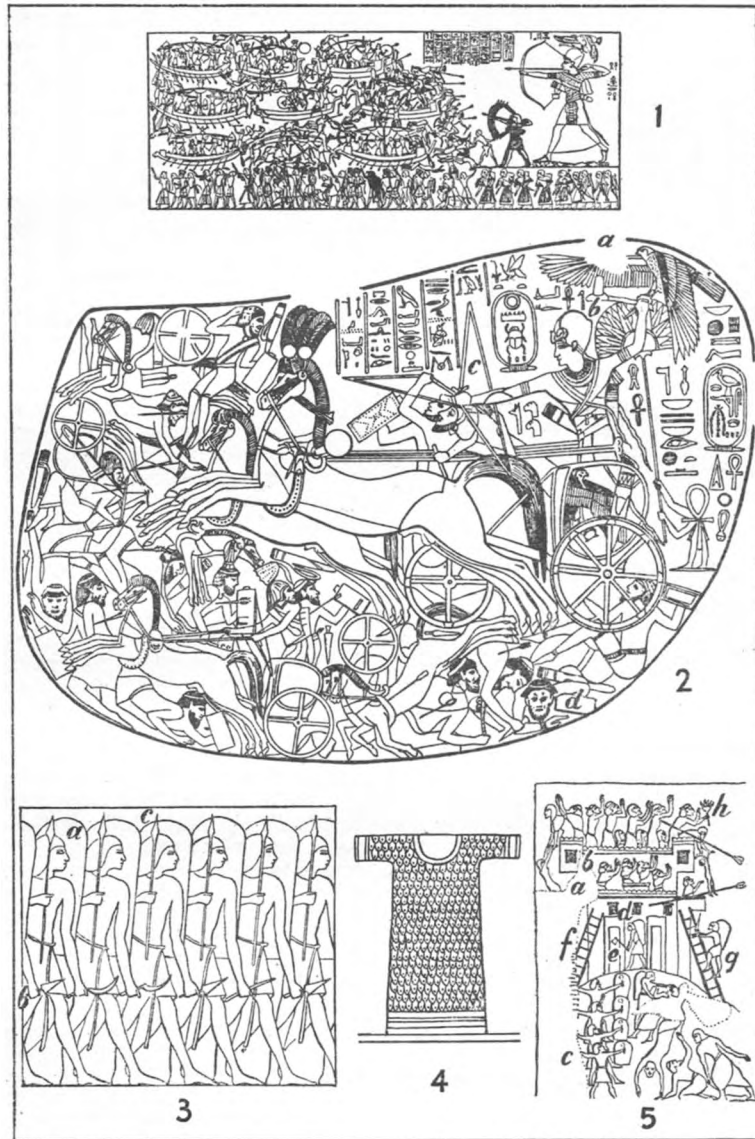
1. **Zeeslag der Egyptenaren tegen de Filistijnen.** Rechts staat de Farao Ramses III (1198—1167) als boogschutter. Over het korte schort draagt hij een lang bovenkleed, waarvan de onderzijde maar door een enkele lijn is aangegeven. In de onderste rij worden Filistijnen als gevangenen weggevoerd. Daarboven zijn drie rijen van schepen. De Egyptische schepen hebben roeiriemen. De Filistijnse schepen missen roeiriemen; het zijn zeilschepen; de zeilen zijn (evenals op de Egyptische schepen) gereefd. De Filistijnen hebben als wapen dolken en lansen: zij kunnen dus alleen vechten op korte afstand. De kunstenaar heeft door de vele pijlen rechts willen aantonen, dat de overwinning voor de Egyptenaren verzekerd is.

2. **Thoetmosis IV in de slag.** De koning staat vol majesteit op zijn strijdswagen, die getrokken wordt door twee steigerende hengsten. Boven het hoofd van de koning is de giergodin Nechbet (*a*); de koning is in „de schaduw der vleugelen”. De Farao heeft in de ene hand een strijdbijl (*b*); in de andere een boog (*c*); hij draagt twee pijlkokers; aan de bovenarm draagt hij armringen. Hij drijft de vluchtende Aziaten met hun typische volle baarden voor zich uit; zij hebben als wapens pijlen en bogen, dolken; zij trachten zich te beschermen door rechthoekige schilden, maar hun „schilden, bogen, dolken” kunnen hen niet bevrijden.

3. **Egyptische soldaten uit de tijd van Ramses III (1198—1167).** Zij dragen lans, schild en zwaard. Het Egyptische schild (*a*) is lang, onder recht, boven afgerond. De soldaten zijn afwisselend bewapend met dolken of sikkelswaarden; de 1e en 6e man (misschien „korporaals”) dragen een stokje. Er is in de Bijbel sprake van verbranden der schilden (het schild van Saul, niet meer „gezalfd” met olie, 2 Sam. 1 : 21) vgl. Jesaja 21 : 5, Ezechiël 39 : 9. Daaruit kan men afleiden dat de schilden der Israëlieten, evenals van andere volken, bestonden uit hout met leer overtrokken, of uit enkele lagen leer op elkander. Het zwaard en de lans behoren tot de uitrusting van zwaarbewapenden.

4. **Egyptisch schubbenpantsier.** Het pantsier behoorde oorspronkelijk niet tot de uitrusting van de gemene man, maar werd gedragen door vooraanstaanden (Goliath, 1 Sam. 17 : 5; Saul, 1 Sam. 31 : 4; Achab, 1 Kon. 22 : 34). Pas Uzzia bereidde voor het ganse heir pantsieren (2 Kron. 26 : 14). De pantsieren van de soldaten waren een soort leren jukken door metalen plaatjes bedekt.

5. **Ramses II veroverd Askelon.** De stad is omgeven door een dubbele muur (*a*, *b*). De Egyptenaren rukken op: zij dragen ovale schilden (*c*). In het middenvak ziet men de poort (*d*) een soldaat slaat met een bijl (*e*) de houten deur. Rechts en links zijn stormladders (*f*), een soldaat gaat naar boven met de dolk (*g*) in de hand en het schild op de rug. De mannen op de bovenste muur houden de handen omhoog; zij smeken om genade; de man links houdt al een brandend rookvat (*h*) in de hand als teken van onderwerping. De man rechts laat zijn kind, de man links laat zijn vrouw van de muur afvallen.

XXX. ASSYRIERS IN DE STRIJD.

1. **Gevecht van Assyriërs in een moerassig gebied.** De Assyriërs bezaten geen marine. Als Salmanassar III in een inscriptie spreekt van een zeeslag waarbij „de zee rood gekleurd was door bloed”, was dit barre overdrijving, want de bewuste slag was op een klein meer. Evenmin kan men spreken van een zeeslag als Sanherib oorlog voert in de moerassige gebieden van Zuid-Babylonië, waarbij de Assyriërs de vijanden vervolgden in **boten, uit wilgentakken** vervaardigd. Aan de oevers ziet men **Assyrische ruiters** tussen het geboomte.

2. **Tiglath-Pileser IV verovert Gezer.** De geduchte Assyrische vorst Tiglath-Pileser IV, (745—727) maakte vele veroveringen in het „Westland” (2 Kon. 15 : 29 v.v.) en in het jaar 734 toen Tiglath-Pileser naar de wensch van Achaz (2 Kon. 16 : 9) Juda's vijanden bestreed. In dat jaar werd ook Gezer veroverd, gelijk dit reliëf te zien geeft. Op de **dubbele muur (b)** de vestingstorens. Vóór de muur is een **Assyrische belegeringsmachine (stormbok) (c)**; daaraan zijn twee **stormbalken (d)** met een metalen punt, die de **stenen uit de muur (e)** losbreken. Een soldaat springt van de **stormbok** op de stads-muur. Daarnaast staat een grote **rondas (f)** die vastgehouden wordt door een soldaat met een **dolk (h)** gewapend; onder beschutting van de rondas trekt een andere soldaat naast hem voort, gewapend met **pijl en boog (i)**. De soldaat die uit de belegeringsmachine op de muur stapt, draagt het ronde **Assyrische schild (j)** en de **speer (k)**.

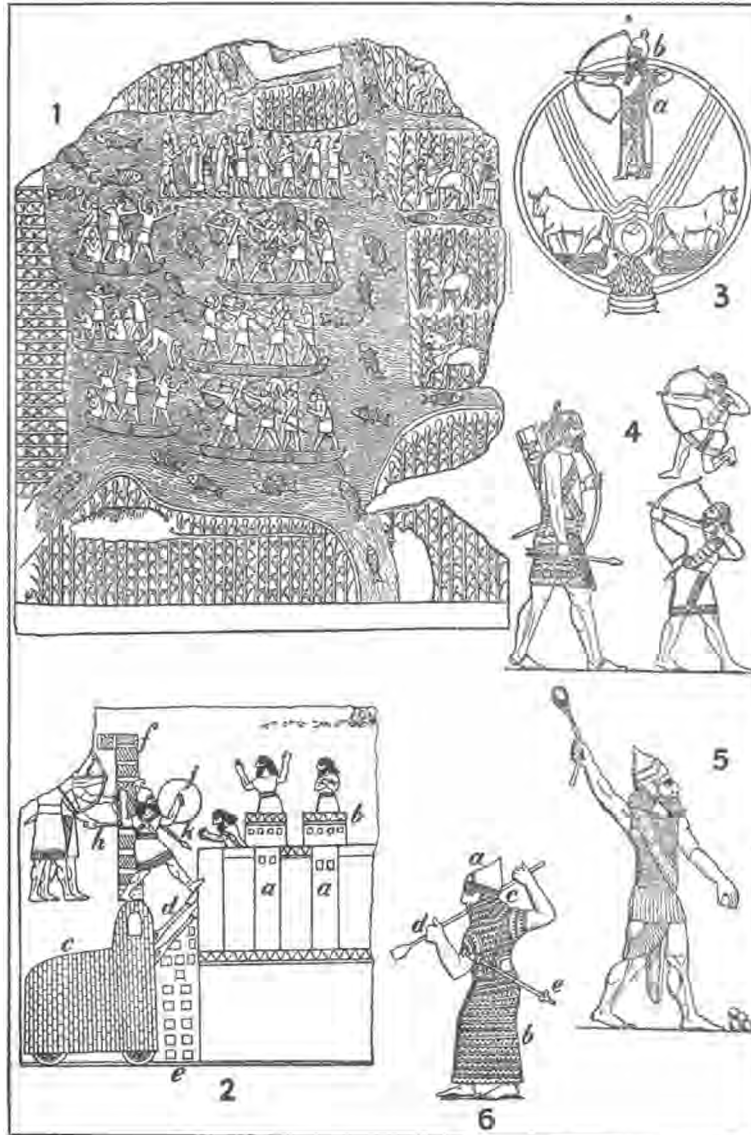
3. **Assyrische oorlogsstandaard.** Op een rijk versierde schacht is de zonnescijf; beneden zijn twee lopende stieren, van elkander gaande. Boven de stieren is een driehoek gevormd door stralenbundels en daarboven staat een godheid (**Assur**); hij schiet een pijl af; zijn hoofd met **helm (b)** komt boven de schijf uit en vormt zo de spits van de standaard.

4. **Assyrische boogschutters.** De hoofdmacht van het Assyrische leger werd gevormd door de infanterie en daarvan vormden de boogschutters het belangrijkste deel. Er waren bogen van hout, maar ook van hoorn. De pijlen bestonden uit een houten schacht met een bronzen of ijzeren spits; dit einde was driehoekig van vorm; soms nog voorzien van weerhaken. De soldaten werden zeer geoefend in het boogschieten; op de wagen, te paard, staande, knielende in allerlei houdingen. Op mars droegen zij de boog in de linkerhand; de pijlkoker in de rechter; aan de zijde een kort zwaard. Zij dragen een lederkap op het hoofd.

5. **Assyrische slingeraar.** De slingeraars vormden in het Assyrische leger een bijzondere troep, die bij het offensief en defensief meewerkten.

6. **Zwaarbewapende Assyriër.** Deze draagt een **helm** van leer met metaalbeslag (**a**). Hij is een „wagengkamper”, een strijder in de strijd-wagen; hij draagt het **pantsier (b)** tot aan de knie; de hals is bedekt met een **halsbescherming (c)**; zijn wapens zijn **speer (d)** en **zwaard (e)**. Het zwaard was als bij Israël recht (1 Sam. 31 : 4 v.), tweesnijdend (Richt. 3 : 16; Spr. 5 : 4) en kort (Richt. 3 : 21 v.v.); het werd eveneens gedragen in een lederen schede (1 Sam. 17 : 51; 2 Sam. 20 : 8) aan een gordel over de uitrusting gedragen (1 Sam. 17 : 39).

XXXI. WAPENEN.

1. **Hethiet.** Deze krijgsman heeft een volle baard, maar geen knevel. Kenmerkend is de zeer lange neus. Het lange hoofdhaar is in een **haarlecht in de hals** (*a*). De hoge **spitse muts** (*b*) heeft een versierde rand: het voor- en achterstuk eindigt in een hoorn (*c*). Het bovenlichaam is bedekt met een **hemdrok** (*d*), daarover met brede gordel een schort tot over de heupen. Aan de voeten heeft hij **schoenen** (*e*), die naar voren **snavelvormig uitlopen**. Als wapen heeft hij een **zwaard** (*f*), een lange **speer** (*g*) en het **Pontische schild** (*h*).

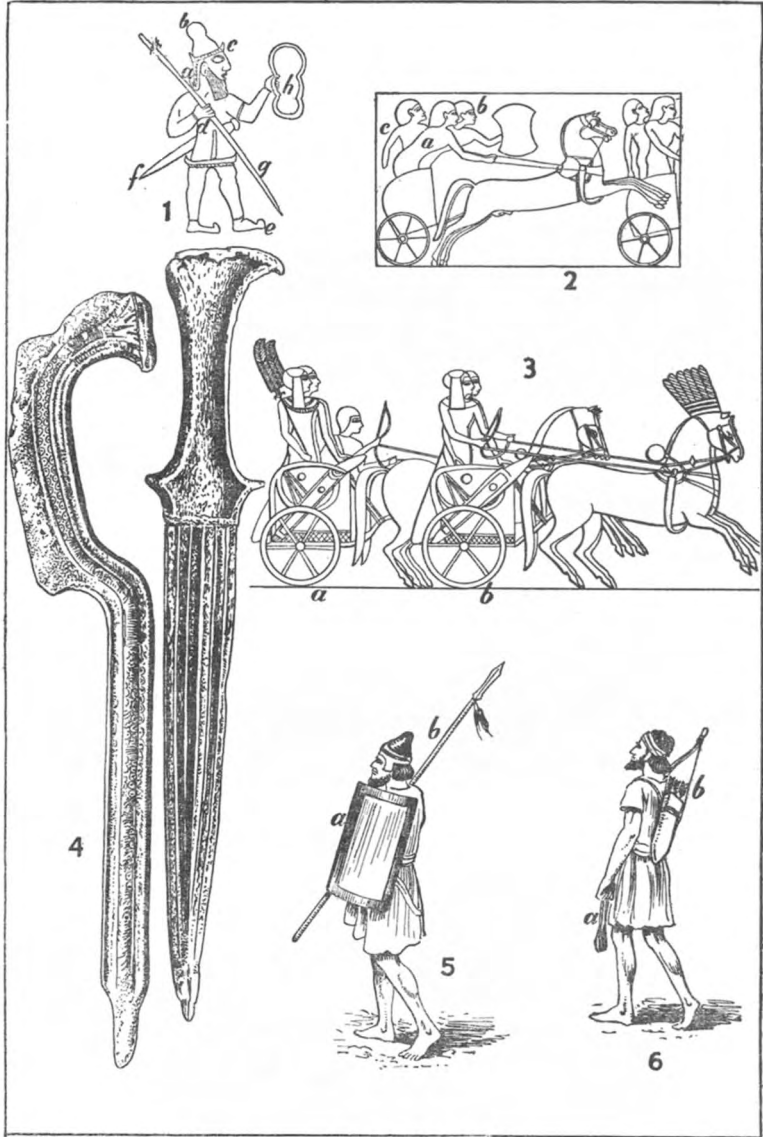
2. **Hethietische strijdwagen.** Aangenomen wordt, dat de strijdwagen in Israël via de Hethieten is gekomen (vgl. 1 Kon. 10 : 29). Er stonden drie personen op de strijdwagen: de **paardenmenner** (*a*), de **schilddrager** (*b*) en de eigenlijke **kampvechter** (*c*). (Daarentegen hadden de Egyptenaren maar twee personen op de wagen). De derde man was dus de voornaamste; merkwaardig is het, dat het Hebreeuwsche woord voor „**hoofdman**” (bijv. in 2 Kon. 7 : 2; 9 : 25) wel als „derde man” verklaard wordt.

3. **Egyptische wagen** (prinsen uit het huis des konings in hun wagens). De wagen bood plaats voor twee personen; soms echter (gelijk in de tweede wagen) zijn er drie mannen: degene, die de paarden ment en twee personen; maar dit was zelden het geval, behalve in triomfstoeten, wanneer twee prinsen den koning volgen in hun wagen.

4. **Dolk en schild uit Sichem.** Fellahs (boeren) uit Balata hebben aan de voet van de berg Ebal ongeschonden graven gevonden. De vondsten hieruit zijn bronzen voorwerpen, wapens en sieradiën. Het belangrijkste van deze voorwerpen is een groot sikkelvormig zwaard: koper ingelegd met goud; een prachtstuk, dat, wat techniek betreft, de invloed van Egyptische kunst vertoont. De technische term voor dit wapen is het Griekse woord **harpè**. Nu heeft men zulke **pronkwapens** als het afgebeelde ook wel gevonden in het graf van de vorst van Byblos (het Bijbelse Gebal; Ezech. 27 : 9). Het zijn pronkwapens uit de graven van koningen of vorsten en het is wel opmerkelijk, dat reeds de eerste vondst uit de heuvel van Sichem een dergelijk pronkstuk heeft opgeleverd (Prof. Böhl). Van de harpè ontbreekt het handvat. — De dolk is gemaakt van brons.

5. **Zwaar bewapende Israëliet** (naar een schilderij van Tj. Bottema in de platenserie van Prof. J. de Groot) met *a.* schild, *b.* speer en helm.

6. **Lichtbewapende Israëliet** (naar een schilderij van Tj. Bottema in de platenserie van Prof. J. de Groot) met *a.* slinger, *b.* pijlkoker

XXXII. GEVANGENEN.

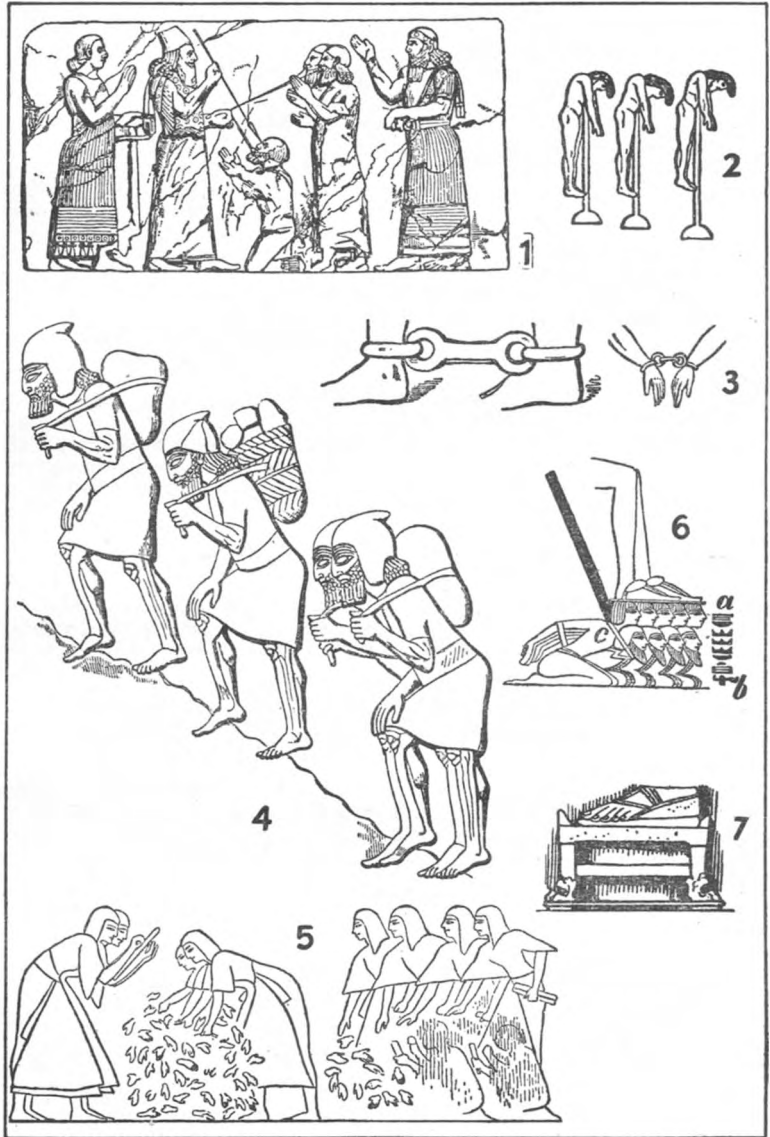
1. Een Assyrische koning, die een gevangene de ogen uitsteekt.
2. Assyrische doodstraf (palen).
3. Assyrische hand- en voetboeien.
4. Israëlietische gevangenen die dwangarbeid verrichten.

De behandeling van de gevangenen door de Assyriërs was zeer hard en wreed. Gevangen vorsten werden naar de hoofdstad gebracht, waar zij de koninklijke zegewagen moesten trekken. Dan werd hun een ring door neus of lippen gestoken, of zij werden bij de poort in een honden-hok gezet tot smaad en schimp van de voorbijgangers. Rebellen werden zeer zwaar gestraft; handen en voeten, neus en oren werden afgesneden, men **stak ze de ogen uit** en rukte de tong uit de mond. De gewone doodstraf was het onthoofden of het „palen”, waarbij dan de ongelukkigen op hun buik of hun hals op de punt van een paal werden geplaatst, en zij door hun eigen gewicht naar beneden zakten. Knapen en meisjes liet Salmanassar III in een in brand gestoken stad mede verbranden. Soms werden gevangenen gevild en hun huid op de stadsmuur uitgespannen. De inwoners van vijandelijke steden, die aan het bloedbad ontkomen waren, werden als gevangenen in slavernij gevoerd; „over haar geëerden hebben zij het lot geworpen, en al hare groten zijn in boeien gebonden geworden” (Nahum 3 : 10). De mannen werden daarbij gebonden met **hand- en voetboeien**. De vrouwen werden niet gebonden, maar de ruwe soldaten die hen vervoerden hadden een veil vermaak om bij de vrouwen „de zomen te ontdekken” en de schande der naaktheid te zien (Nahum 3 : 5). De gevangenen werden verplicht tot dwangarbeid, gelijk de afbeelding laat zien (van een marmerrelief uit het paleis van Sanherib;) zij dragen zware lasten (steenklompen); zij zijn gekleed in **korte hemdrok** met een gordel.

5. **Tellen der handen van gedode vijanden bij de Egyptenaren.** Om het getal doden te weten, sneden de Egyptenaren bij de gevallen de handen of de geslachtsdelen af, die zij meenamen en voor de koning opstapelden. Zo werden na een slag van Ramses III met de Libyers 12535 van zulke lugubere zegetekenen geteld. Het herinnert aan Davids geschiedenis, die de opdracht kreeg honderd voorhuiden der Filistijnen te brengen (1 Sam. 18 : 25).

6. **Gevangenen onder de voetbank des vorsten.** De tekening is een deel van een grotere, waarbij Amenophis II (Farao van 1448—1420) zijn voeten zet op de onderworpen Negers (*a*) en Semieten (*b*) die gevangen zijn met een **strik** (*c*). De onderworpen vijanden, bij wie de armen op de rug gebonden zijn, waren vijanden, die nu gezet zijn tot een **voetbank zijner voeten** (Psalm 110 : 1).

7. De „**voetbank der voeten**” wordt in de Bijbel alleen genoemd bij vorsten, die op de troon zitten en symbolisch is daarvan sprake bij Gods troon (Ps. 99 : 5) en in profetische taal wordt de aarde zelfs zo genoemd (Jesaja 66 : 1).

XXXIII. ROMEINS SOLDAAT; GEVANGENIS.

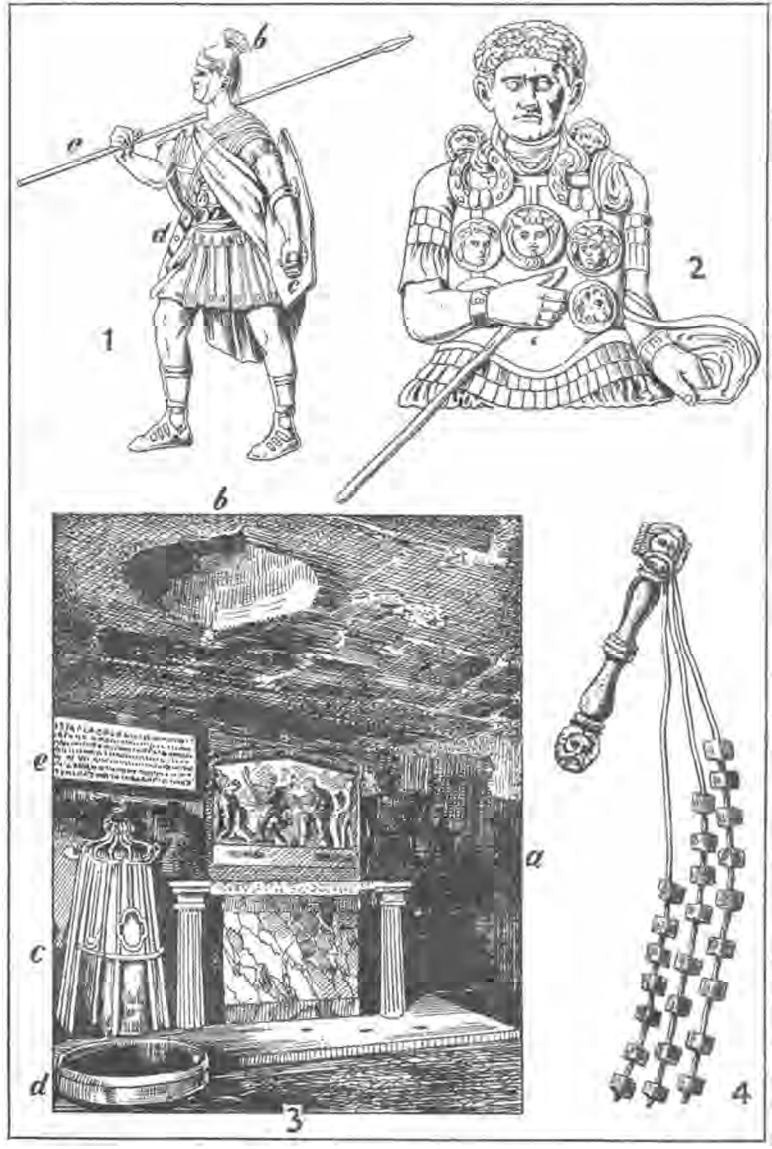
1. **Romeins soldaat.** De kledij van een soldaat bestaat uit: 1. *tunica militaris*, een **wollen hemd** met korte mouwen, 2. een *sagum*, *sagulum* een **wollen mantel**, die tot de knie reikt en op de rechterschouder met een gesp (*fibula*) werd vastgemaakt, 3. een *cingulum militare*, een **gordel** (*a*). Van zijn wapenen: 4. de helm van de infanterie (*b*), 5. een *scutum*, een langwerpige **schild** (*c*), uit hout vervaardigd, met leer overtrokken en metaalbeslag. Het werd aan de linkerarm gedragen; bovendien droeg de legioensoldaat een harnas met metalen platen voor borst en rug, of ook wel een soort maliënkolder. — Tot de wapens van de aanval behoorden: de *gladius*, het korte, rechte tweesnijdende **zwaard** (*d*) dat meer tot steken dan tot houwen diende en was bevestigd of aan een bandelier, die over de linkerschouder liep, of aan de gordel; de **werp spies** (*e*) (*pilum*) 2 m. lang met een houten schacht en een buigzaam, ijzeren, spits-toelopend gedeelte.

2. **Centurio** (naar een graftekening). De *centuriones* (in de Statenvertaling „hoofdman over honderd”) hadden een helm en een harnas van een beter soort en met meer versieringen. De *centuriones* zijn van gemeen soldaat door moed en trouw in het leger opgeklommen en door de veldheer tot officier bevorderd.

3. **Carcer Mamertinus.** Een oude Romeinse **gevangenis** „een kerker, die uitgehouwen in de Tarpeïsche rots ter zijde van het Kapitoel, een oeroude historische vermaardheid bezit niet enkel om de staatsgevangenen als Jugurtha, die er doodhongerden, maar ook om de gruwzame ondoordringbaarheid. De Romeinse schrijver *Sallustius* rilde van de duisternis en de stank, die daar heersten, als hij er maar aan dacht. Nog kunnen we heden naar dat lugubere oord van meterdikke **basaltmuren** (*a*) afdalen. 't Zijn twee verdiepingen. Met hun zwarte lage welving dreigen de zwetende muren angstig boven ons hoofd; geen spleet liet eertijds het licht door. Een ronde opening (*b*) in de vloer van de **bovenste kerker** was de enige toegang tot de half-verdronken kelder beneden, en hierdoor werden de ongelukkigen tussen 't ongedierte en de schenkels hunner voorgangers neergelaten” (B. H. Molkenboer). Deze gevangenis wordt door de traditie aangewezen als de kerker van **Petrus en Paulus** in Rome. Het relief vertoont de apostelen; links om de zuil zijn **martelwerktuigen** (*c*); daarbeneden een **putje** (*d*) door bronwater gevoed; de **inscriptie** (*e*) verhaalt hoe de gevangenenbezoekers bekeerd werden.

Reeds in het oude Jeruzalem deed een onderaards gewelf (Jer. 37 : 16) of een slijkerige cisterne (Jer. 38 : 6) als gevangenis dienst [daarnaast ook wel een lokaal aan de noordelijke poort van het binnenste voorhof des tempels, Jer. 20 : 2; of het voorhof van het paleis des konings, waar de wacht verblijf hield, Jer. 32 : 21].

4. **Gesel.** De Romeinse gesel bestond uit enkele lederen riemen, die aan een stok verbonden en aan het einde van kleine stukjes zink of ijzer voorzien waren. De straf werd verzwaard door de gebogen houding van de gestrafte, die tot op de gordel ontbloot was. Het aantal slagen was in het Joodse recht 40 min 1 (2 Cor. 11 : 24); hetzij om het getal 40 niet te overschrijden; hetzij dat men met de 3 riemen 13 slagen gaf (dus 13×3).

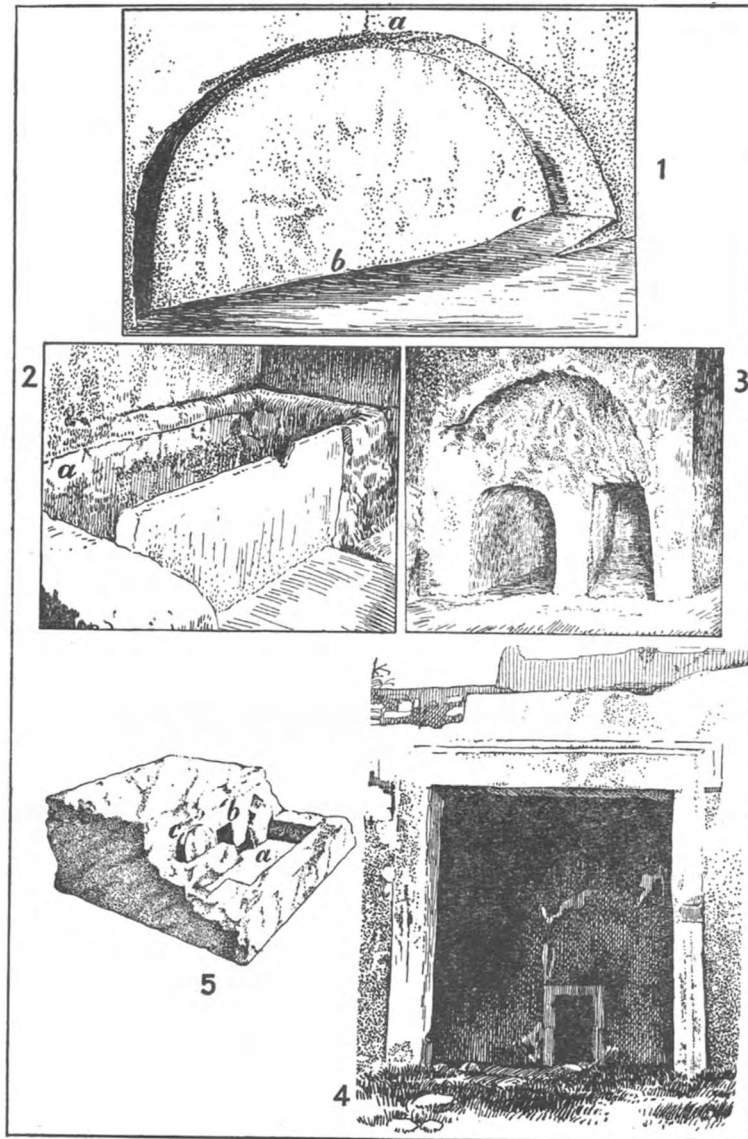

XXXIV. GRAVEN.

1. 2. 3. **Graven.** De Israëlieten achtten het een eer in een familiegraf te worden bijgezet (Gen. 49 : 31, 1 Kon. 13 : 22). De graven werden uitgehouwen in **grafkamers**. Er waren drieërlei graven. 1. **Boogbankgraf**, waarbij onder een **boogvormige nis** (*a*) zich een **bank** (*b*) in de rotswand bevindt; aan het ene einde is een schuin oplopende verhoging (*c*) welke als hoofdkussen voor de dode bedoeld is. Een lijk ligt op de bank dan open en bloot, en wordt minder goed bewaard dan in het troggraf. 2. **Troggraf.** Dan maakte men een nis in de rotswand en daaronder een horizontale schacht (*a*), ongeveer ter grootte van het lijk; zulk een troggraf had dan de vorm van een steenkist. Wanneer men dan bovendien nog boven dit graf een ronde nis maakt (als bij het boogbankgraf) heeft men het **trogbooggraf** of **arcosolium** (wat vaak voorkomt in catacomben). 3. **Schuifgraf.** Er worden in de wand dan gangen gemaakt, waarvan de lengteas loodrecht staat op de rotsmuur. Men schoof er de lijken in, zodat de voeten naar voren lagen. De geringe breedte maakt het mogelijk het graf door een platte steen af te sluiten. Alle deze drie soorten graven komen voor in grafkamers. In zulk een grafkamer kwam men door eerst te treden in

4. **een voorhal** van het grafvertrek; een kleine **deur** (*a*), geeft de toegang. Deze voorhal is even breed als de grafkamer (wat ook in nummer 5 goed te zien is). De ingang is zeer klein, men zal zich moeten bukken om in de grafkamer te komen (Lukas 24 : 12; Joh. 20 : 11). Vaak is voor de ingang een gleuf of goot; daarin past een steen; deze steen wordt voor het graf gewenteld (Markus 16 : 3); soms is deze steen rond (tekening 5c). 5. **Het model van een grafkamer met voorhal** toont duidelijk de voorhal (*a*) de „deur” van de grafkamer (*b*) en de steen (*c*). Leerrijk is het hierbij na te gaan, wat de Evangeliën zeggen over het graf van Jezus. Men kwam van de voorhal in de grafkamer (Joh. 20 : 1, 3, 5, 6, 8). Het graf had vermoedelijk een open voorhal. Dan moest men zich bukken om door de ingang van het graf iets te zien (Luk. 24 : 12; Joh. 20 : 11), de ingang was dus laag. Men zag dan direct in de grafkamer; er was dus geen voorhof tussen voorhal en grafkamer. Aan de rechterzijde was een zitplaats (Mark. 16 : 5), en de Engelen zitten aan het hoofd en het voeteneinde van de plaats, waar het lichaam van Jezus gelegen had (Joh. 20 : 12); het kan dus geen schuifgraf geweest zijn. Als de discipelen naar binnen kijken, wordt niet gezegd dat zij het graf leeg zien (wat bij een bankgraf direct in het oog zou vallen) maar dat zij de doeken ontdekken (Lukas 24 : 12, Joh. 20 : 7); dus zal het een troggraf zijn geweest. Nu zijn er in de nabijheid van Jeruzalem de z.g. graven der koningen van de koninklijke familie van Adiabene uit de eerste eeuw; daaruit kan men zien hoe de graven der rijken (vgl. Jes. 53 : 9) waren; men mag eruit afleiden, dat het bankbooggraf en het trogbooggraf in die tijd in Jeruzalem gebruikelijk zijn. Het is aan te nemen, dat de rijke Jozef van Arimathea (Matth. 27 : 57) die een raadsheer was (Markus 15 : 43) het graf zo goed mogelijk gemaakt heeft naar de beste van die tijd; dan zou hij een trogbooggraf of arcosolium hebben laten maken.

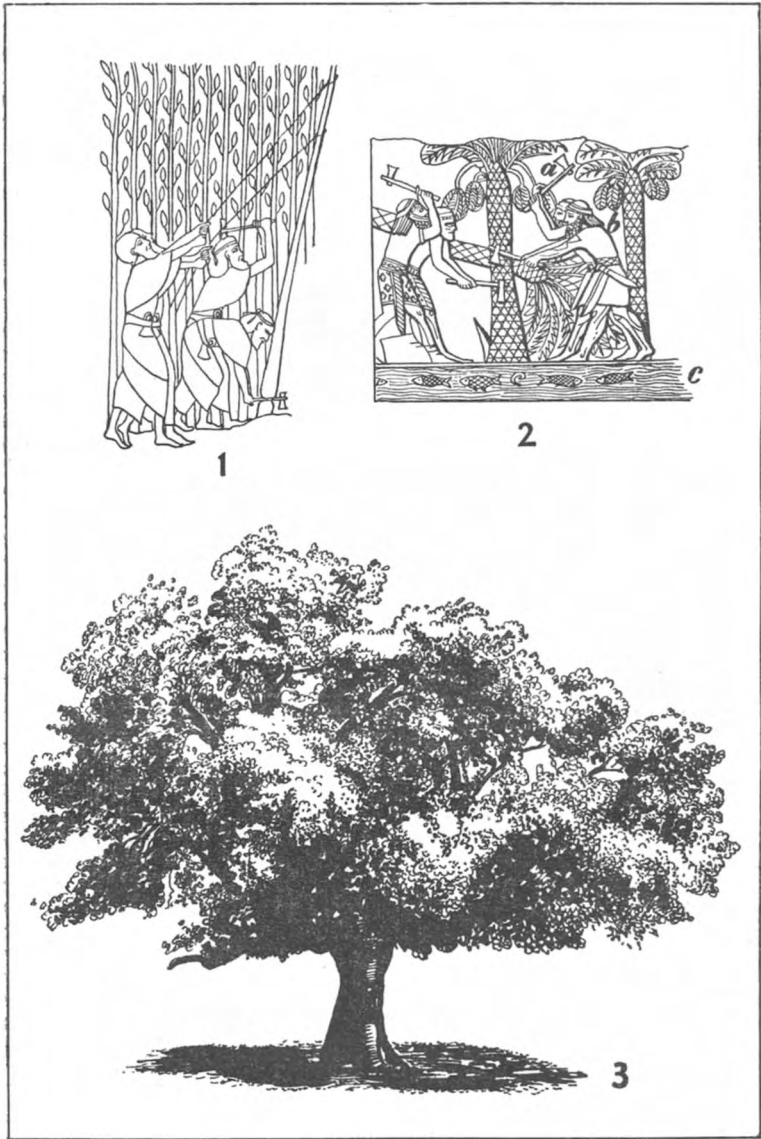

XXXV. BOMEN (1).

1. **Vellen van „cederen” op de Libanon.** Farao Sethos I had bevolen op de Libanon bomen om te hakken, om een groot schip (Nijschip) voor de tempel van Amon te maken. „De grote vorsten van de Libanon” dragen lange mantels met schouderkragen. De bomen moeten cederen voorstellen; zij worden dicht bij de grond met bijlen gekapt en met touwen omgetrokken.

2. **Assyrische soldaten vellen bomen.** Toen Salmanassar in de strijd tegen Hazaël wel de Syrische koning tot terugtocht dwong, maar de stad Damaskus niet kon vermeesteren, liet hij in zijn toorn de palm-bomen vellen, welke de stad, gelijk nog thans, omgeven; hij verwoestte de ganse landstreek tot Hauran. Zulk een beeld geven ook soldaten van Sanherib, die met bijlen (a) de palmen omhakken; onder bladerenkroon hangen de vruchten (b); langs de palmentuin is een kanaal (c) waarin vissen zwemmen. Het vellen van vruchtbomen bij een belegering was voor Israël in de wet verboden (Deut. 20 : 19). Maar het oude volk heeft wel ervaren, dat vijanden het deden (Jesaja 14 : 8).

3. **Terebint.** De terebint of terpentijnboom (in de Statenvertaling „eik” genoemd) is een der mooiste bomen van Palestina. Hij staat gewoonlijk op zichzelf en trekt daardoor altijd de aandacht. Buitendien geeft het dichte gebladerte in de zomer een donkere schaduw. Hosea 4 : 13 noemt als een boom waarvan „de schaduw goed is” de terebint; die schaduw is alleen in de zomer, want de terebint is de boom, waarvan het in Jesaja 1 : 30 heet „welks bladeren afvallen”. De grootse kroon en de dichte schaduw hebben de mensen in de oudheid zeer geboeid. „Niemand kan zeggen hoeveel stemmen een boom heeft, als hij zich niet uit de stilte der grote woestijn daarheen begeven heeft” (G. A. Smith). Tienmaal wordt in het Oude Testament afkeurend gesproken (het eerst in Deut. 12 : 2) van de afgodendienst „onder alle groene boom”. De bekoring heeft ook Israël bevangen: „zij zondigden op iedere hoge heuvel en onder iedere groene boom.” In de schaduw van de terebint werd afgoderij gepleegd; de profeet zegt in de naam Gods: Gij zult ervaren, dat Ik de Here ben, wanneer hun verslagenen midden onder hun schandgoden liggen rondom hun altaren op iedere hoge heuvel, op al de toppen der bergen en onder iedere groene boom, en onder iedere **dichtgebladerde terebint**, ter plaatse waar zij aan al hun schandgoden offers brachten (Ezechiël 6 : 13 vertaling Noordt Zij). De terebint komt ook onder Israël wel als **heilige boom** voor: de „eik” bij Sichem (Genesis 35 : 4; Jozua 24 : 26) de „eik die te Ofra is” (Richt. 6 : 11) bij Jabes (1 Kron. 10 : 12) zijn terebinten. In het **Eikendal** (1 Sam. 17 : 2) zijn nog steeds terebinten.

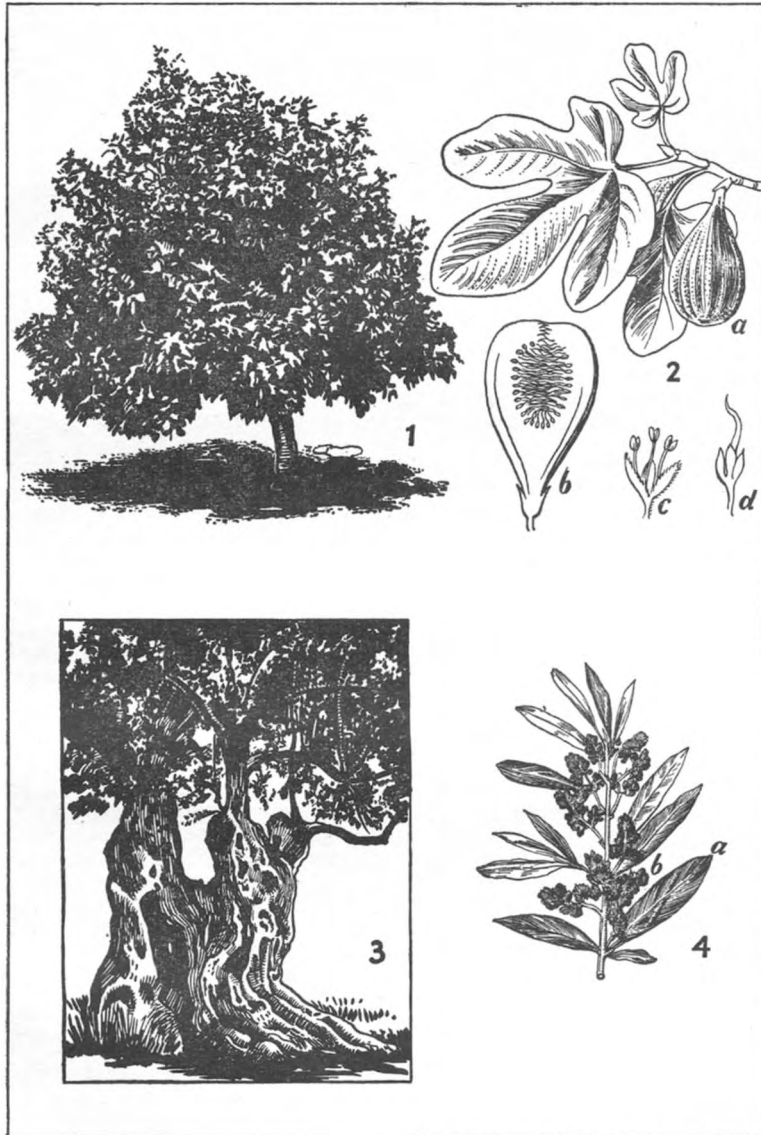

XXXVI. BOMEN (2).

1. **Vijgeboom.** De vijgeboom is een statige boom; onder het dichte loverdak kan men aangenaam rusten (Joh. 1 : 49). In November vallen de bladeren af, doch reeds in Januari ziet men knoppen en in het vroege voorjaar zwellen deze aan (Hooglied 2 : 13); in Maart gaan de bladeren uitspruiten en weet men, dat de zomer nabij is (Mattheus 24 : 32). Zodra de boom in het blad is, zijn er al **vroege vruchten**, die onrijp gegeten worden (Jes. 28 : 4); deze werden evenwel gemist aan „de verdorde vijgeboom” (Matth. 21 : 19). Wanneer in Mei de **jonge zomervruchten** gezien worden, vallen de **vroege vijgen** af (Nahum 3 : 12; Openbaring 6 : 13).

2. **Blad, vrucht en bloemen van de vijg.** De tekening vertoont een takje van de gewone vijgeboom; boven een bebladerd takje met de vrucht **de vijg** (*a*); links deze **schijnvrucht** (*b*) in overlangse doorsnede daaronder, en rechts een mannelijk (*c*) en vrouwelijk bloempje (*d*). Bij deze bomen zijn de éénslachtige bloemen, mannelijke en vrouwelijke bij elkaar, geplaatst aan de binnenzijde van een holle bloembodem, die zijdelings uit een tak ontspringt, zich vergroot en holler wordt, tot eindelijk de peervorm is aangenomen. Dit vruchtlichaam is de eetbare vijg; de eigenlijke vruchtjes zijn de in het inwendige gelegen korreltjes. De **vijgebladeren** zijn dik; als men in de dichte bladeren een scheur maakt, loopt er een slijmerig sap uit, zodat de bladeren gemakkelijk aan elkaar kleven en zo voor de eerste voorouders een schort konden vormen (Gen. 3 : 7).

3. **Zeer oude olijfboom.** 4. **Bloeiende olijftak.** Evenals vele andere bomen uit het Middellandse Zeegebied is hij altijd groen. In de winter vallen dus de bladeren niet af; wel worden in de loop van ongeveer drie jaren alle bladeren geleidelijk door nieuwe vervangen. Het altijd groen zijn van de olijfboom is dan ook het mooie beeld van Psalm 52 : 10. „Maar ik ben als een groenende olijfboom in Gods huis” (vertaling Noordtzij). De bladeren lijken veel op wilgenbladeren (*a*). Aan de bovenzijde zijn ze matgroen, met een dikke, lederachtige opperhuid bedekt, waardoor de verdamping beperkt wordt. Aan de onderzijde zijn ze om dezelfde reden met fraaie stervormige haren (vervormde opperhuidscellen) bedekt, zodat deze kant witachtig ziet. — Begin Mei is in Palestina de bloeitijd van de olijfboom. Dan komen in de bladoksels en aan de uiteinden der jonge takjes korte trossen met kleine witte bloempjes (*b*) te voorschijn, die nagenoeg geen geur verspreiden. Na de bestuiving door insecten zetten ze spoedig vrucht. In sommige jaren komt er in het geheel niets van terecht en worden alle bloemen afgeworpen, eer van vruchtvorming sprake is (Job 15 : 33). De vruchten zijn steenvruchten en hebben de vorm en bouw van een spitse pruim. In September hebben de olijven ongeveer hun volle grootte bereikt; ook het oliegehalte is in de laatste maand sterk toegenomen. Omstreeks begin October kan de eigenlijke oogst beginnen. Dan is de boom op zijn mooist en zoo beschrijft Jeremia hem dan ook als beeld van het uitverkoren volk: Een groene olijfboom, schoon door welgevormde vrucht, noemde de Heere uw naam” (Jeremia 11 : 16a; vertaling Aalders). Zelfs op schrale, rotsachtige bodem wil de olijf groeien en verwerkelijkt zo de toezegging „Olie uit de kei der rots” (Deut. 32 : 13b). [F. J. Bruijel, Bijbel en Natuur].

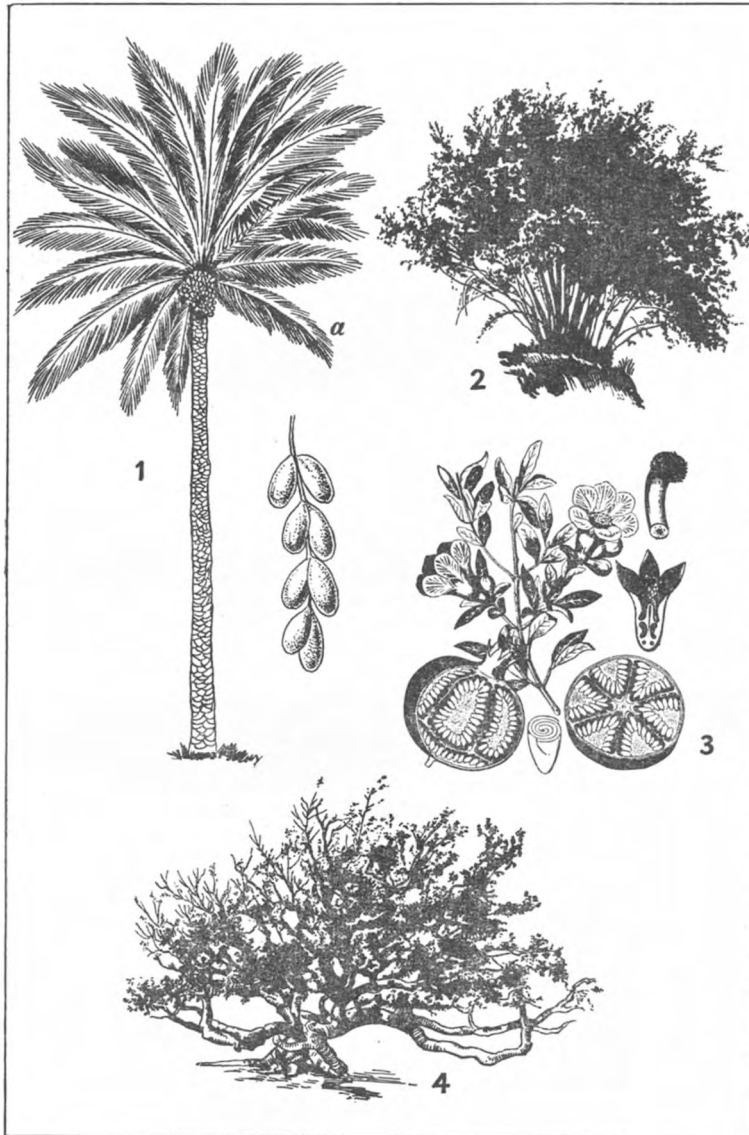
XXXVII. BOMEN (3).

1. De **dadelpalm** is een 10—20, soms zelfs tot 50 m hoge boom. Aan de top van de stam bevindt zich een kroon van 40—60 donker-groene bladeren, die geveerd zijn, tot 3 m lang worden en dus „**palm-takken**” (α) genoemd mogen worden. Een dadelpalm begint gewoonlijk na ongeveer 10 jaar vrucht te dragen en heeft dan elk jaar 6 à 10 **vruchttrossen**, die elk honderden dadels tellen. In vroeger tijd droeg Jericho met recht de naam van de Palmstad (Deut. 34 : 3). Palmen vond men ook in de oase van Engedi aan de westkust van de Doode Zee. Engedi droeg ook de naam Hazezon-Thamar (Gen. 14 : 7) d. w. z. „de plaats van het palmensnijden”.

De boom is het beeld van de rechtvaardige (Ps. 92 : 13). Bij de instelling van het Loofhuttenfeest (Lev. 23 : 40) wordt het palmblad genoemd als een der bestanddelen van de „**feestruiker**” waarmee men vol blijdschap voor het aangezicht des Heren verscheen en blijkbaar is het palmblad (palmtak) een zeer belangrijk bestanddeel ervan geweest, daar de feestruiker, de **loelaab** in het Hebreeuws ernaar genoemd werd. De palmtakken golden als symbool voor de overwinnaar (Openb. 7 : 9); en toen de Here Jezus Zijn intocht hield in Jeruzalem namen de scharen takken van palmbomen en gingen uit Hem tegemoet (Joh. 12 : 13).

2. **Granaatappelboom.** 3. **Tak, bloem, vrucht van de granaatappel.** Wanneer in de Bijbel wordt gesproken van de belangrijkste bomen en vruchten, wordt de **granaatappel** daarbij genoemd (Deut. 8 : 8; Haggai 2 : 20; Joël 1 : 12). De boom geeft **geen schaduw**; als van Saul wordt vermeld dat hij onder een **granaatboom** zit (1 Sam. 14 : 2), is hij daar niet om de schaduw, maar omdat het een „**heilige boom**” is. In het voorjaar hult de boom zich in bladerentooi, als de voorjaarsregens eindigen. Het is in de **lentetijd**, dat de bruidegom uitgaat in de notenhof om te zien, of de **granaatbomen uitbotten** (Hoogl. 6 : 11). De granaatappel is een donkerrode vrucht (uw wangen zijn als een stuk van een granaatappel tussen uwe vlechten, Hooglied 6 : 7); de bruid stelt als iets heerlijks voor „het sap van mijn **granaatappelen**” (Hooglied 8 : 2). De „granaatappel” is een rode appelvormige vrucht; eigenlijk is het een bes, die na rijping openspringt en dan zijn vruchtvlies toont, waarin donkerrode sappige kernen zijn (Hoogl. 4 : 3). Uit het sap van de vrucht wordt granaatappelwijn gemaakt (vgl. Hoogl. 8 : 2). Om de mooie vorm dienden de granaatappelen als model voor de versiering der **koperen zuilen in Salomo's tempel** (1 Kon. 7 : 18, 42; Jer. 52 : 22, 23) en aan de zomen van de mantel van de hogepriester (Exodus 28 : 33, 34).

4. **Wilde vijgeboom of sycomore.** Dit is een boom, die zich reeds dicht bij de grond vertakt, in horizontale takken: daardoor kon men er gemakkelijk in klimmen (Lukas 19 : 4); het mooie bladerdak geeft veel schaduw. De boom groeit in een warm klimaat, dus niet in het bergland, maar in de laagvlakte („**wilde vijgebomen die in de laagte zijn**”: 1 Kon. 10 : 27; 1 Kron. 27 : 28), in de warme Jordaanvallei (Lukas 19 : 4) en in Egypte (Ps. 78 : 47). De kleine vruchten worden gegeten (Amos 7 : 14).

XXXVIII. BOMEN EN STRUIKEN (4).

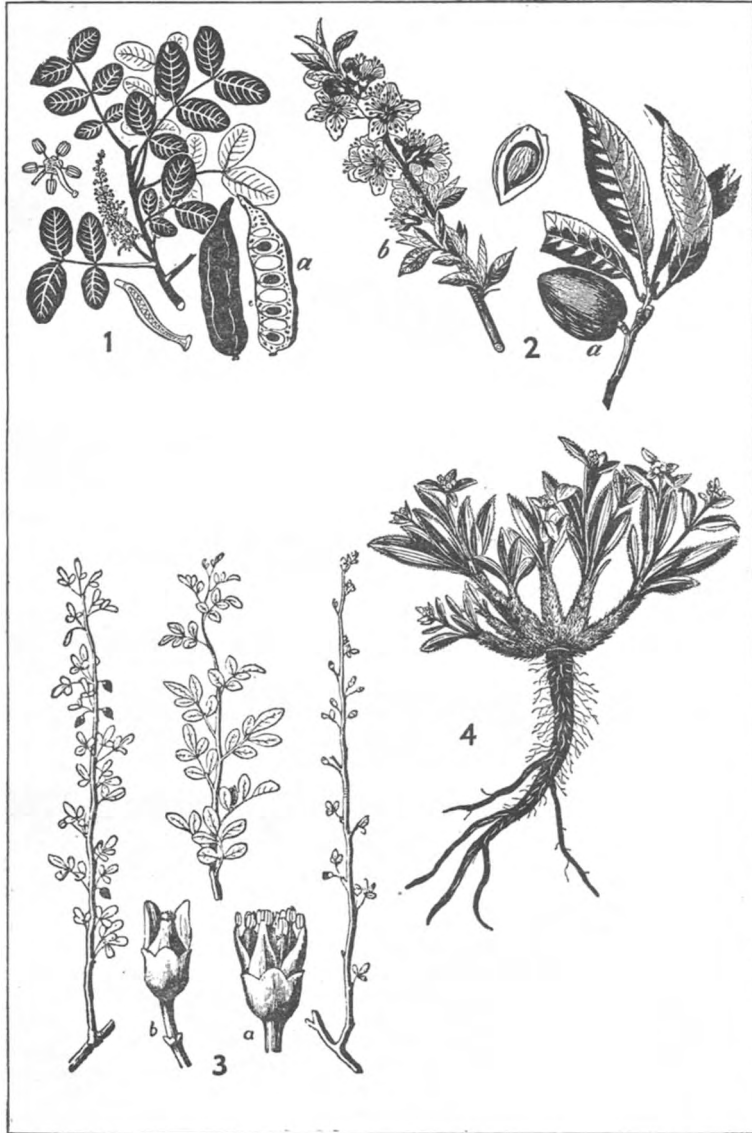
1. De **Johannesbroodboom** (zo genoemd, omdat men wel heeft gedacht, maar zonder bewijs, dat Johannes de Doper de vruchten at) is een boom, die het midden houdt tussen een grote bremstruik en een forse acacia. De boom ontleent zijn Latijnse naam (*Ceratonia*) aan de vorm van de peulen, die wat hoornig zijn. De boontjes uit de zwarte peulen, werden voorheen gebezigd als gewichten. Zulk een gewicht heette naar **keration**, **karaat**. Nog gebruikt de juwelier dit woord bij goud en diamanten. Zo schreef eens Prof. van Veldhuizen en hij vervolgde: „Nu denk ik aan de verloren zoon. Volgens Lukas 15 : 16 begeert deze zijn buik te vullen met de **drif der zwijnen**, maar niemand gaf hem die. Men vraagt: kon hij er dan niet van nemen? Er was hongersnood. De zwijnen moesten zo veel mogelijk hun eigen kost opzoeken onder zijn leiding. Des avonds werden zij bijgevoerd. Dan kon hij toezien. Het was voor de eigenaars van meer gewicht, dat de zwijnen doorvoed waren, dan of hij ondervoed was. Wat door **drif** werd vertaald, waren die **keration** in het Grieks, de vruchten van de Johannesbroodboom.”

2. Tak van de **amandelboom**. 1. **vrucht** (*a*), 2. **bloemen** (*b*). De amandelboom is reeds zeer vroeg in het jaar aan het bloeien; in Januari begint het uitbotten, in Februari ziet men de bloemen: een prachtig gezicht in een tijd, dat er nog sneeuw kan vallen. Jeremia (1 : 11) zag eens een **amandelroede** (*maqḡēl šaqēd*) een amandeltak en moest hieruit leren, dat God **wakker** (*šoḡēd*) is over Zijn Woord. Inderdaad: de amandelboom schijnt niet te slapen; de boom is **wakker** — en daarom past de boom goed voor dit beeld. Dat de staf van Aäron in één nacht bloemen had, (Numeri 17 : 8) hangt met het feit, dat deze een amandeltak was, samen. De bloemen zijn eerst blozend-rood, dan wit: daarom is de bloem ook een beeld van de grijsheid (Pred. 12 : 5). De amandel wordt geteld onder het loffelijkste des lands (Gen. 43 : 11). De amandelnoten dienden als voorbeeld voor de versiering van de gouden kandelaar (Exodus 25 : 33, 34; 37 : 19, 20).

3. **Myrrhe**. Het hars van deze plant werd op hoge prijs gesteld; deze **myrrhe** was een bestanddeel van de **heilige zalfolie** (de zuiverste myrrhe, specerijkaneel, specerijkalmus, kassie, olie; Exodus 30 : 23) om de liefelijke geur (mijn vingers drupten van vloeiende myrrhe; Hoogl. 5 : 5). De myrrhe vormden een **parfum** of **reukwerk** voor kleren (al uw klederen zijn myrrhe, en aloë en kassie; Psalm 45 : 9; vgl. Hoogl. 3 : 6) en bedden (Spr. 7 : 17). „**Myrrhe-olie**” was een schoonheidsmiddel (Esther 2 : 12). De myrrhe werd wel meegedragen in **reukflesjes** (Jes. 3 : 20) of in een bundeltje op de borst gedragen (Hoogl. 1 : 13). Myrrhe vormde met goud en wierook het geschenk der wijzen uit het oosten (Matth. 2 : 11). Nicodemus bracht een mengsel van myrrhe en aloë voor de begrafenis van Jezus (Joh. 19 : 39). Ook was myrrhe gemengd in de wijn bij het Kruis (Markus 15 : 23).

4. **Nardus**. De plant levert uit de wortel de in een albasten fles bewaarde **nardus** (Markus 14 : 3; Joh. 12 : 3). Wanneer uit Hoogl. 1 : 12; 4 : 13, 14 wordt afgeleid, dat **nardus** ook in de tuinen van Palestina gekweekt werd, moet men wellicht aan een valerianaangewas denken. Het is dikwijls moeilijk te weten, welke planten in de Bijbel bedoeld worden.

XXXIX. PLANTEN.

1. **Myrt.** Van ouds heeft men de myrt zeer op prijs gesteld om de welriekende geur; bladeren en bessen werden in de geneeskunde gebruikt: in deze is namelijk een aromatisch-etherische olie (dat de bladeren doorschijnend gevlekt maakt).

In Israël werden **myrtetakken** ook gebruikt bij het **Loofhuttenfeest**. Ten Westen van Jeruzalem was in Nehemia's dagen een bosstreek (waaraan ook de naam Kirjath-Jearim = bossenstad, Jozua 15 : 9 herinnert) en uit dit gebied haalde men o.m. „**takken van myrtebomen**” om **loofhutten** te maken (Nehemia 8 : 16). De myrt groeit in de dalen, waar de bodem vochtig genoeg is; het wijst dus op een algehele verandering van de woestijnsteppe in een bevoeide streek als voorzeggd wordt: Ik zal in de woestijn de myrteboom zetten (Jes. 41 : 19). Als de verslagenen van hart uitgenodigd worden tot de genieting van Christus' weldaden, wordt de totale verandering, die Zijn vredebrengt in de donkere wereld, getekend door de voorzegging: voor een distel zal een myrteboom opgaan (Jes. 55 : 13). Dat de myrten in de dalen groeien, leest men ook in het eerste nachtgezicht van Zacharia: de Engel des Heren is tussen de myrten, die in de diepte waren (Zach. 1 : 8—11).

2. **Linze.** De gewone linze, een eenjarige plant, die om haar voedzame, smakelijke zaden veel verbouwd wordt. In Palestina wordt de linze gezaaid in December. Men eet de warme gekookte linzen graag als wintervoedsel. Het was in de oudheid ook in Israël bekend (Genesis 25 : 34; 2 Sam. 17 : 28; 23 : 11; Ezechiël 4 : 9).

3. **Hysop.** De hier afgebeelde plant is de *Hysopus officinalis*: een struik met veel stengels; de bloemen hebben een vijfspetige, tweelippige kelk (α) die gewoonlijk een donkerblauwe, soms ook rose of witte kroon omgeeft. Het gebruik van hysop wordt in de H. Schrift het eerst vermeld in Exodus 12 : 22. Neemt dan een **bundeltje hysop** en doopt het in het bloed en strijkt daarmee aan de bovendorpel, en aan de beide zijposten. Bij het ontzondigingswater werd eveneens **hysop** gebruikt (Numeri 19 : 6) terwijl bij de reiniging der melaatsen sprake is van cederhout en scharlaken en **hysop** (Lev. 14 : 4, 6, 49, 51, 52) en de brief aan de Hebr. 9 : 19 er van spreekt dat „hij nam het bloed der kalveren en bokken, met water, en purperen wol en **hysop**”. Daarom roept David het uit: Ontzondig mij met **hysop** (Ps. 51 : 9). Van Salomo wordt vermeld: Hij sprak ook van de bomen, van de cederboom af, die op de Libanon is, tot op de **hysop**, die aan de wand uitwast (1 Kon. 4 : 33) waar dus tegenover de machtige grootse ceder de hysop als een der geringste gewassen wordt gesteld. Tenslotte wordt in het Evangelie van Johannes 19 : 29 meegegeeld: zij vulden een spons met edik en omlegden die met **hysop**. — De vraag: welke plant wordt met hysop bedoeld, is verschillend beantwoord; Linneus nam aan dat bedoeld wordt de *Hysopus officinalis*.

4. **Sjalotten.** De sjalot heeft haar naam te danken aan de stad Askalon (het is de ui van Askalon; *Allium ascalonicum*). Nog steeds is het in Palestina een geliefde lekkernij, gelijk in de oudheid, toen de Joden in de woestijn met heimwee terugdachten aan het look, en aan de ajuinen en aan het knoflook (Numeri 11 : 5).

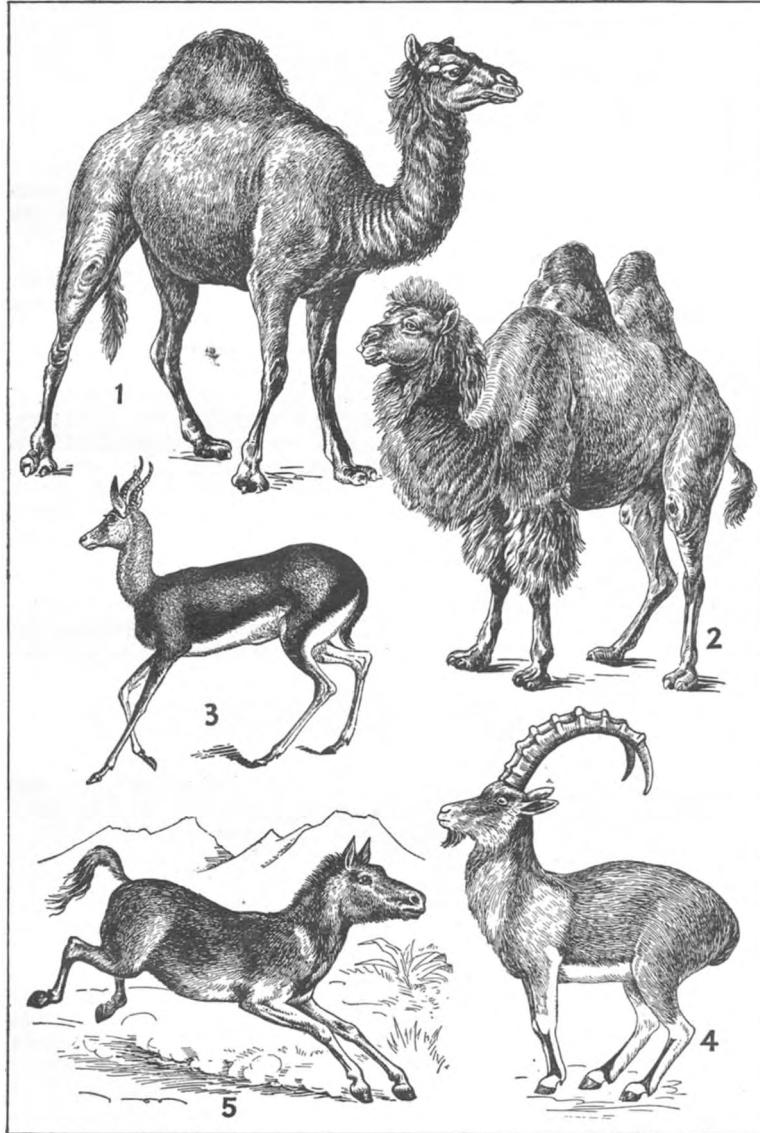
XL. DIEREN (1).

1. **Dromedaris.** 2. **Kameel.** Het Hebr. kent geen onderscheiding tussen „kameel” en „dromedaris”. Ook in later tijd, wanneer in de profetieën van kamelen in Babel (Jes. 21 : 7), in het Zuiderland (Jes. 30 : 6) en, bij de Arabieren (Jer. 49 : 29, 32) sprake is, wordt steeds het woord „gāmāl” gebruikt. Het verschil tussen de eenbultige en tweebultige kamelen is dus in de ogen der Israëlieten niet karakteristiek geweest. Dat overigens wel aandacht aan de kamelen besteed werd, blijkt hieruit, dat er verschillende woorden zijn voor het mannelijke en vrouwelijke kameelveulen. Zo wordt in Jes. 60 : 6a „een stroom van kamelen zal u overdekken” (vertaling Ridderbos) gebruikt het woord „bēker” dat **man- nelijk kameelveulen** betekent, en in Jeremia 2 : 23: „gij snelle heen en weder lopende **kemelin**” (vert. Aalders) het woord voor een vrouwelijk kameelveulen, nl. „bikra” [F. J. Bruijfel].

3. De **gazelle** komt in Palestina nog voor. Het dier werd **bewonderd om de snelheid**; 2 Sam. 22 : 18 waar gezegd wordt van Asahel „vlug ter been als een gazel op het veld” (vert. de Groot); 1 Kron. 12 : 8 (Statenvertaling „ree”); Hooglied 2 : 17 (Statenvert. „ree”); Jesaja 3 : 14 („En het zal geschieden: als een opgejaagde gazelle, als schapen, die niemand bijeenhoudt, zo zullen ze elk naar zijn volk zich keren, en ieder naar zijn land gaan vluchten” vertaling Ridderbos). In het Hooglied (2 : 7; 4 : 5) is de gazelle **beeld van bevalligheid**. De eigen- naam Zibja (voor een man 1 Kron. 8 : 9; een vrouw, 2 Kon. 12 : 1) en Dorkas (Hand. 9 : 36) wijst er op, dat men de naam „gazelle” ook aan mensen gaf. Het eten van het vlees was naar de wet geoorloofd (Deut. 14 : 5); daarom werd het wel gejaagd (1 Kon. 4 : 23, Statenvert. „ree”). Het was geen offerdier (Deut. 12 : 15).

4. De **steenbok** met zijn machtige horens kwam vroeger veel voor in de bergstreken van Palestina (daarom in 1 Sam. 24 : 3 „de rotsen der steenbokken” bij Engedi; en in Psalm 104 : 18: de hoge bergen zijn voor de steenbokken); nog steeds zijn zij in de rotsgebieden om de Doode Zee, waar het boek Job ook van spreekt (Job 39 : 4, steengeiten). Het wijfje van de steenbok wordt door de Arabieren om snelheid en bevalligheid bewonderd; ook de Spreuken noemen de huisvrouw der jeugd een „aangenaam steengeitje” (Spr. 5 : 19).

5. De **onager** wordt in de Statenvertaling „woudezel” genoemd. „Hij is even groot als de tamme ezel; zijn poten zijn echter mooier gevormd. Hij heeft een slanken, ietwat gebogen hals en lange, rechtopstaande oren. De manen zijn donker, terwijl het lichaam lichtgekleurd is. Een bruine, borstelige streep van haren loopt van de manen naar de staart” (F. J. Bruijfel). Zij leven ongetemd in de steppe (Job 39 : 8—11); daarom wordt het vrijheidlievende volk der nazaten van Ismaël ermee vergeleken (Gen. 16 : 12). Zij leven in de steppe en eten gras (Job 6 : 5), de wildernis is tot zijn huis besteld (Job 39 : 8); daarom is het oordeel der verwoesting volkomen als Jesaja profeteert: „Ofel en de wachttorens zullen zijn tot een vreugde der woudezels” (Jes. 32 : 14). De woudezels gewend in de woestijn (Jeremia 2 : 14; Job 24 : 5) komen ook in het boomloze gebergte voor, waar zij water drinken uit de bronnen in de dalen (Psalm 104 : 11).

XLI. DIEREN (2).

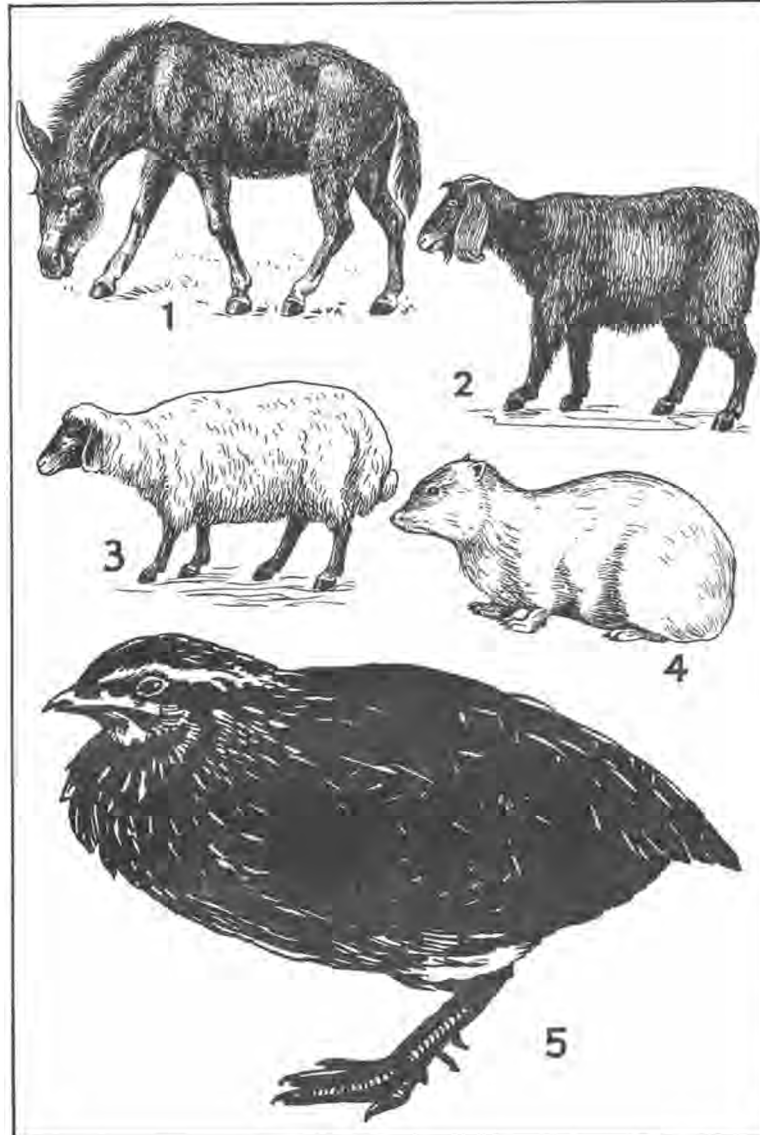
1. Het **muldier** is de bastaard tussen een ezelhengst en een paardemierrie (Esther 8 : 10). Krachtig en moedig is hij als een paard, terwijl het muldier de voorzichtige gang van een ezel bezit (Esther 8 : 14). In de dagen van David was het muldier het rijdier voor de prinsen (2 Sam. 13 : 29, 2 Sam. 18 : 9). Het is geschikt als lastdier (1 Kron. 12 : 40); Naäman wil aarde uit Israël meenemen „een last aarde van een juk muilen” (2 Kon. 5 : 17); het werd ook in het leger gebruikt (Zach. 14 : 15). De wet verbood de kruising (Leviticus 19 : 19); het is mogelijk, dat men deze dieren van elders kocht; de lieden van Togarma hadden muldierfokkerijen gelijk we lezen in Ezechiël 27 : 14: Die van het huis Togarma betaalden uw waren met paarden, en rossen en muldieren (vertaling Noordtzij).

2. De **geit**. De oren zijn lang en slap-neerhangend; een herder redt bij de strijd met de leeuw wellicht nog een stukje van het oor (Amos 3 : 12). De geiten hebben lang zwart haar (Hoogl. 4 : 1; 6 : 5; vandaar de zwarte tenten van geitenhaar, Hoogl. 1 : 5; en een geitenvel de nabootsing kon wezen van Davids hoofdhaar, 1 Sam. 19 : 13). Het vlees wordt met graagte als lekkernij gegeten (Gen. 27 : 9; Lukas 15 : 29; Richt. 6 : 19; 13 : 15; 15 : 1; 1 Sam. 16 : 20); genoegzaamheid van geitenmelk als een zegen beschouwd (Spr. 27 : 27). De geitenhuid werd benut als lederen zak; soms zelfs als armelijke kledij (Hebr. 11 : 37). Van het geitenhaar spinnen de vrouwen stoffen (Exodus 35 : 26) voor tentdoek (Exodus 26 : 7). De geitenkuddes zijn meest op bergen en heuvels; vandaar de beschrijving in 1 Kon. 20 : 27, van het leger der Israëlieten „als twee blote geitenkuddes”.

3. Het **vetstaartschaap** is voornamelijk gekenmerkt door de zware vlezige staart; bij het offeren werd voorgeschreven dat de offeraar zal nemen „de gehele staart, die hij dicht aan de ruggegraat zal afnemen” (Lev. 3 : 9). De kleur van de wol is in de regel wit (Psalm 147 : 16; Jesaja 1 : 18; Dan. 7 : 9; Openb. 1 : 14; Hoogl. 6 : 6); met bruine of soms zwarte kop en poten; dit verklaart de overeenkomst tussen Jakob en Laban (Gen. 30 : 32). Het karakter van het schaap wordt geschetst als goedmoedig, niet zelfstandig, angstig, weerloos, geduldig in het lijden (Jesaja 53 : 6, 7; Jer. 11 : 19; Psalm 119 : 176). Het schaap was in Israël nuttig door de melk (Deut. 32 : 14; Jes. 7 : 21, 22), het vlees (1 Sam. 25 : 18; 2 Sam. 12 : 4; 1 Kon. 4 : 23), en de wol waaruit kleding werd geweven (Joh. 31 : 19, 20).

4. De **klipdas**, een klein dier, leeft in troepen in rotsige streken (de rotsen zijn een schuilplaats voor de klipdassen, Ps. 104 : 18; vert. Noordtzij). In de Statenvert. wordt het Hebr. woord door „konijn” vertaald; in Spr. 30 : 26; Lev. 11 : 5 en Deut. 14 : 7. Wanneer men hier evenwel klipdas leest, dan blijkt de nauwkeurigheid in Lev. 11 : 5, want de klipdas „herkauwt wel, maar verdeelt de klauw niet”.

5. **Kwakkel**. Kwakkelen trekken elk jaar in grote massa's in vluchten voort; als zij dan uitgeput zijn, vallen zij neer en worden door de Arabieren dikwijls met de hand gevangen, wijl zij een begeerd voedsel leveren, gelijk reeds tijdens de woestijnreis: Exodus 16 : 13; Numeri 11 : 31; Psalm 105 : 40.

XLII. SPRINKHAAN, MIER, GECKO.

1. **Gevleugelde treksprinkhaan.** 2. **Treksprinkhaan** in het laatste ontwikkelingsstadium. De schade wordt vooral veroorzaakt door de **treksprinkhanen**, die in geweldige massa's op bepaalde tijden neerstrijken. Daarom wordt de ontelbaarheid van een leger als der Midianieten voorgesteld als „de **sprinkhanen in menigte**” (Richt. 6 : 5) of de heerscharen die Egypte vermeesteren als „meerder dan de **sprinkhanen**, zodat men hen niet tellen kan” (Jer. 46 : 23). Zij trekken in geweldige vluchten, zij hebben geen koning „toch trekken zij gezamenlijk in goede orde op” (Spr. 30 : 27; vertaling Gemser):

Als helden snellen zij aan, als krijgslieden beklimmen zij de muur,
ieder blijft in het gelid, niemand wijkt af van zijn route.
Geen, die zijn nevenman verdringt, elke krijger houdt zijn koers.
Door wapens heen stormen zij voort, van afgesneden worden
geen sprake, geen bres in hun gelederen.
In de stad dringen zij binnen, de muren bestormen zij,
tegen de huizen klimmen zij op;
door de vensters sluipen zij binnen als een dief.

(Joël 2 : 7—9; vert. Bleeker).

Schrikkelijk is de verwoesting: als de hof van Eden is het land vóór hen, en achter hen een ledige woestenij, en niets ontkomt aan hen (Joël 2 : 3; vert. Ridderbos). Daarom zijn de **sprinkhanen** vaak het beeld van het goddelijke strafgericht (Deut. 28 : 38; Amos 4 : 9; „al vreet de **sprinkhaan** vele van uw hoven” vert. Ridderbos; Amos 7 : 1). In Palestina worden zij aangejaagd door de zuidoostenwind (Joël 2 : 20; vgl. Ps. 109 : 23). In Joël 1 : 4 wordt gezegd:

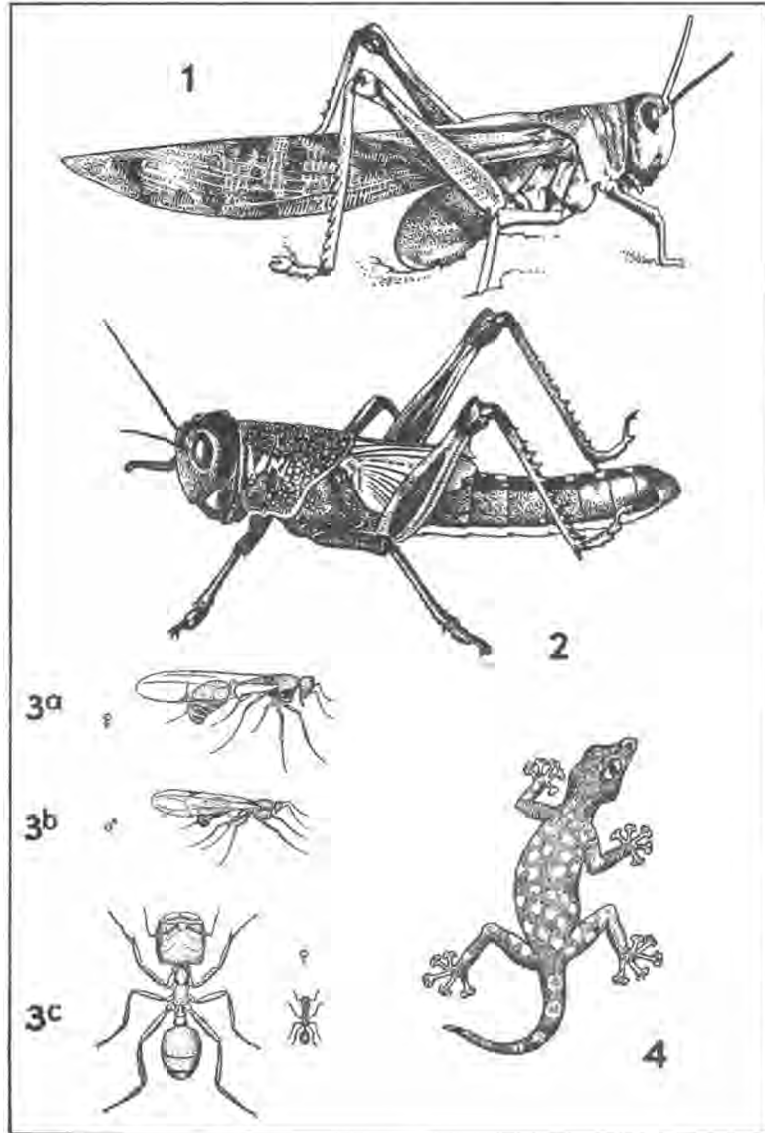
Wat de **knager** overliet, vrat de **sprinkhaan** op
en wat de **sprinkhaan** overliet, vrat de **verslinder** op
en wat de **verslinder** overliet, vrat de **afvreter** op (Vert. Bleeker).

De vier, (in het Hebreeuws gebruikte) namen, geven wellicht de vier op elkander volgende **ontwikkelingsstadiën** weer.

3. **Mieren**: mannetje (3a); wijfje (3b); werkster (3c); de laatste links vergroot, rechts op natuurlijke grootte. In Palestina leven 31 soorten **mieren**. De Spreukendichter stelt de mieren als voorbeeld: want de mier bereidt haar brood in de zomer en vergadert haar spijs in de oogst (Spr. 6 : 8). Zij bereiden in de zomer haar spijs (Spr. 30 : 25); de soorten mieren, die zich met plantenvoedsel voeden, met name plantenzaden, kunnen in de winter niet voldoende vinden en daarom moeten zij voorraad maken in de zomer.

4. **Gecko**. De Statenvertaling heeft in Spr. 30 : 28: De spinnekop grijpt met de handen en is in de paleizen der koningen. De vert. van Prof. Gemser luidt echter: „De **hagedis** laat zich grijpen met de handen; toch dringt zij in des konings paleizen door.” Wij zullen hier bij **hagedis** moeten denken aan de „**gecko**”: die komt in de huizen voor. Bruijfel meldt hiervan: Aan de onderzijde van de sterk verlengde tenen hebben zij meestal z.g.n. hechtschijfjes, waardoor zij in staat zijn, in alle richtingen langs de muren te lopen. Zo is het dus als Dr Gemser omschrijft: „De **hagedis**, die zo onhoorbaar tegen de muren oploopt, om zijn voedsel te zoeken, kan zonder gevaar met de hand worden beetgepakt. Hoe gering ook, hij weet zich toegang te verschaffen, waar vele mensen niet kunnen komen.”

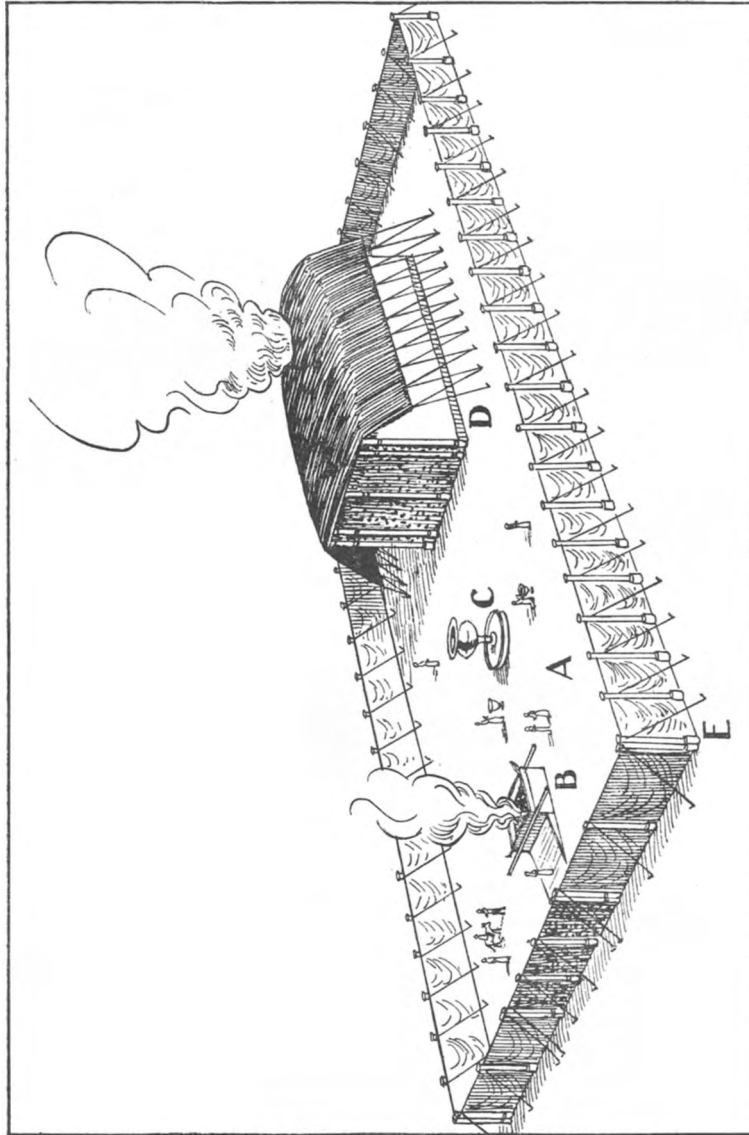

XLIII. TABERNAKEL.

De Tabernakel en de Voorhof (naar Ds L. Schouten Hzn). De Voorhof (Exodus 27 : 9—18; Exodus 38 : 9—20) bestond uit een niet overdekte langwerpige vierkante ruimte. Hij was honderd ellen lang en vijftig ellen breed (dus ongeveer 54 bij 27 m.). De afsluiting werd gevormd door „**behangselen van fijn linnen**” opgehangen tussen **pilaren**. Er waren twintig pilaren aan de zuidzijde, evenzoveel aan de noordzijde, tien aan de west- en tien aan oostkant. Aan elk der vier hoeken stonden twee **pilaren** (zie bij E). Aan de oost- of voorzijde hing in het midden een voorhangsel, „**deksel**”, aan vier pilaren (Ex. 27 : 16). De „**behangselen**” waren van fijn getweerd linnen, van een helder witte kleur. Zij hingen aan zilveren haken, die in zilveren banden, onder de zilveren hoofden of kapitelen der pilaren, waren aangebracht, en hadden de hoogte van vijf ellen (Ex. 27 : 18). In het midden aan de oorstzijde van de omheining des voorhofs hing een voorhangsel, dat de naam „**deksel**” draagt (Ex. 27 : 16): dat „**deksel**” was zoveel als de **deur of poort** door welke men in de Voorhof kwam en werd gedurende de dienst òf opgebonden òf ter zijde geschoven.

In de voorhof ziet men allereerst het **Brandofferaltaar** (B) waarvan de beschrijving gegeven wordt in Ex. 27 : 1—8; 38 : 1—7. 't Bestond uit een grote vierkante bak of kast van sittimhout, zonder deksel en zonder bodem, van vijf ellen in de lengte, vijf ellen in de breedte en drie ellen in de hoogte. Van binnen en buiten was die bak beslagen met dikke koperen platen. Het altaar had voorts aan de bovenkant, in 't vierkant, een platte, naar buiten uitstekende lijst of rand, de „**omgang**”. Uit die lijst kwamen op de vier hoeken, de „**hoornen**” te voorschijn. Onder de „omgang” was een rooster of netwerk; daaraan hingen ringen; die ringen dienden om daardoor de „**handbomen**” te steken. „Wij zijn van mening (aldus Ds L. Schouten Hzn) dat de holligheid of 't inwendige van het altaar gevuld werd met aarde [in overeenstemming met Ex. 20 : 24]. Naar Ex. 40 : 6 moest het altaar gezet worden „voor de deur van de Tabernakel” terwijl het Wasvat gezet moest worden „tussen de Tent der samenkomst en tussen het altaar.” Bij het binnentreden zag men dus eerst het **Brandofferaltaar** (B) dan het **Koperen wasvat** (C). Symboliek heeft men daarin gezien: eerst 't Altaar, en dan het Wasvat; eerst Christus tot rechtvaardiging, dan Christus tot heiligmaking. Over de vorm van het Wasvat wordt niets in de Bijbel vermeld: slechts dat Bezaleël maakte „het koperen wasvat, met zijn koperen voet” (Ex. 38 : 8). — De **Tabernakel** (D) stond 50 el af van de oostzijde. De Tent bestond uit 48 staande „**berderen**” of planken van sittimhout. Daaroverheen waren vier soorten van „**dekkleden**” of tapijten. Het eerste kleed bestond uit „fijn getweerd linnen”; de grondkleur was wit; maar daarin was op een „**allerkunstigste**” wijze geweven: **hemelsblauw, purper en scharlaken**. Het tweede kleed was van **geitenhaar**. Daarover een kleed van „**vellen van rammen, die rood geverfd zijn**.” Het vierde of buitenste dekkleed, was naar de Statenvertaling van „**dassenvellen**”; vermoedelijk moeten wij verstaan „**vellen van zeehonden of zeekoelen**”. Dat werd aan drie kanten door middel van koorden, en koperen pinnen, welke aan die drie kanten in de grond werden geslagen, vastgemaakt en stevig aangetrokken. — De Tent bevatte twee vertrekken: het Heilige en het Heilige der Heilige.

XLIV. HOGEPRIESTER OP DE GROTE VERZOENDAG.

De Hogepriester op de Grote Verzoendag in het Heilige der Heiligen (naar Ds L. Schouten Hzn). Het Heilige der Heiligen was de plaats van de (e) Ark (kist) des Verbonds (Num. 10 : 33) of Ark der Getuigenis (Ex. 25 : 22 de Ark van de Here, de Here der ganse aarde, Joz. 3 : 13); de Ark des Verbonds des Heren der heirscharen, die tussen de cherubim woont (1 Sam. 4 : 4), de Ark van Gods sterkte (Ps. 132 : 8). De Ark was gemaakt van sittimhout (Ex. 25 : 10), en had een lengte van 2½ el, een breedte en hoogte van 1½ el. Voorts was de Ark van binnen en van buiten met louter goed overtrokken. De Ark werd gedekt door het Verzoendeksel (Ex. 25 : 21); daaromheen was een gouden **krans** (f) of kroonlijst. Aan de vier hoeken waren vier gouden ringen: door die ringen staken **handbomen** van sittimhout met goud overtrokken. Op het verzoendeksel stonden twee **cherubs** (g) hunne vleugelen omhoog uitgebreid; hun aangezichten tegenover elkaar, terwijl tevens hun aangezichten naar het Verzoendeksel gericht waren. Tussen de beide cherubijnen en daarboven (h) ziet men de „Schéchina” het zichtbaar teken van Gods tegenwoordigheid onder Israël, boven de vleugelen der Cherubijnen van de Ark des Verbonds, de letterlijke vervulling, door middel van dat teken, van hetgeen God gezegd had, toen Hij 't bevel gaf tot de bouw des Tabernakels: „zij zullen Mij een Heiligdom maken, dat Ik in het midden van hen wone” (Ex. 25 : 8).

In het Heilige der Heiligen trad de Hogepriester binnen op de Grote Verzoendag, op de tiende van de maand Tisri (Lev. 16 : 1—34; Lev. 23 : 26—32; Numeri 29 : 7—11). De Hogepriester trad het niet binnen in zijn gewoon hogepriesterlijk ambtsgewaad; hij droeg de heilige klederen (Ex. 39 : 41, de **heilige linnen rok** (a), de linnen gordel, de linnen **hoed** (b); Lev. 16 : 4. De Hogepriester was in witte linnen klederen gekleed; dit wit is symbolisch voor het verzoeningswerk (Hebr. 9 : 24; 7 : 26). De eerste maal, dat de Hogepriester binnentrad, wordt beschreven in Lev. 16 : 12, 13: „Hij zal een **wierookvat** (d) vol vurige kolen nemen van het Altaar, van voor het aangezicht des Heren, en zijn beide handen vol reukwerk van welriekende specerijen, klein gestoten; en hij zal het binnen de Voorhang dragen.” — Terwijl dan het Heilige der Heiligen geheel gevuld werd met de rook van het reukwerk, ging de Hogepriester naar buiten en nam daar van den Priester in de Voorhof, het **gouden bekken** (c) met het bloed van de var des zondoffers, om nu met dat bloed het Heilige der Heiligen in te gaan en verzoening te doen voor zich en zijn huis. Hij steekt de wijsvinger der rechterhand in het bloed van de var, en bespat met dat bloed het middelste gedeelte van het Verzoendeksel, tussen de gouden cherubijnen. — Daarna drukt hij nogmaals de wijsvinger in het zoenbloed, bespat nu de vloer vóór het Verzoendeksel en de Ark, en herhaalt dit tot zevenmalen toe. — Teruggekeerd naar de voorhof werd de ééne bok van het offer des volks geslacht, en met dat bloed ging de Hogepriester nu ten derden male het Allerheiligste binnen, om op gelijke wijze als de vorige maal het bloed te sprengen: nu tot verzoening voor het volk.

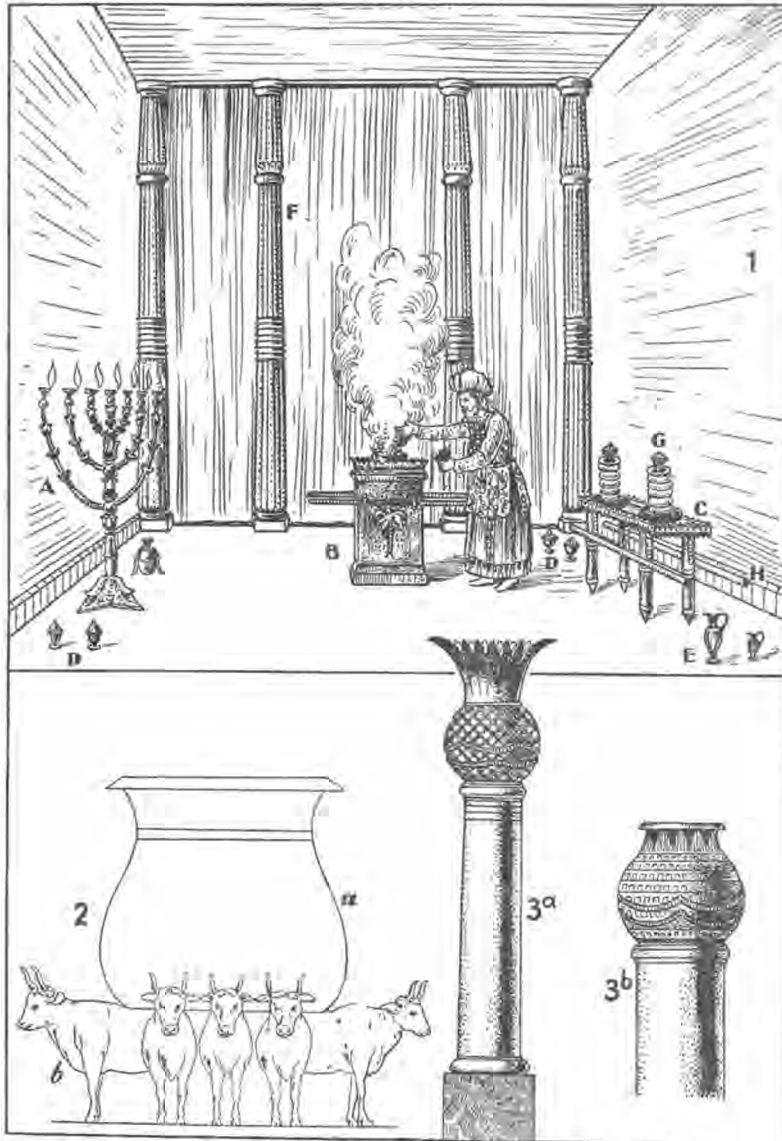

XLV. HET HEILIGE.

1. **Het Heilige** was van het Heilige der Heiligen afgescheiden door de **Voorhang** (F) die daar aan vier **pilaren** is opgehangen. De wanden rechts en links zijn opgetrokken uit houten **berderen**. Aan de zuidzijde (Ex. 40 : 24) staat de **Kandelaar** (A) beter: **luchter** (Ex. 25 : 6; 35 : 8) want tot verlichting van het heiligdom diende „reine olie van olijven, gestoten tot de luchter” (Ex. 27 : 20). Het is een kunstwerk van louter goud. Op het voetstuk verheft zich de **schacht** (de recht opgaande stam): daaruit schieten drie paar **rieten** uit, die met hun top gelijk in hoogte staan met de top van de schacht. Op die top en op de zes rieten zijn „**schaaltjes gelijk als amadelnoten**”; daarin werden lampen met olie geplaatst. Onder het schaalteje ziet men een versiering van knopen en bloemen (Ex. 25 : 35). De lichten van de lampen in de amadelnoten op de rieten branden „aan zijn zijden” (Ex. 25 : 34, eigenlijk staat er: naar de kant van zijn aangezicht”, dus aan het voorste deel). Bij de luchter behoorden nog kleinere gereedschappen „**snuiters**” en „**blusvaten**” (D links). — Vlak tegenover de gouden luchter stond aan de noordzijde (Exodus 40 : 22) de **Tafel der Toonbroden** (bij C). De beschrijving is in Ex. 25 : 23—30 en 37 : 10—16. De tafel was van sittimhout met goud overtrokken. Aan alle zijden was haar blad omgeven door een **gouden krans** (c); onder de krans was een **lijst** van een hand breed en onder die **lijst** weer een **gouden krans**; zij stond op vier poten; verder waren er vier **gouden ringen** en daardoor werden de **handbomen** gestoken (bij H). Bij de tafel waren verschillende gereedschappen: **schotelen**, **rookschalen**, [vermoedelijk kleinere schalen om daarin wierook te doen; die wierook maakte, naar Lev. 24 : 7, 8 het brood **ten gedenkoffer**]; **platen** (lage bekers) en **kroezen** (offerkanen). De broden waren twaalf in getal in twee rijen, zes bij zes, op de reine tafel (Lev. 24 : 6; daarbij was dan de wierook). — het **Reukaltaar** (B) (Ex. 30 : 1—7; 37 : 25—28) was van sittimhout overtrokken met louter goud; aan de hoeken zijn **hoornen**. — In Ex. 30 : 7, 8 wordt van Aäron gezegd, dat hij het gouden Reukaltaar zou aansteken; Aäron deed het bij de inwijding van de Tabernakel, bij de aanvaarding van zijn priesterdom, gelijk hij en de Hogepriesters na hem het deden op de Grote Verzoendag, op de Sabbath, op het feest der nieuwe maan en op de gezette hoge feesten. (Zulk een geval is hier voorgesteld op de tekening, waar de Hogepriester staat bij het Reukaltaar). Het reukwerk bestond uit vier bestanddelen (Ex. 30 : 34—36). — Het is dit reukwerk waarvan David bij vergelijking zegt: Mijn gebed worde gesteld als reukwerk voor Uw aangezicht (Ps. 141 : 2).

2. **De koperen zee** (koper is brons). De hoogte van de koperen zee (a), het bekken bedraagt ongeveer 2½ m., de doorsnee aan de bovenrand ongeveer 4.90 m.; de dikte is één handbreed. Het bekken wordt gedragen door vier groepen van drie runderen (b) alle van brons vervaardigd (1 Kon. 7 : 23v.v.; 2 Kron. 4 : 2v.v.).

3. **Twee vormen, hoe men zich de zuilen Jachin en Boaz voorstelt**. De kapitelen zijn omgeven door een bronzen vlechtwerk met twee rijen granaatappelen.

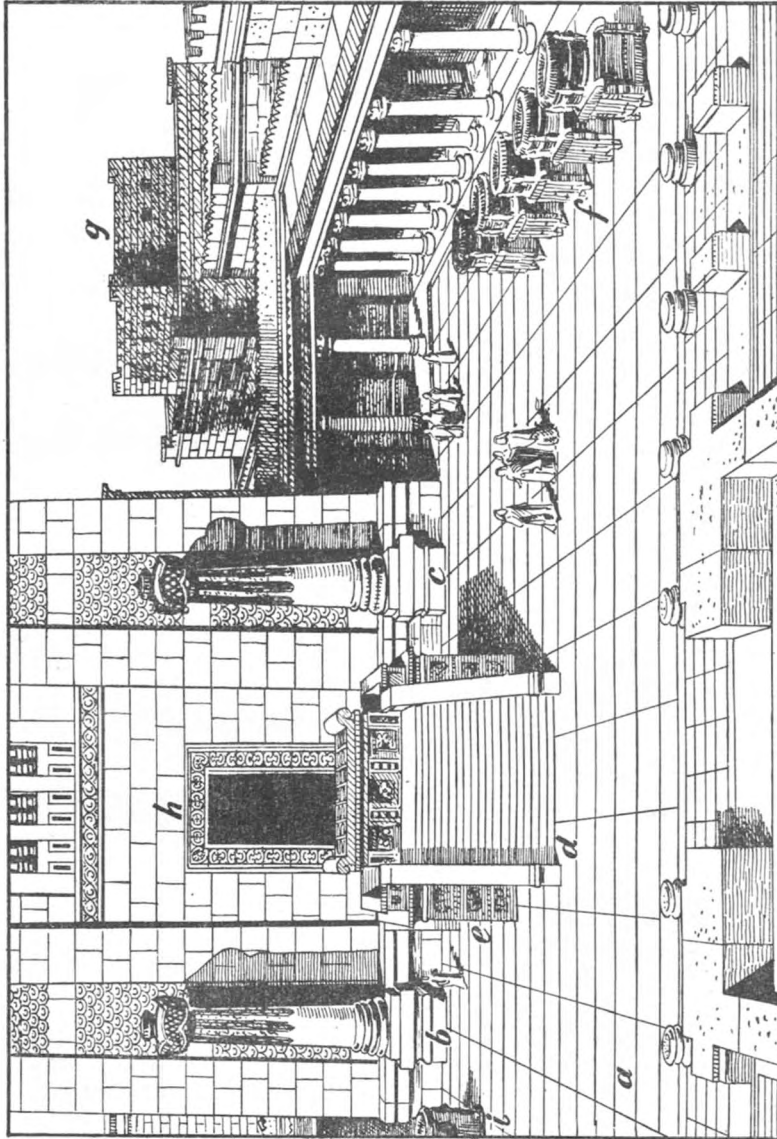

XLVI. VOORHOF DES TEMPELS.

Voorhof in de Tempel (naar een voorstelling van Ch. Chipiez en G. Perrot). Op de achterzijde van de voorhof, vóór het Tempelgebouw, staan de zuilen **Jachin en Boaz** (*b* en *c*). De hoogte van deze kolossale bronzen zuilen (1 Kon. 7 : 15v.v.; 2 Kon. 25 : 13v.v.; 2 Kron. 3 : 15v.v.; Jer. 52 : 21v.v.) was 18 ellen (9 m); „een draad van twaalf ellen omving de pilaar” (1 Kon. 7 : 15) wat dus wijst op een doorsnee van $3^{9/11}$ el = ongeveer 1.90; de dikte was vier vingers en de pilaar was hol (Jer. 52 : 21). Boven op de schacht was een kapiteel van vijf ellen ($2\frac{1}{2}$ m. hoog) en omgeven door een bronzen vlechtwerk met twee rijen **granaatappelen**, elk 100 in getal. Hoe die kapitelen er precies uitzagen, weet men niet (zie plaat 45 no. 3). Vermoedelijk waren zij vóór het tempelgebouw, en hadden zij geen draagfunctie. Tussen de zuilen ziet men (bij *h*) de ingang tot de voorhal: een dubbele deur van cypressenhout; de deurposten van olijvenhout. Daarboven de tempelmuur van massieve, zeer grote en forse stenen opgebouwd (met volmaakte steen, zodat geen hameren, noch bijl of enig ijzeren gereedschap gehoord werd in het huis, als het gebouwd werd; 1 Kon. 6 : 7). — De Salomonische tempel stond in een grote voorhof (*a*); men neemt aan, dat de vloer met stenen platen is bedekt. Dit plein heet in de Bijbel de „binnenste voorhof” (1 Kon. 6 : 36; 1 Kon. 7 : 12). Vóór de ballingschap had het volk vrije toegang tot deze voorhof, waar de feesthoudende menigte dan samenstroomde (Jes. 1 : 12). In deze voorhof stond het grote brandofferaltaar (*d*, *e*); de koperen zee (maar zeer gedeeltelijk te zien bij *i*) en de rijdende ketelwagens (*f*). Het brandofferaltaar is een statig bouwwerk van steen. Aan de oostzijde van het altaar is (naar de voorstelling in Ezechiël 43 : 17) een trap (in de tempel van Herodes was de opgang aan de zuidzijde en dan zonder trappen naar het oude gebod in Exodus 20 : 26). Rechts en links van het grote brandofferaltaar waren vijf rijdende ketelwagens (*f*), het zijn in horizontale doorsnede vierhoekige stellages, twee meter in het vierkant, anderhalve meter hoog, van lijstwerk of repen brons gemaakt, waarop een ketel staat met een inhoud van ongeveer $14\frac{1}{2}$ h. l. (Prof. Dr Joh. de Groot). Immers die „wasvaten” (gelijk de statenvert. 1 Kon. 7 : 38 ze noemt) hielden veertig bath (en 1 bath = 6 hin = 36.44 l., dus 40 bath 40×36.44 l. = 1457,6 l.). Op het lijstwerk van de stelling waren versieringen nl. leeuwen, runderen, cherubs (1 Kon. 7 : 29). De stellages reden op raderen (1 Kon. 7 : 33).

De voorhof was mogelijkerwijze (naar de reconstructie van Chipiez en Perrot) omgeven door een zuilengalerij; het tempelcomplex zelf was omringd door zijgebouwen (*g*).

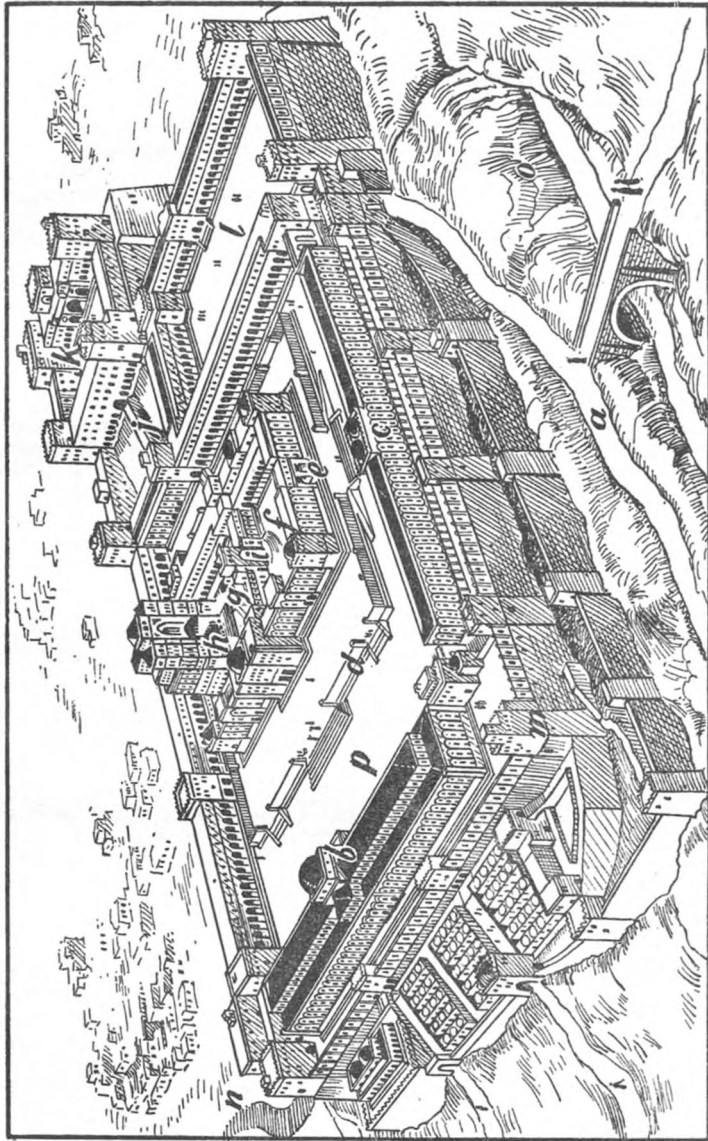

XLVII. TEMPEL VAN HERODES (naar Schick).

Op de voorgrond is een brug (*a*) over de beek **Kedron** (2 Sam. 15 : 23; Johannes 18 : 1). Op de berg **Moria** (2 Kron. 3 : 1) of **Zion** (1 Maccab. 14 : 26) ligt het wijde grootse tempelplein. Aan de oostzijde van het tempelplein verheft zich in blanke schoonheid een zuilengalerij: dat is (*c*) de **hal van Salomo** (of **voorhof van Salomo**, Joh. 10 : 23; Hand. 3 : 11; 5 : 12). Het schoonste is de **koninklijke hal van Herodes** (*b*) aan de zuidzijde; in één van die hallen daar heeft de twaalfjarige Jezus gezeten in het midden der leraren (Luk. 2 : 46). Aan de noord-westzijde is de oude **burcht Baris**, door Herodes de Groote vernieuwd, versterkt en omgedoopt tot **Antonia** (*k*); in de statenvert. „**legerplaats**” genoemd (Hand. 21 : 34); in de vert. van het Bijbelgenootschap „**kazerne**”. Van het tempelplein leiden **trappen** (*j*) opwaarts naar de burcht (Paulus staande op de trappen, Hand. 21 : 40). De grote voorhof (*p*) aan de zuidzijde is de „**voorhof der heidenen**”. Midden op het plein verheft zich een platform omgeven door een lage muur (*d*). Op zuilen zijn opschriften aangebracht, die iederen niet-Jood verbieden verder te gaan. Daarom is het een zware beschuldiging tegen Paulus als de Joden van Azië het uitroepen: Deze heeft Grieken in de tempel gebracht en deze heilige plaats ontheiligd (Hand. 21 : 28). — Klimt men omhoog, dan is men op het platform. Negen poorten geven toegang: vier van het noorden, vier aan het zuiden, een aan het oosten. Deze laatste is de voornaamste (bij *e*); hier is de **Schone Poort** (Hand. 3 : 2). De Schone Poort geeft toegang tot het **Voorhof der Vrouwen** (*f*). Daar waren tijdens het Loofhuttenfeest twee grote standaarden elk met vier lichten; elke avond verzamelde zich de menigte met brandende fakkels en werden de lichten met gejuich ontstoken. Het is naar aanleiding daarvan dat de Heiland spreekt: Ik ben het licht der wereld; die Mij volgt, zal in de duisternis niet wandelen, maar zal het licht des levens hebben (Joh. 8 : 12). Daar, op het voorhof der vrouwen was ook „**de schatkist**” (Mark. 12 : 41—44). Een hoge trap (*i*) van 15 treden geeft toegang tot het hoger gelegen **voorhof der Israëlieten** (*g*). Op die trap bij (*i*) mogen wij ons denken de plaats, waar Anna de profetes den Heere heeft beleden en waar de oude Simeon jubelde over het „Licht tot verlichting der heidenen” (die daarbuiten op het grote Tempelplein wandelden) en „tot heerlijkheid van het volk Israël” dat mocht naderen tot het heiligdom (Lukas 2 : 25—38). Van het voorhof der Israëlieten scheidt een lage borstwering van het **Voorhof der Priesteren** (*h*); hier zijn Brandofferaltaar en Wasvat. Twaalf trappen ten westen van het altaar voeren naar het voorhuis des Tempels; op die trappen zegenden de Priesters het volk; hier heeft de stomme Zachariaa gewenkt tot de schare (Luk. 1 : 22). Achter het voorhuis zijn het Heilige en het Heilige der Heiligen. Hier is bij de dood van Jezus het voorhangsel gescheurd (Matth. 27 : 51).

Het is niet met zekerheid te zeggen, waar men zich moet denken „**de tinnen des tempels**”; wel wordt aangenomen de hoge hoektoren in het zuidoosten, oprijzend boven de Kedronvallei (bij *m*). Aan de westzijde van het tempelplein was in de oudheid een dal, het dal Tyropeon (thans met puin gevuld); over dat dal leidde een brug (*n*) naar de **Bovenstad**, naar de stad Jeruzalem.

XLVIII. HEILIGE PERSONEN, GEBEDSRIEM.

1. **Hogepriester.** De Hogepriester droeg over het priesterkleed: *a.* Een **bovenkleed**, geheel geweven, ongenaaid, hemelsblauw, met een door boord omgeven halsgat om er het hoofd door te steken, zonder mouwen, dat ongeveer tot even beneden de knieën reikte, zodat de witte linnen **priesterrok** zichtbaar was. Van onderen was de rand versierd met **granaatappelen**, gemaakt van dubbeldraadsgaren, afgewisseld met gouden klokjes. *b.* De **efod**, vervaardigd uit violette, purperkleurige, karmozijnkleurige en witte draden, met gouddraad doorweven. Dit was waarschijnlijk een kledingstuk, dat de hogepriester droeg onder de armen over borst en rug. Het was vast om het lichaam gesnoerd; van achteren waren twee **schouderstukken**, die over de schouders heen, van voren aan de efod verbonden waren. Op de schouders waren twee **onyxstenen** bevestigd in gouden **rosetten** gevat, en waarin de namen der **twalf stammen** van Israël, zes op elke steen, gegraveerd waren. *c.* Op deze efod bevond zich de **borstlap**; het was dubbelgevouwen en vormde een soort tas. Aan de buitenzijde bevonden zich twalf edelstenen, vier rijen van drie, waarin de namen der twalf stammen van Israël gegraveerd stonden. De borstlap diende tot bewaring van de **Urim en Thummim**. *d.* Tot hoofdbedekking diende de Hogepriester een muts, waaraan door middel van een violetkleurige band bevestigd was een **diadeem** van zuiver goud, waarop de woorden „den Heere heilig” gegraveerd waren.

2 en 3. **Priesters** (naar Prof. de Groot). De priesters hadden voor hun dienst in het heiligdom een ambtskleding: *a.* een **lange rok** met mouwen van wit linnen, geheel geweven, zonder dat eraan genaaid was; *b.* een korte witte **broek**; *c.* een **muts** van wit linnen tot hoofdbedekking, kegelvormig gewonden; *d.* een **gordel** vervaardigd van dezelfde stoffen en in dezelfde kleuren als de voorhang van de Tabernakel (Ex. 39 : 29). „De beide einden van deze gordel konden tot de aarde reiken, doch werden, als de priester dienst had (3) over de linkerschouder geslagen (2). Deze gordel was vele meters lang en werd verscheiden malen van onder de okselen tot de heupen om het lichaam gewonden” (Prof. Dr Joh. de Groot).

4. Een **Nazireeër**. Eigenlijk is het een gewezen Nazireeër. Wilde hij zijn gelofte beëindigen, dan nam hij de **geschoren haardos** in de **linkerhand** en voordat hij weer in het gewone leven mag terugkeren, moet hij de offers brengen, die in Num. 6 : 13v.v. worden opgesomd.

5. **Gebedsriemen** (tefilliem): zij bestaan uit een riem, waaraan een, uit zeer sterk perkament vervaardigd, zwart gelakt vierhoekig doosje (*a*) bevestigd is. In dit doosje bevinden zich vier op perkament geschreven gedeelten der Thora en wel: Ex. 13 : 1 en 11 : 6; verder Deut. 6 : 4—9 en 11 : 13—21. Op grond van Deut. 6 : 4—9 zijn er twee gebedsriemen: een voor het hoofd en een voor de arm. De gebedsriemen worden nu zó bevestigd, dat het ene kastje op het hoofd komt, tussen de ogen (zetel van het verstand) en het andere op de linkerarm, tegenover het hart (zetel van het handelen en van het gevoel, om aan te duiden, dat men met zijn hart de Here liefheeft). De gebedsriemen heten in de Statenvert. van het Nieuwe Testament **gedenkcedels** (Matth. 23 : 5).

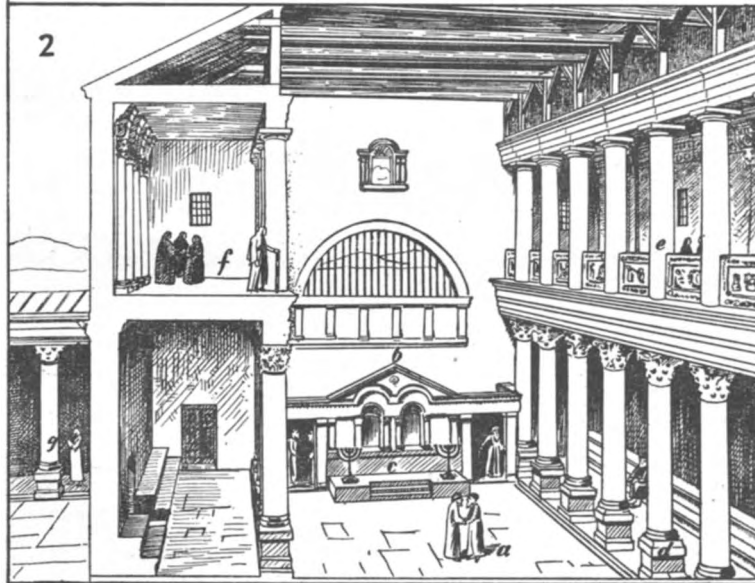
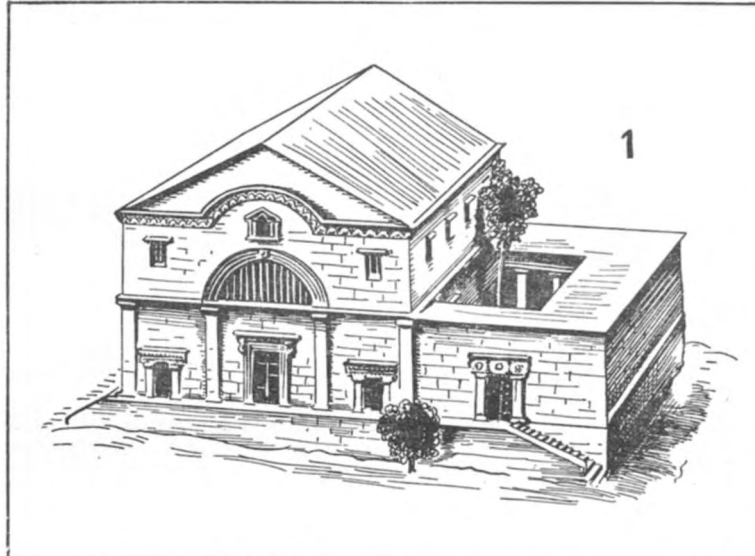
XLIX. SYNAGOGUE VAN KAPERNAUM.

1. De Synagoge van Kapernaüm zoals die was in de eerste eeuw.
2. Doorsnede en gezicht in deze Synagoge (naar Heinrich Kohl en Carl Watzinger, Antike Synagogen in Galilea). Op een in zee vooruitstekende landberg liggen de oude ruïnes der Synagoge van Kapernaüm: de benedenstukken der muren staan nog overeind. Het was tot 1905 een ruïne; daarna hebben in de jaren tussen 1905 en 1921 onderzoekingen plaats gevonden; met grote toewijding is alles minutieus nagegaan; Franciscaner monniken, die met de wacht zijn belast, hebben getracht uit de voorhanden stukken het zó te groeieren, dat men een beeld van de Synagoge kreeg. En de geleerden Kohl en Watzinger hebben in hun boek over oude Synagogen in Galilea enkele tekeningen gegeven, die een reconstructie geven van de oude Synagoge in Kapernaüm. Het is, naar grote waarschijnlijkheid, de in Lukas 7 : 5 vermelde Synagoge, door de Romeinse centurio, de hoofdman over honderd, gebouwd. De Synagoge van Kapernaüm was gebouwd op een terras, iets hoger dan het oeverland: wie binnen wil treden, moet dus eerst dit terras beklimmen, dat 3.30 m breed is; in het Westen (links) voert een trap van vier treden, in het Oosten een trap van dertien treden (rechts); dat verschil in treden is een gevolg van het feit, dat het terrein in oostelijke richting daalt. De lengteas van het gebouw is Noord-Zuid; het voorfront is dus Zuid; de richting naar Jeruzalem, naar de Heilige Stad, waarheen de Joden bij het gebed hun aangezicht wendden. Van het terras geven drie poorten toegang tot de eigenlijke Synagoge; de vierde deur rechts tot een hof, die aan de westzijde begrensd is door de muur van de Synagoge, aan de drie andere zijden door zuilenhallen. De Synagoges in Galilea hadden in de frontzijde drie deuren. In de hof was vermoedelijk een fontein, waarin men handen en voeten kon wassen.

Van binnen had de Synagoge aan drie zijden een zuilenhal; daarboven waren (wellicht) de plaatsen voor de vrouwen (*f*). De stenen vloer in het midden (nu nog te zien) is dan de oude plaats van de Synagoge: daar is dus de plaats, waar des Heilands voeten de bodem hebben betreden; hier heeft hij genezen de man wiens rechterhand dor was (Lukas 6 : 6). In deze synagoge heeft hij geleerd en hier heeft de Heiland de bezetene verlost van de onreine geest (Markus 1 : 21—28). Hier heeft Christus gesproken van het Brood dat uit de hemel gedaald is: deze dingen zeide Hij in de synagoge, lerende te Kapernaüm (Joh. 6 : 59).

Vlak achter de frontzijde was een estrade (verhoogde plaats) met een lessenaar voor de lezing van de wet en met de kast of ark (bij *c*) voor de wetsrollen en de heilige boeken. Aan weerszijden daarvan staan twee kandelaars.

Links (bij *g*) is de hof; de lijn boven is een golvende lijn van het heuvellandschap.

L. AFGODERIJ (1).

1. **Masseben (opgerichte stenen van Gezer).** „Binnen de stad of althans in haar onmiddellijke nabijheid was voor de Kanaänieten de plaats, waar de goden worden vereerd (Statenvert. „**hoogten**”). Zulk een **hoogte**, die niet minder dan vijftien eeuwen achtereen in hoge eer is geweest, hebben de opgravingen in Gezer ons weer voor ogen gesteld. Daardoor kunnen we ons althans met enige zekerheid een beeld vormen van de bekende „**hoogtedienst**” waartegen Israëls profeten zo lang hebben gestreden. We vinden hier een aantal „**opgerichte stenen**”; onder deze trekt de kleine de meeste aandacht: het bovenste deel ervan is gepolijst, gelijke deze alleen geschieden kan door de altijd weer vernieuwde aanraking van devote lippen, die met vuur de steen kussen, of wel van handen, die in bloed of olie gedoopt, daarmede de steen zalven ter ere van de godheid” (A. Noordt zij).

2. **Babylonische godheid in de gedaante van een vis.** „Deze godheid herinnert aan de Filistijnse god Dagon. Men neemt gewoonlijk aan, dat hij een visgod was. Uit 1 Sam. 5 blijkt, dat het Dagonbeeld van Asdod hoofd en armen had. Of het onderstuk in visvorm uitliep, hangt af van de vraag, of we vers 4 aldus moeten lezen: „slechts zijn visvorm was op hem gebleven”, dan wel: „slechts zijn romp was op hem gebleven”. In het eerste geval (dat nog steeds waarschijnlijk is) heeft Dagon het hoofd en het bovenlijf van een mens gehad, waarschijnlijk de romp van een vis.” (Prof. Noordt zij).

3. **Vrouwelijke godheid.** De figuur is gehuld in een nauwsluitende kledij, die de lichaamsvormen goed doet uitkomen; de godin draagt **halsketting, gordel en enkelring**. Op het hoofd heeft zij een **kroon** naar Hethietisch model. De vrouwelijke godheid van het Kanaänietisch heidendom is de pendan van de mannelijke Baäl, nevens wie zij herhaaldelijk wordt genoemd (Richt. 2 : 13; 10 : 6; 1 Sam. 7 : 4; 12 : 10). De naam is: Astarte, in het Hebreeuws Astoreth; meervoudsvorm Astaroth; daarnaast ook Asjerah. De Statenvert. heeft hiervoor „**bos**” maar het is duidelijk, dat wij b.v. in de „vierhonderd profeten van het bos” (1 Kon. 18 : 19) te doen hebben met dienaren dezer godheid. (Daarnaast komt het woord Asjerah ook nog in een andere zin voor, namelijk als de benaming van een voorwerp, dat tot de Kanaänietische eredienst behoorde; wel heeft de Statenvert. hiervoor ook „**bos**”, maar dit voorwerp is hoogstens een enkele boom, liever nog een boomstam of paal). Astarte vertegenwoordigt de vrouwelijke natuurkracht en wordt als de bron van alle vruchtbaarheid, als de verwekkende en onderhoudende godin van het leven vereerd” (Prof. G. C. Aalders).

4. **Baäl.** De naam van de mannelijke godheid in het Kanaänietisch heidendom. Oorspronkelijk is Baäl geen eigennaam; de goden werden niet bij hun naam genoemd, maar deze werd vervangen door het vage „baäl” d.i. heer of eigenaar van bepaalde heilige bronnen, bomen, dieren, bergen, stenen of plaatsen. Van deze lokale Baäls, die dus waarschijnlijk slechts beschouwd werden als de verpersoonlijking van de grote mannelijke godheid, smeekte de Kanaäniet de vruchtbaarheid van zijn land en alle goede gaven (Hosea 2 : 4). — De Baäldienst in de dagen van Achab en Izebel was gewijd aan de god der Feniciërs; deze dienst te bestrijden was dus nationale en godsdienstige plicht.

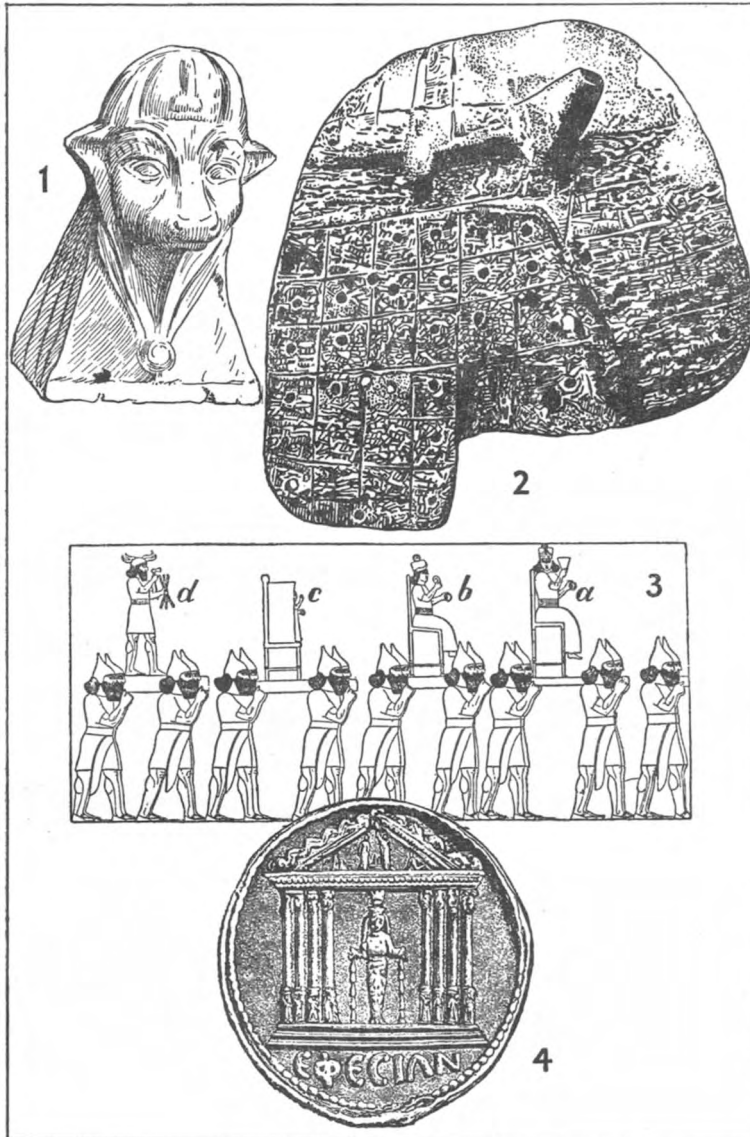
LI. AFGODERIJ (2).

1. **Moloch** (volgens H. Vincent). Moloch is een woord, dat eigenlijk hetzelfde is als „melek”, dat koning betekent; vermoedelijk is Moloch hetzij slechts een andere naam voor Baäl in zijn verderfbrengende gedaante, hetzij een van de verschillende Baäls van Kanaän geweest. In Jer. 32 : 35 worden Moloch en Baäl gelijkgesteld. Moloch is de god van de verterende zon, die door de ritus van het „door het vuur gaan” gediend werd (Lev. 18 : 21; 2 Kon. 23 : 10). — De hier afgebeelde „Moloch” is een „stierenkop”, die ook herinneringen wekt aan de kalverendienst (1 Kon. 12 : 28) en drukt de gedachte aan de zinnelijke dienst uit door het mannelijk lid boven de neus op het voorhoofd. — Maar het is een betwiste kwestie of dit beeld wel „echt” is.

2. **Babylonisch levermodel**. Bij de Babyloniërs speelde de waarzegging uit de lever (hepatoscopie) een grote rol. Men beschouwde de lever van het geslachte dier met grote aandacht; „de lever bezien” (Ezech. 21 : 21) was geen uitvinding van mensen maar een gave van de godheid. De zonnegod „bepaalde de juiste stand van de ingewanden in het lijf van het schaap” en „schreef zelf in het lijf van het offerlam het orakel op”. Geen schaapslever is volkomen gelijk aan de andere. Steunende op dit feit, heeft men een geheel stelsel opgebouwd, om uit de lever der offerdieren de toekomst te voorspellen. Zo in het gezicht van Ezechiël 21 : 21. De koning van Babel staat op de kruisweg, aan het begin van de beide wegen om waarzeggerij te plegen: hij schudt de pijlen, ondervraagt de terafim, beziet de lever. — Nu werd ook bij Israël de lever wel beschouwd als de zetel van het leven en van het gevoel (Spr. 7 : 23; Klaagl. 2 : 11). Maar de Israëlitische wet heeft de bijgelovige practijken onmogelijk gemaakt, door het voorschrift dat de leverkwabben der offerdieren verbrand moesten worden (Ex. 29 : 13; Lev. 3 : 4, 5; 4 : 9—11).

3. **„Assyrische” goden**. Relief van Tiglath Pileser III uit Kalach. Assyrische soldaten met spitse krijgshelm dragen godenbeelden; mischien als buit; in dat geval zijn het geen Assyrische goden. De voorste (*a*, *b*) schijnen vrouwelijke godheden te zijn; beide zitten. De derde godheid is grotendeels verborgen in een kast (*c*). De vierde (*d*) godheid is een **bliksemgod** met de dubbele bliksem in de linker- en de bijl in de rechterhand. De processie kan een trotse uiting wezen, hoe Assyrië's macht sterker is dan de goden der volken (Jes. 36 : 19; 2 Kon. 18 : 34).

4. **Beeld van de godin Diana** in de tempel te Efeze. Diana, de Latijnse naam voor de Grieksche godin Artemis, was een godheid, die in de Grieks-Oosterse wereld veel geëerd was. De dienst der Artemis van Efeze, de „Diana der Efeziërs” was wijd verbreid („aan welk gans Azië en de gehele wereld godsdienst bewijst”, Hand. 19 : 27). Oorspronkelijk was de dienst van deze godheid een Oosters-getinte natuurdienst; het beeld van Diana had dan ook verschillende zinnebeeldige kentekenen, die wezen op vruchtbaarheid en groei-kracht. Afbeeldingen werden als wijgeschenk door vereerders van Diana meegenomen naar huis (Hand. 19 : 24).

LII. MUNTEN.

1. Voor het eerst wordt in de Bijbel van geldstukken gewag gemaakt in Ezra 2 : 69. In het Hebreuws staat voor „drachmen”: „darkmonim”; dit is de Perzische goudmunt: **dariek**.

2. Munt uit de dagen van Johannes Hyrcanus (135—106).

3. Halve **sikkel** uit het jaar 4. De voorzijde heeft twee bundels takken waartussen een citroen (het is de „ethrog”, die naast de „loelab” gebruikt werd op het Loofhuttenfeest). De keerzijde vertoont het omschrift „de verlossing van Zion”.

4. Munt uit de tijd van Herodes de Grote.

5. Zilveren **denarius**. De denarius wordt in de Statenvertaling **penning** genoemd (Matth. 20 : 2, Lukas 10 : 35, Joh. 12 : 5). De denarius was volgens Matth. 22 : 19 het hoofdgeld, dat ieder Israëliet aan de Romeinse heerser moest betalen; en wordt daarom „schattingpenning” genoemd. De afbeelding vertoont de beeltenis van keizer Tiberias (Luk. 3 : 1). Het omschrift luidt in het Latijn: TI(berius) CAESAR DIVI AUG(usti) F(ilius) AUGUSTUS, d. w. z. „Tiberius, keizer, de zoon van de goddelijke Augustus, de doorluchtige (verg. Mark. 12 : 16). Het omschrift op de achterzijde is een voortzetting van de keizerlijke titel: PONTIF(ex) MAXIM(us) = Opperpriester.

6. Zilveren **Stater**. In Matth. 17 : 24—27 maken we kennis met de **Didrachme** (d. w. z. dubbele drachme; de drachme genoemd in Lukas 15 : 8 en daar vertaald in de Statenvert. met „penning”); en de **Stater** (het dubbele van de didrachme). De afbeelding toont aan de voorzijde de beeltenis van Augustus met het Griekse omschrift „KAISAROS SEBASTOU”; van de doorluchtige keizer. De keerzijde vertoont een zittende vrouw, de stad Antiochië, en een monogram van Antiochië (ANTX).

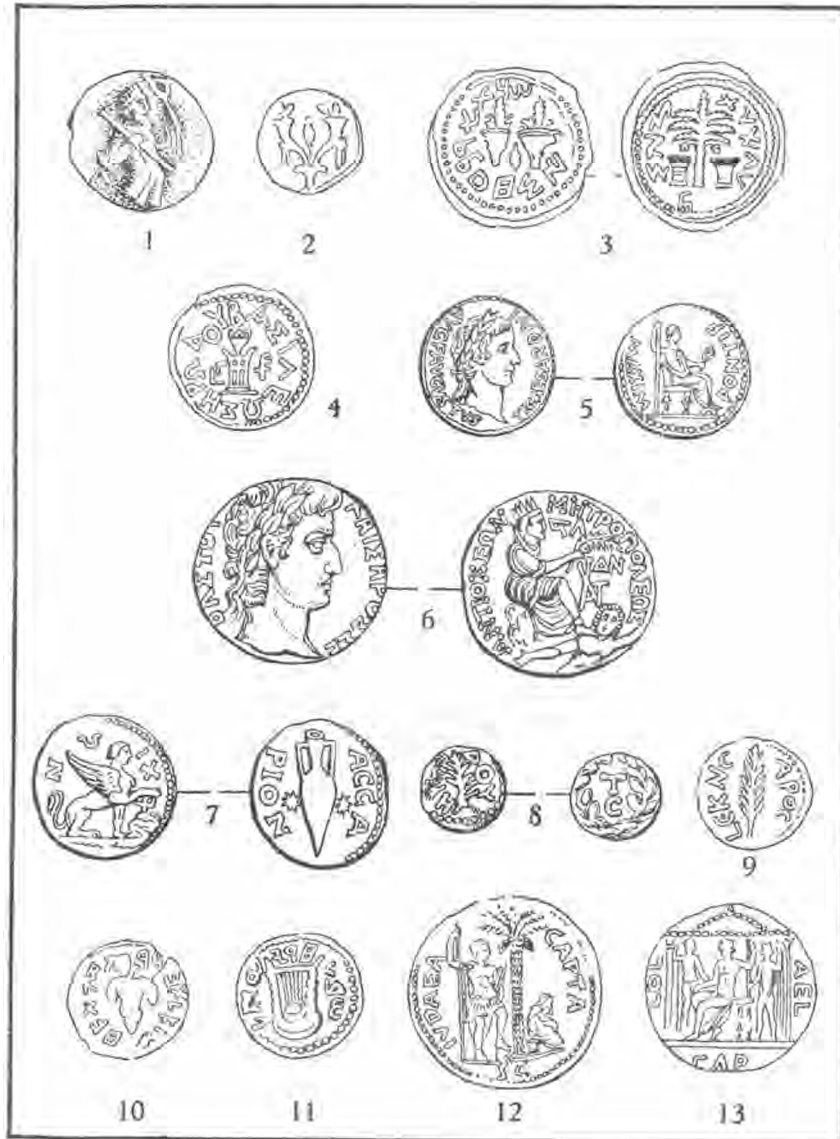
7. In Matth. 10 : 29 wordt gesproken van „**één penningske**” (**assaron**). Het is de **as**, een kopermunt ter waarde van vier quadrans. De quadrans is eveneens een koperen muntje. In Matth. 12 : 42 wordt dit woord quadrans vertaald door „oort”. De weduwe werpt in de schatkist twee kleine penningen, hetwelk is een oort (in de vertaling van Veldhuizen: twee leptons, ter waarde van een quadrans).

8. Het kleinste kopermuntje van Herodes Antipas; dat in aanmerking komt voor „het penningske der weduwe” (Mark 12 : 42; Lukas 21 : 1—4).

9. Koperen munt uit de tijd van Nero.

10, 11. Joodse munten uit de tijd van Bar-Kochba, (132—135).

12, 13. Romeinse munten, die getuigen van de onderwerping der Joden. De eerste is uit de dagen van Vespasianus, na de val van Jeruzalem met het omschrift „Judaea capta”; de tweede van keizer Hadrianus, die aan het bezette Jeruzalem de naam gaf, welke in het omschrift verkort is: COL(onia) AEL(ia) CAP(itolina).

LIII. HUWELIJK.

1. „Breid uwe vleugel uit over uw dienstmaagd” (Ruth 3 : 9). „Als ik nu bij u voorbijging, zag ik u, uw tijd was de tijd der minne, zo breidde Ik mijn vleugel over u uit... en gij werdt mijne” (Ezech. 16 : 8). Als teken dat de man zijn toekomstige vrouw nam, breidde hij over haar uit de slip van zijn overkleed.

2. De bruidegom met zijn gevolg. Nog steeds wordt de bruidegom in optocht naar zijn bruid gebracht. Terwijl de bruidegom het huis nadert tegen middernacht, wordt de waarschuwende kreet aangeheven: Komt uit, hem tegemoet! (Matth. 25 : 1—6).

3. Een bruid, die voor haar man versierd is (Openb. 21 : 2). Vriendinnen en vrouwelijke huisgenoten hebben tot taak de bruid zo schoon als mogelijk is uit te dossen voor haar bruidegom. Reeds in oud-Israël was de bruid met haar versierselen een beeld om de feestvreugde aan te duiden, ook in geestelijke zin. In Jes. 61 : 10 zegt de profeet: Ik oen zeer vrolijk in den Here, mijn ziel verheugt zich in mijn God, want Hij heeft mij bekleed met de klederen des heils, de mantel der gerechtigheid heeft Hij mij omgedaan; gelijk een bruidegom zich met priesterlijk sieraad versiert, en als een bruid zich versiert met haar gereedschap.

Als de bruidegom binnentreedt, mag hij de sluier oplichten en haar gelaat zien. Op het ogenblik, dat hij de sluier wegneemt zegt hij (tegenwoordig): „In de naam van God, de Barmhartige, de Genadige”; en hij groet haar: „De avond is gezegend”, waarop zij schuchter antwoordt: „God zegene u”. Dat hij welgevallen heeft in zijn bruid, toont de bruidegom door een blijde kreet van verrassing. De vrouwen en de vrienden des bruidegoms staan daarbuiten te wachten en nemen de uitroep verheugd over. Hierop doelt Johannes de Doper: „Wie de bruid heeft, is de bruidegom; maar de vriend des bruidegoms, die staat en hem hoort, verblijdt zich met blijdschap om de stem des bruidegoms. Zo is dan deze mijne blijdschap vervuld geworden” (Joh. 3 : 29). Johannes verheugde er zich over, dat Christus, de ware Bruidegom, welbehagen vond in de Bruid, die door Johannes tot hem geleid was.

Het is dus van het hoogste belang, dat de bruidegom door de eerste blik op zijn vrouw niet teleurgesteld wordt. Al het mogelijke wordt gedaan om haar bevalligheid en schoonheid te verhogen. Van de dochteren van Jeruzalem zegt de profeet, dat zij zich tevergeefs oppronken door haar ogen met blanketsel te bestrijken (Jer. 4 : 30). In Ezech. 23 : 40 verwijt de profeet aan Israëls vrouwen, toen vreemde mannen kwamen, zich voor hen gebaad, de ogen geblanket en de sieraden aangedaan te hebben. Jeremia vraagt: „Vergeet ook een maagd haar versierselen of een bruid haar bindselen?” (Jer. 2 : 32) [Obbink].

4. Scheidbrief. Van een scheidbrief wordt in de Bijbel zeven maal gesproken: Deut. 24 : 1, 3; Jes. 50 : 1; Jer. 3 : 8; Matth. 5 : 31; 19 : 7; Mark. 10 : 4. Hij was veeleer bedoeld als bemoeilijking, dan als wettiging (Deut. 24 2—4; Matth. 19 : 8; Mark. 10 : 5). De Joodse geleerden hielden zich met allerlei vragen bezig omtrent de scheidbrief: waarmede en waarop hij al of niet geschreven mocht worden; op welke wijze het toegaan moest, zou hij rechtsgeldigheid bezitten enz. Daarom ook werd vastgehouden aan bepaalde geijkte formules.

LIV. WAT MEN OP STRAAT ZIET DRAGEN.

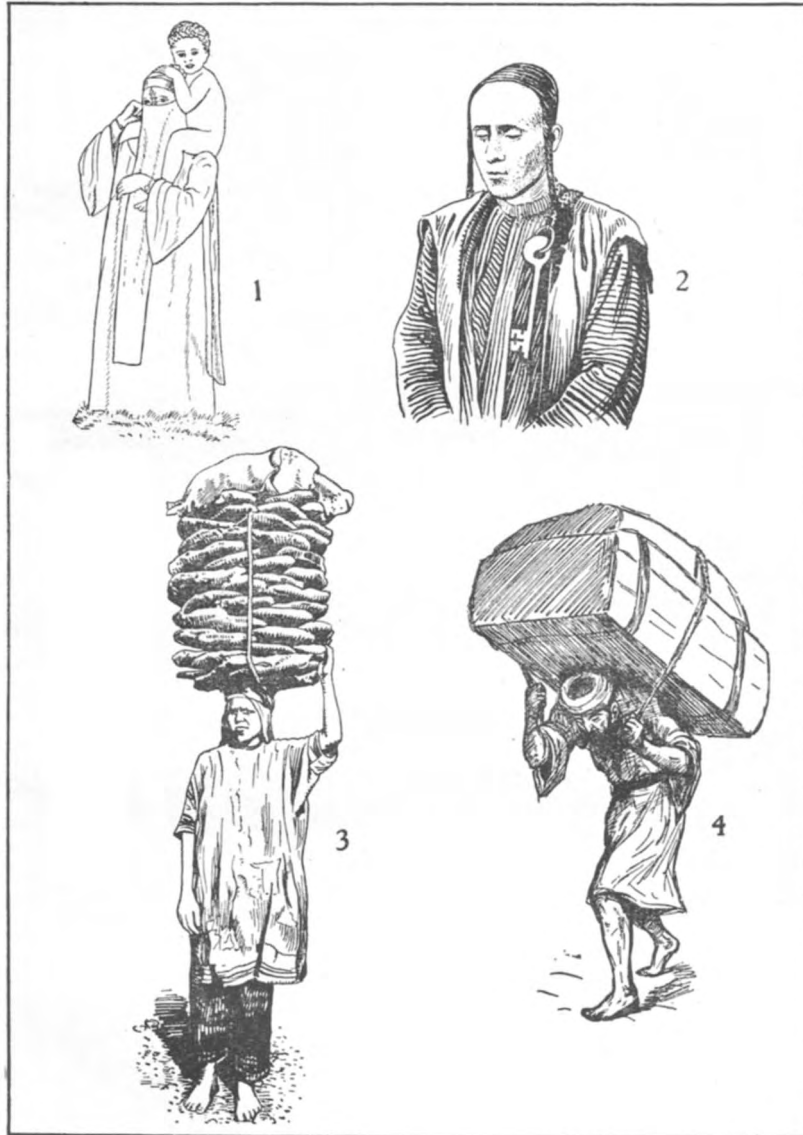
1. **Kind gedragen op de schouder.** Sprekende van de grote diensten, welke de Joden ontvangen zouden van de heidense volken, die hen verdrukt hadden, wanneer zij in hun land hersteld zouden zijn, belooft God door de profeet Jesaja (49 : 22): „Ik zal mijn hand opheffen tot de heidenen, en tot de volken zal Ik mijn banier opsteken; dan zullen ze uw zonen in de armen brengen, en uwe dochters zullen op de schouders gedragen worden.” — De Oosterse vrouwen dragen de kinderen van jongs af op de schouder.

2. Voornamelijk Jood uit Menecha in Arabië; hij draagt de sleutel van zijn zaak in de bazarwijk op zijn schouder. Deze wijze van dragen is zeer oud. In Jes. 22 : 22 wordt gezegd: „en ik zal de sleutel van het huis van David op zijn schouder leggen; en hij zal opendoen, en niemand zal sluiten, en hij zal sluiten en niemand zal opendoen.” — De sleutels toen gebruikt waren van hout en hadden een grote omvang. Eljakim draagt de sleutel van hout op zijn schouder. Hij alleen heeft van nu af de macht om de deuren van en in het paleis te openen en te sluiten. Zo is Eljakim een type van Christus (Openb. 3 : 7) en van de Nieuwtestamentische ambtsdragers (Matth. 16 : 19).

3. Boerin brengt brandstof, in de vorm van gedroogde platte vladen, uit mest en stro samengesteld, naar de stad. De vrouw links heeft de mest gestapeld op een plat bord, van stro gevlochten. Zij draagt op de mest nog twee lederen zakken. Mest doet dienst als brandstof (vgl. Ezech. 4 : 15).

4. **Lastdrager.** Het gewicht, dat deze mannen kunnen optillen, is vaak verbazingwekkend. Zulke lastdragers (atals) ziet men vaak in de steden, want de straten zijn te nauw voor karren en daarom heeft ieder hun diensten nodig. Dikwijls wordt in de Bijbel de lastdrager met zijn last als zinnebeeld gebruikt. Mozes beklagt zich: „Gij legt de last van dit ganse volk op mij!” en doelt daarmee op het verpletterend gewicht van verantwoordelijkheid, door het leiden van het ondankbare Israëel door de woestijn, alvorens zijn last verlicht werd door de aanstelling van de zeventig oudsten (Numeri 11 : 11—25). David klaagt in zijn zieleangst: „Mijn ongerechtigheden gaan over mijn hoofd; als een zware last zijn zij mij te zwaar geworden” (Psalm 38 : 5). De Heiland gebruikte dat beeld, als Hij spreekt van de ceremoniën, waarmee de farizeërs en schriftgeleerden het volk bezwaarden, toen Hij hun verweet: „Zij binden lasten, die zwaar zijn en kwalijk om te dragen en leggen die op de schouders der mensen; maar zij willen die zelf niet met hun vinger verroeren” (Matth. 23 : 4). In tegenstelling daarmee zegt Hij: „Mijn last is licht” (Matth. 11 : 30).

GEBRUIKTE BOEKEN EN GESCHRIFTEN.

Behalve verschillende bijbelverklaringen werden de volgende boeken en geschriften geraadpleegd. De werken, waaruit gegevens voor tekeningen of de tekst werden verkregen, zijn in hoofdzaak deze:

Archäologischer Anzeiger.

H. Balmer, Die Romfahrt des Apostels Paulus, Bern 1905.

I. Benzinger. Hebräische Archäologie, Leipzig 1927.

F. M. Th. Böhl. De geschiedenis der stad Sichem en de opgravingen aldaar (Meded. Kon. Ak. van Wetenschappen; Afd. Letterk. Deel 62; Serie B; Amsterdam 1926).

F. M. Th. Böhl. Palestina in het licht der jongste opgravingen en onderzoekingen, Amsterdam 1931.

Tj. Bottema en Prof. Dr Joh. de Groot. Platen voor het Bijbelsch onderwijs in school en catechisatie, Wageningen. Met een oudheidkundige verklaring.

F. J. Bruijel. Bijbel en Natuur, Kampen 1939.

H. J. Calkoen, Platenatlas, Leiden.

J. Capart, Thèbes. La gloire d'un grand passé, Bruxelles 1925.

J. Capart. Memphis à l'ombre des pyramides, Bruxelles 1930.

C. Chipiez et G. Perrot. Le temple de Jérusalem et la maison du bois Liban, restitués d'après Ezechiël et le Livre des Rois. Paris 1889.

V. Christian. Altertumskunde des Zweistromlandes, I, II, Leipzig 1940.

G. Dalman. Orte und Wege Jesu, Gütersloh. 1921.

Gustaf Dalman. Arbeit und Sitte in Palästina, Gütersloh.

I. 1. Jahreslauf und Tageslauf. Herbst und Winter 1928.

2. Frühling und Sommer 1928.

II. Der Ackerbau, 1932.

III. Von der Ernte zum Mehl, 1933.

IV. Brot, Oel, Wein, 1935.

V. Webstoff, Spinnen, Weben, Kleidung, 1937.

VI. Zeltleben, Vieh und Milchwirtschaft, Jagd und Fischfang, 1939.

R. Dussaud. Le prophète Jérémie et les lettres de Lakish. Syria 1938.

A. Erman, H. Ranke. Aegypten und aegyptisches Leben in Altertum, Tübingen 1923.

L. Fonck. S. J. Streifzüge durch die biblische Flora, Freiburg 1900.

J. Friedrich, Ras Sjamra, Leipzig 1933.

Kurt Gallig. Biblisches Reallexikon, Tübingen 1937.

H. Gressman. Altorientalische Bilder zum Alten Testament, Berlin 1927.

Hilma Granquist. Marriage Customs in a Palestinian Village. [Societas Scientiarum Fennica. Commentationes humaniorum litterarum. Tom. VI; 1935.]

J. de Groot. De Palestijnsche achtergrond van den Pentateuch, Groningen 1928.

J. de Groot, I en II Samuël. Tekst en Uitleg. Groningen 1934, 1935.

P. L. O. Guy. New Light from Armageddon (Oriental Institute Communications No 9), Chicago.

A. Th. Hartman. Die Hebräerin am Putztische und als Braut. Amsterdam 1809.

F. G. Hayne. Getreue Darstellung und Beschreibung der in der Arzneykunde gebräuchlichen Gewächse, VII, VIII, IX, X, Berlin 1821—1825.

C. Hülsen. Forum und Palatin. München.

- A. Jeremias. Das Alte Testament im Lichte des Alten Orients, Leipzig 1916.
- R. Kittel. Het Oude Testament in het licht der nieuwe onderzoekingen. Bewerkt door Dr H. W. Obbink. Zeist 1927.
- H. Kohl und C. Watzinger. Antike Synagogen in Galilea, Leipzig 1916.
- A. Köster. Das antike Seewesen, Berlin 1923.
- R. A. S. Macalister. A century of excavation in Palestine, London.
- F. W. Madden. History of the Jewish Coinage and of Money in the Old and New Testament, London 1864.
- G. P. Marang. Bijbelsche en Oud-Joodse Munten, Nijkerk 1919.
- Otis Tufton Mason. Primitive Travel and transportation. (Report of the U.S. National Museum.) Washington 1896.
- B. Meissner. Babylonien und Assyrien I, II, Heidelberg 1920, 1925.
- A. Musil. Arabia Petraea I—III, Wien 1907, 1908.
- J. Neil. Palestina en de Bijbel, Kampen 1920.
- A. Noordtzij. Gods Woord en der eeuwen getuigenis, Kampen 1931.
- A. Noordtzij. Palestina en het land van den Jordaan, 235 kunstfotografieën opgenomen door Ludwig Preiss met inleiding en bijschriften van Prof. Dr A. Noordtzij.
- M. Noth. Die Welt des Alten Testaments, Berlin 1940.
- H. Th. Obbink. Oostersch leven, I, II, Nijkerk 1914, 1915.
- H. Perdrizet. Le monument de Hermel, Syria 1938.
- A. Racinet. Le costume historique I, Paris.
- C. Rathjens und H. v. Wissmann. Landeskundliche Ergebnisse (Südarabien Reise.) Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandkunde. Hamburgische Universität; Band 40; 1934.
- W. Reimpell. Geschichte der babylonischen und assyrischen Kleidung, Berlin 1921.
- C. Sachs. Altägyptische Musikinstrumente, Leipzig 1920.
- C. Schick. Die Stiftshütte, der Tempel in Jerusalem und der Tempelplatz der Jetztzeit, Berlin 1896.
- F. Scholten, Palästina. Jaffa I, Stuttgart (1930).
- Ds L. Schouten Hzn. De Tabernakel, Gods heiligdom bij Israël. Utrecht 1887.
- J. Simons. S. J. Opgravingen in Palestina, Roermond-Maaseik (1935).
- J. Simons. S. J. Twee nieuw-gevonden zegels uit het Bijbelsche Lachish. Studiën, Juli 1941.
- I. Snoek. De Handelingen der Apostelen, Rotterdam 1933.
- I. Snoek. Koningen van Israëls God gegeven, Kampen 1938.
- I. Snoek. In Bethlehem en in Nazareth, Rotterdam 1938.
- P. Hugues Vincent. Canaan d'après l'exploration recente, Paris 1907.
- J. Th. de Visser. Hebreeuwsche Archeologie, Utrecht.
- J. G. Wilkinson—S. Birch. The manners and costumes of the ancient Egyptians, 3 delen, London 1878.
- C. Watzinger. Denkmäler Palästinas, I, II, Leipzig 1933, 1935.
- J. D. Whiting. Canoeing down the river Jordan. The national geographic magazine, 1940.
- C. L. Woolley. Ur und die Sintflut, Leipzig 1931.

ZAAKREGISTER.

A

Aanliggen, 16.
 Aanspanning, 24.
 Aarden vat, 18.
 Aardewerk, 6, 20, 28.
 Aartsvader, 44.
 Achtersteven, 56.
 Afgoderij, 104, 106.
 Afgraving, 6.
 Afsluiting van 't Voorhof des Tabernakels 90.
 „Afvreter”, 88.
 Amaal, 44.
 Ajuin, 82.
 Alfabethisch spijkerschrift, 50.
 Aloë, 80.
 Altaar, 90, 92, 94, 96, 98.
 Amandel, 80.
 Amandelroede, 80.
 Amarnabrieven, 6.
 Angel, 36.
 Anker, 56.
 Antilope, 36.
 Arcosolium, 72.
 Armband, 34.
 Ark der Getuigenis, 92.
 Ark des Verbonds, 92.
 Ark voor de wetrollen, 102.
 Arke, 54.
 Armring, 62.
 Asfalt, 12.
 Assarion, 108.
 Assyrische goden, 106.
 Assyriërs in de strijd, 64.
 Assyrische soldatelaars, 48.

B

Baard, korte volle, 48.
 Volle —, 62, 66.
 Babylonische godheid in visgedaante, 104.

Babylonisch Levermodel, 106.
 Babylonische ploeg, 24.
 Bak, 10, 90.
 Bakken op as, 32.
 Bakker, 32.
 Bakkerij, 32.
 Bakoven, 32.
 Bakplaat, 32.
 Baktrog, 32.
 Balk, 12, 14.
 Band, 42, 58, 90, 100.
 Bandelier, 70.
 Bank, 72.
 Barbier, 38.
 Bark, 54.
 Basalt, 30.
 Basaltmuur, 70.
 Bath, 96.
 Bed, 60.
 Beeld van de godin Diana, 106.
 Behakte steen, 22.
 Behangselen van fijn linnen, 90.
 Beker, 84.
 Belegeringsmachine, 64.
 Berderen, 90, 94.
 Bes v. d. myrt, 82.
 Bikra, 84.
 Binnenhof, 8, 10, 12, 14.
 Binnenmuur, 6, 14.
 Binnenplaats, 8, 10, 12, 60.
 Binnenste Voorhof, 96.
 Blad van de vijg, 76.
 Blanketsel, 46.
 Bliksemgod, 106.
 Bloem van de amandelboom, 80.
 Bloem v. d. granaatappelboom, 78.
 Bloem van de vijg, 76.
 Blusvat, 94.
 Boerenhuis, 14.
 Bok, 38, 92.

Bokkenhaar, 44.
 Boog, 62, 64.
 Boogbankgraf, 72.
 Boogschutter, 62, 64.
 Boogtas, 48.
 Boom, 74, 76, 78, 80, 104.
 Boom des Levens, 50.
 Boot, 64.
 Bord, 38.
 Borstlap, 100.
 Borstwering, 14.
 Bos, 104.
 Boter, 34.
 Boterbereiding, 34.
 Bovenorpel, 10.
 Bovenkleed, 44, 62, 100.
 Bovensteen, 30.
 Brandofferaltaar, 90, 92, 96, 98.
 Brief, 52.
 Broek, 34, 100.
 Bron, 6, 34.
 Brons, 94, 96.
 Bronvijver, 6.
 Brood, 14, 32.
 Brood ten gedenkoffer, 94.
 Broodbakker, 32.
 Brouwer, 32.
 Brouwerij, 32.
 Brug, 98.
 Bruid, 110.
 Bruidegom, 110.
 Buitenmuur van een stad, 8.
 Buitenmuur van een huis, 14.
 Bultrund, 24.
 Bundeltje hysop, 82.
 Burcht, 6, 10, 98.
 Bijl, 22, 50, 62, 72, 106.

C

Ceder, 74, 82.
 Cederen balken, 8.
 Centurio, 70, 192.

Chakel, 30.
Chäläb, 34.
Chelka, 30.
Chem'ä, 34.
Cherub, 92, 96.
Cingulum Militare, 70.
Cisterne, 10, 70.
Cultuurresten, 6.
Cymbaal, 48.
Cymbalist, 48.

D

Dadelpalm, 74, 78.
Dak, 10, 12, 14.
Dariek, 108.
Darkemonim 108.
Dassenvel, 90.
Deeg, 32.
Deegschotel, 32.
Deegvorm, 32.
Deel van het veld, 30.
Dekkleed, 18.
Dekkleed van taber-
nakel, 90.
„Deksel”, 90.
Denarius, 108.
Deur, 10, 14, 96.
Deur in Schaapskooi,
42.
Deur van de graf-
kamer, 72.
Deur van de Voorhof
van de Tabernakels.
90.
Deurwachter, 42.
Diadeem, 100.
Didrachme, 108.
Dieren, 84, 86, 88.
Divan, 16.
Doek, 34, 44.
Dolik, 26.
Dolk, 56, 58, 62, 64,
66.
Doodstraf, 68.
Doorsnede, 6.
Door het vuur gaan,
106.
Doos van de gebeds-
riem, 100.
Dorpel, 10.
Dorpshuis, 14.

Dorsen, 26, 28.
Dorsselede, 26.
Dorsvloer, 28.
Dorswagen, 26.
Draagrings, 44.
Draaischijf, 38.
Drachme, 108.
Draf, 80.
Dromedaris, 84.
Driepoot, 38.
Druif, 16.
Druivenoogst, 40.
Druiventreden, 40.
Druivenpers, 40.
Druiventros, 40.
Drijver, 24, 26, 58.
Dubbele fluit, 48.
Dubbele muur, 6, 62,
64.
Dwangarbeiders, 68.

E

Eerstelingsgarve, 28.
Efod, 100.
Egyptenaar, 7, 26, 44.
Egyptische Bakkerij,
32.
Egyptische ploeg, 24.
Egyptische schrijver,
52.
Egyptisch Soldaat, 62.
Egyptische vrouw, 26.
Eik, 74.
Enkelring, 34, 104.
Emmer, 34.
Estrade, 102.
Ethrog, 108.
Ezel, 14, 26, 86.

F

Feestruiker, 78.
Fibula, 70.
Filistijnse kruik, 20.
Filistijns krijger, 56.
Fles, 20.
Fluit, 42, 48.
Fontein, 102.
Fuik, 36.
Fijn getweerd linnen,
90.

G

Galerij, 12, 14.
Gamäl, 84.
Gans, 16.
Gastmaal (Phoenisch)
16.
Gazelle, 84.
Gebedsriem, 100.
Gebruiksvoorwerp, 18.
Gecko, 88.
Gedenkcedel, 100.
Geesel, 70.
Gegord, 34, 44.
Gehouwen steen (drie-
rijen) 8, 10.
Geit, 14, 44, 86.
Geitenhaar, 18, 86, 90.
Geitenhuid, 86.
Geitenkudde, 86.
Geitenmelk, 86.
Geitenvel, 86.
Geleibrief, 52.
Geschoren Haardos,
100.
Gesp, 70.
Gevangene, 44, 48, 62,
68.
Gevangenis, 70.
Geveugelde trek-
sprinkhaan, 88.
Gewicht, 22.
Gezadeld Kameel, 60.
Giergodin, 62.
Gladgeschoren boven-
lip, 16.
Gladius, 70.
God van de zon, 106.
Goeffa, 54.
Gordel, 34, 42, 44, 66,
68, 70, 92, 100, 104.
Gordelschort, 38.
Gouden Bekken, 92.
Gouden kandelaar, 80.
Gouden ring, 92, 94.
Gracht, 10.
Graf, 72.
Grafkamer, 72.
Granaatappel, 78, 94,
96, 100.
Granaatappelboom,
78.
Granaatappelwijn, 78.

Grenssteen, 30.
Griffie, 52.
Groene boom, 74.
Grote Huis, 8.
Grote Verzoendag,
92.

H

Haarband, 48.
Haard, 18.
Haarvlecht, 66.
Hagedis, 88.
Hak, 24 .
Hal van Salomo, 98.
Halsbedekking, 58, 64.
Halsketting, 104.
Halssieraad, 46.
Hamer, 22.
Handboei, 68.
Handboom, 90, 92, 94.
Handdoek, 16.
Handmolen, 14, 30.
Handtrommel, 48.
Handvat, 20.
Handwerk, 38. .
Hangertje, 46.
Hangmat, 14.
Harnas, 70.
Harp, 48.
Harpè, 66.
Hete-as-brood, 32.
Heilige, 90, 94, 98.
Heilige boom, 74, 78.
Heilige der Heiligen,
90, 92, 94, 98.
Heilige kleding van
de Hogepriester, 92.
Heilige linnen rok, 92.
Heilige gordel, 92.
Heilige hoed, 92.
Heilige Zalfolie, 80.
Helm, 50, 58, 64, 66,
70, 106.
Hemd, 26, 30, 70.
Hemdrok, 44, 48, 66,
68,
Hemelsblauw, 90.
Hengelstok, 36.
Hepatoscopie, 106.
Herberg, 60.

Herder, 42, 44.
Herdersknaap, 42.
Hethietische krijger,
66.
Hielkap, 44.
Hiëroglyphenschrift,
50.
Hin, 96.
Hoek van het brand-
offeraltaar, 90.
Hoeksteen, 14 .
Hof, 14, 102.
Hoofdband, 34, 48.
Hoofd des Hoeks, 14.
Hoofd der pilaren 90.
Hoofdhoek, 16, 28, 34,
42, 44.
Hoofdmaaltijd, 16.
Hoofdman, 66.
Hoofdman over hon-
derd, 70, 102.
Hogepriester op de
Grote Verzoendag,
92.
Hogepriester, 94, 92,
100.
Hoogte, 104.
Hoogtedienst, 104.
Hoop, 6.
Houtschijf, 58.
Hoornen van het al-
taar, 90, 94.
Houweel, 22.
Huis, 8, 10, 12, 14.
Huismuur, 28.
Hutje in de wijn-
gaard, 40.
Hysop, 82.
Hyssopus Officinalis,
82.

I

IJzer, 6.
Instrument voor glad-
strijken muurbe-
pleistering, 14.
Instrument voor fijn-
wrijven v. schmink-
poeder, 46.
Israëlstèle, 50.
Inkt, 52.

J

Jacht, 36.
Jachtnet, 36.
Jak, 30, 34.
Jedar, 28, 58.
Johannesbroodboom,
80.
Juk, 26, 38.

K

Kaas, 34.
Kaf, 28.
Kalam, 52.
Kalf, 24.
Kalk, 12, 14.
Kalverendienst, 106.
Kameel, 58, 84.
Kamer, 10, 12, 14, 16.
Kampvechter, 64, 66.
Kanaal, 74.
Kandelaar, 94.
Kantelen, 6.
Kap, 48.
Kapiteel, 90, 94, 96.
Karaat, 80.
Karavanserai, 60.
Kassie, 80.
Kast, 102, 106.
Kazerne, 98.
Keffije, 44.
Kelek, 54.
Kelekdji, 54.
Kemelin, 84.
Keration, 80.
Kerker van Petrus en
Paulus, 70.
Keteltrommels, 48.
Ketelwagen, 96.
Keten aan de hals, 46.
Ketting v. penningen,
30.
Kleding, 44.
Kleitafeltjes, 6, 50.
Klipdas, 86.
Klokje, 100.
„Knager”, 88.
Knots, 48.
Kok, 32.
Kolenbekken, 18.
Koninklijke hal van
Herodes, 98.

Konijn, 86.
 Kookpot, 32.
 Koopbrief, 52.
 Koperen Wasvat, 90.
 Koperen Zee, 94, 96.
 Koperen zuil, 78.
 Korenmaat, 26.
 Korenschip ten tijde van Paulus, 56.
 Korf, 24, 26, 30, 32, 40.
 Korfzeef, 32.
 Kouter, 24.
 Kraal, 46.
 Krans, 92, 94.
 Kribbe, 14, 60.
 Kroes, 94.
 Kroon, 50, 104.
 Kroonlijst, 92.
 Kruik, 12, 16, 18, 20, 32, 34, 40, 58.
 Kuip, 40.
 Kumber, 44.
 Kunstbaard, 26.
 Kwakkel, 86.

L

Laag, 6, 8.
 Laars, 48.
 Lamp, 18, 94.
 Landmeter, 30.
 Landpale, 30.
 Landvoogd, 8.
 Lans, 58, 62.
 Last, 112.
 Lastkameel, 58.
 Lederbereiding, 38.
 Lederkap, 64.
 Lederen zak, 26, 34, 86.
 Leem, 14, 38.
 Leemklomp, 38.
 Leemtegel, 6, 10.
 Leer, 38.
 Legerplaats, 98.
 Lendenschort, 24, 26, 28, 30, 36, 44.
 Lepton, 108.
 Lessenaar, 102.
 Leuning (= borst-wering), 14.

Leuning (een divan), 16.
 Levend water, 34.
 Lever bezien, 106.
 Lichtbepalende, 66.
 Lier, 48.
 Linze, 82.
 Loelaab, 78, 108.
 Logeervertrek, 60.
 Loodglans, 46.
 Loofhutten, 82.
 Loofhuttenfeest, 82, 98.
 Lot, 30.
 Luchter, 94.
 Luit, 48.
 Lustig staande wateren, 36.
 Lijm, 12.
 Lijst, 94.

M

Maaltijd (Assyrische), 16.
 Maaltijd (Egyptische), 16.
 Maat, 28.
 Malen, 30.
 Maliënkolder, 70.
 Mamregeit, 86.
 Mand, 16.
 Mannelijke godheid, 106.
 Mannelijk Kameelvelen, 84.
 Mantel, 16, 26, 28, 34, 42, 44, 70, 74.
 Manteltje, 50.
 Mars, 56.
 Martelwerktuigen, 70.
 Massebe, 104.
 Mast, 56.
 Mastkorf, 56.
 Matras, 60.
 Meetsnoer, 30.
 Meetvat, 28.
 Melk, 14, 34, 86.
 Mes, 22.
 Mest, 112.
 Mestkever, 6.
 Metaaltijd, 22.
 Metalen punt, 26.

Meten van koren, 28.
 Meter, 28.
 Middelen van vervoer, 54, 56, 58.
 Mier, 88.
 Molensteen, 30.
 Mortier, 40.
 Mozaiek, 48.
 Muildier, 26, 86.
 Muildierfokkerij, 86.
 Munt, 30.
 Muts, 30, 16, 66, 100.
 Muts (kegelvormig), 16.
 Muts (spits), 66.
 Muts (rond), 16.
 Muur, 6, 8, 10.
 Muur van losopgestapelde stenen, 28, 42, 58.
 Muziekinstrument, 48.
 Myrrhe, 80.
 Myrrheolie, 80.
 Myrt, 82.
 Myrteblad, 82.
 Myrtetakken, 82.

N

Nap, 16.
 Nardus, 80.
 Narizeeër, 100.
 Nederzetting, 6, 10.
 Neolithicum, 22.
 Net, 36.
 Neut, 12.
 Nis, 72.

O

Offerkan, 94.
 Olie, 40, 80, 94.
 Olie tot de luchter, 40, 94.
 Olie der heilige zalving, 40.
 Gestoten olie, 40.
 Zuivere gestoten olie, 40.
 Oliëkruik, 32.
 Olijvenpers, 40.
 Olijf, 76.
 Olijfblad, 76.

Olijfblad, 76.
 Olijfboom, 76.
 Olijftak, 76.
 Omgang van het brandofferaltaar, 90.
 Onager, 84.
 Onderdelen van bespanning, 38.
 Onderkleed, 44.
 Ondersteen, 30.
 Onkruid onder de tarwe, 26.
 Ontwikkelingsstadia van de sprinkhaan, 88.
 Ontzondigingswater, 82.
 Onyx, 36, 100.
 Onderkleed, 44.
 Oogst, 26.
 Oogstoffer, 28.
 Oorlogsstandaard, 64.
 Oorring, 46.
 Oorsiersel, 46.
 Opgerichte steen, 104.
 Ophalen van de zeilen, 56.
 Opkamer, 14.
 Opperkleed, 44.
 Opperzaal, 14.
 Opschrift, 52.
 Os, 26, 58.
 Ossenkar, 58.
 Ossenstok, 24.
 Ostracon, 52.
 Oud Hebreeuws schrift, 52.
 Oven, 38.
 Overgang, 54.
 Overkleed, 24, 26, 28, 30, 34, 44.

P

Paal, 104.
 Paard, 8, 26, 86.
 Paardenmenner, 66.
 Paardenstal, 8, 42.
 Paleis, 8.
 „Palen”, 68.
 Palestijnse ploeg, 24.
 Palmboom, 74, 78.
 Palmentuin, 74.

Palmsblad, 78.
 Palmtak, 48, 78.
 Pan, 32.
 Pand, 30.
 Pantsier, 62, 64.
 Parel, 46.
 Parelsnoer, 46.
 Parfum, 80.
 Pauk, 48.
 Pen, (houten), 30.
 Penning, 30.
 Penningske, 108.
 Pilum, 70.
 Pilaar, 12, 14, 42, 90, 94.
 Pin, 18, 90.
 Plaats tussen de twee poorten, 6.
 Planten, 82.
 Plateel, 94.
 Pleisterlaag, 12.
 Plektron, 48.
 Plektrum, 48.
 Ploeg, 24.
 Ploegen, 24.
 Ploeger, 24.
 Ploegboom, 24.
 Ploegschaar, 24.
 Ploegstaart, 24.
 Plukker, 40.
 Poort, 6, 62, 98, 102.
 Poorttoren, 6.
 Pot, 16.
 Potscherf, 6, 20, 52.
 Pottenbakker, 38.
 Priëel, 40.
 Priem, 22.
 Priester, 92, 100.
 Priesterkleed, 100.
 Profet van het bos, 104.
 Pronkwapen, 66.
 Puper, 90.
 Puntbaard, 16.
 Puntmuts, 32.
 Put, 34, 60.
 Putemmer, 34.
 Putster, 34.
 Pijl, 62, 64.
 Pijlkoker, 62, 64, 66.

Q

Quadrans, 108.

R

Ra, 56.
 Rad, 96.
 Ramskop, 48.
 Ramsvel, 54, 90.
 Ree, 84.
 Reidans, 48.
 Reiniging der meelaatsen, 82.
 Reukaltaar, 94.
 Reukflesje, 46, 80.
 Reukwerk, 80, 92, 94.
 Riem, 38, 44, 70, 100.
 Riet, 94.
 Ring, 22.
 Ringbrood, 32.
 Rister, 24.
 Roeier, 54.
 Roeiriem, 54, 56, 62.
 Rok, 44, 92, 100.
 Rol, 50.
 Romeins soldaat, 70.
 Rondas, 64.
 Rondbrood, 32.
 Rookschaal, 94.
 Rookvat, 62.
 Roset, 100.
 Rots der steenbokken, 84.
 Ruine heuvel, 6, bepaling ouderdom, 20.
 Ruiters (Assyrisch), 64.
 Rund, 14, 24, 26.

S

Sagum (Sagullum), 70.
 Samaritaanse Rol, 50.
 Samaritaanse vrouw, 44.
 Sandaal, 34, 38, 44.
 Scarabee, 6.
 Schaap, 42, 86.
 Schaal, 28, 32.
 Schaaltjes gelijk als amandelnoten, 94.
 Schaapskooi, 42.
 Schacht, 72, 64, 70.

- Schacht van de kandelaar, 94.
Schalmei, 42.
Scharlaken, 82, 90.
Scharlaken, 82, 90.
Schatkist, 98.
Schattingpenning, 108.
Schëchina, 92.
Scheermes der barbieren, 38.
Scheidbrief, 110.
Schepter, 22, 50.
Scheptouw, 34.
Schild, 56, 58, 62, 64, 66, 70.
Schild (Assyrisch), 64.
Schild, (Egyptisch), 62.
Schild, (Filistijns), 56, 58, 62.
Schild (Pontisch), 66.
Schild (rechthoekig), 62, 70.
Schild (rond), 58, 62.
Schilddrager, 66.
Schip (Egyptisch), 54, 62.
Schip (Fenicisch), 56.
Schip (Filistijns), 56, 62.
Schminken, 46.
Schminkpalet, 46.
Schoen, 66.
Schoenriem, 34.
Schoffel, 24.
Schone Poort, 98.
Schort, 62, 66.
Schotel, 94.
Schouderstuk, 100.
Schrift, 50, 52.
Schroef, 54.
Schrijfstift, 52.
Schrijver, 26, 32.
Schubbenpantsier, 62.
Schuifgraf, 72.
Schuttersplaats, 6.
Schijf, 26, 38.
Schijfwiel, 58.
Schijnvrucht van de vijg, 76.
Scutum, 70.
- Sieraad, 46.
Siertoren, 50.
Sikkel, 22, 26.
Sikkel (munt), 108.
Sikkelzwaard, 50.
Sittimhout, 90, 92, 94.
Sjalot, 82.
Sjeich, 44.
Slaaf, 24, 32.
Slagboom, 36.
Slagnet, 36.
Sleboom, 26.
Sleepnet, 36.
Sleutel, 112.
Slinger, 42, 66.
Slingeraar, 64.
Slingersteen, 42.
Sluier, 34, 44, 110.
Sluierdoek, 44.
Sluierkap, 58.
Snaar, 48.
Snoer, 36, 44, 46, 58.
Snuiten, 94.
Soldaat, 48, 74.
Spaak, 58.
Spade, 24.
Spansel, 46.
Specerijkalmus, 80.
Specerijkaneel, 80.
Speer, 64, 66.
Spiegel, 46.
Spinnekop, 88.
Sprinkhaan, 88.
Spijkerschrift, 50.
Stad, 6, 8, 14.
Stad IV, 6.
Stad der Ruiteren, 8, 42.
Stadsmuur, 8.
Staf, 30, 42, 44.
Standplaats van den commandant, 8.
Stal, 42, 60.
Stater, 108.
Steen voor de grafkamer, 72.
Steenbok, 84.
Stenen Mes, 22.
Stenen Plaat, 96.
Steentijd (oudere), 22.
Steentijd (jongere), 22.
- Sterkte, 10.
Stibium, 46.
Stinkkruid, 46.
Stok, 42.
Stormbalk, 64.
Stormbok, 64.
Stormladder, 62.
Straat, 8, 12.
Stierenkop, 106.
Strik, 68.
Stro, 28.
Struiken, 80.
Strijdbijl, 62.
Strijdmiddelen, 62, 64, 66.
Strijdwagen, 8, 62, 64, 66.
Stuk land, 30.
Sycomore, 26, 30, 78.
Synagoge, 102.

T

- Tabernakel, 90, 92, 94.
Tafel, 16, 32.
Tafel der toonbroden, 94.
Tak van de amandelboom, 80.
Tak van de granaatappel, 78.
Tak van de vijg, 76.
Tamboerijn, 48.
Tang, 32.
Tannoer, 32.
Tarwe, 26.
Tegel, 10.
Tellen der handen, 68.
Tent, 18, 86.
Tentdoek, 18, 86.
Tent der samenkomst, 90.
Tempel van Herodes, 98.
Tempelgebouw van Salomo, 96.
Tempelmuur, 96.
Tempelplein, 98.
Terebint, 74.
Terpentijnboom, 74.
Thorarol, 52.
Thoraschrijver, 52.
Tichel, 10.

Ticheloven, 22.
Tinnen, 6, 64.
Tinne des Tempels, 98.
Tob, 34, 44.
Ton, 24.
Toren, 6, 8, 10, 64, 98.
Tralie, 14.
Trap, 8, 10, 12, 14, 60, 96, 98, 102.
Treksprinkhaan, 88.
Treksprinkhaan in het laatste ontwikkelingsstadium, 88.
Trog, 32, 40.
Trogbooggraf, 72.
Troggraf, 72.
Trom, 48.
Tunica Militaris, 70.
Tweewielige wagen, 58.

U

Ui, 82.
Uithouwen van bomen, 24.
Uitkijktoren, 8.
Urim en Thummim, 100.

V

Vaarttuig, 54, 56.
Vat, 38.
Vat voor het bewaren van brieven, 52.
Vat voor olijfolie, 18.
Vederhelm, 58.
Veer, 54.
Veerboot, 54.
Vel, 38.
Vellen van bomen, 74.
Venster, 10, 12, 14.
Verankerd Schip, 56.
Verblijf der dieren, 14, 60.
„Verslinder”, 88.
Verzoendeksel, 92.
Vesting, 8, 10.
Vestingtoren, 10.
Vetstaartschaap, 86.
Vierspan, 58.

Vis, 16, 74.
Visgod, 104.
Vissen, 36.
Visser, 36.
Visserij, 36.
Vlechtwerk, 94, 96.
Vleugel, 110.
Vloer, 12, 14.
Vlot, 54.
Voederbak, 14, 60.
Voetbank, 68.
Voetboei, 68.
Vogelvangst, 36.
Voorhal, 96.
Voorhal van de grafkamer, 72.
Voorhang, 94.
Voorhangsel, 90, 92, 98.
Voorhof der Heidenen, 98.
Voorhof van het paleis des Konings, 70.
Voorhof der Priesteren, 98.
Voorhof van Salomo, 98.
Voorhof van de Tabernakel, 90, 92.
Voorhof des Tempels, 70, 92, 96.
Voorhof der Vrouwen, 98.
Voorhoofdsiersel, 34.
Voorhuis des Tempels, 98.
Voormuur, 6.
Voorschans, 6.
Voorstevan, 56.
Voorvertrek, 12.
Vore, 24.
Vork, 26, 28.
Vroege vijg, 76.
Vrouw (gehuwd), 30.
Vrouw (ongehuwd), 30.
Vrouw uit Bethlehem, 30.
Vrouwelijke godheid, 104, 106.
Vrouwelijk kameel-veulen, 84.

Vrouwenverblijf in de Synagoge, 102.
Vrucht van de amandelboom, 80.
Vrucht van de dadelpalm, 74, 78.
Vrucht van de granaatappel, 78.
Vrucht van de vijg, 76.
Vruchttrös van de dadelpalm, 78.
Vuursteenmes, 22.
Vuurplaat, 14.
Vijg, 16.
Vijgeboom, 76.

W

Waarzegging uit de lever, 106.
Wachter, 6, 10.
Wachthut, 40.
Wachtstoren, 40.
Wagen, 58, 66.
Wagenstad, 8.
Walsen, 26.
Wan, 28.
Wannen, 28.
Wannerschop, 26, 28.
Wapenen, 64, 66, 70.
Wasvat, 90, 96, 98.
Waterdrager, 34.
Waterfles, 18.
Watergoot, 12.
Watervat, 18.
Weefsel, 18.
Weegschaal, 22.
Weg, 58.
Wegen, 22.
Wegnemen van stenen, 24.
Werktuigen, 22.
Werpnet, 36.
Werpschoffel, 26, 28.
Werpspies, 70.
Wiel, 58.
Wierookvat, 92.
Wilde Vijg, 78.
Wilde vijgenboom, 26, 30, 78.
Windselen, 14.
Wol, 86.

Woudezel, 84.	Zadel van de ezel, 26.	Zetboord, 56.
Wijnbak, 40.	Zak, 44.	Zeven van het koren,
Wijngaard, 40, 58.	Zeef, 28.	28.
Wijnpersbak, 40.	Zeefster, 28.	Zinksteen, 36.
	Zeehond, vel (van de)	Zoldering, 8.
	90.	Zonneschijf, 50, 64.
	Zeekoeien, 90.	Zonnewijzer, 22.
	Zeel, 18.	Zoom, 78.
Yoghurt, 34.	Zeepbekken, 38.	Zuil, 78, 94, 96, 98.
	Zeeslag, 62.	Zuilengalerij, 60, 96,
	Zegel, 46, 52.	98.
	Zegelafdruk, 52.	Zuilenhal, 102.
Zaadtrechter, 24.	Zegelring, 46.	Zwaarbewapende, 62,
Zaag, 22, 24.	Zegelsteentje, 6.	64, 66.
Zaaien, 24.	Zegen, 36.	Zwaard, 62, 64, 66, 70.
Zaaiër, 24.	Zeil, 56, 62.	Zweep, 26.
Zadel van kameel, 58.	Zeilschip, 56, 62.	Zijpost, 10.

NAMEN VAN PERSONEN EN GODEN.

A	H	
Aäron, 94.	Hazaël, 74.	Nebukadnezar, 52.
Abimelech, 30.	Herodes, 96, 98.	Nechbet, 62.
Abraham, 12, 58.	Herodotus, 54.	Nehemia, 82.
Achab, 8, 52, 62, 104.	Horus, 50.	Nicodemus, 80.
Achaz, 64.		O
Amenophis II, 68.		Othniël, 6.
Amon, 74.	I	
Anna, 98.	Ichnaton, 54.	P
Artemis, 106.	Izebel, 104.	Paulus, 56, 70, 98.
Asahel, 84.		
„Asjerah”, 104.	J	R
Astaroth, 104.	Jachin, 94, 96.	Ramses II, 62.
Astarte, 104.	Jakob, 86.	Ramses III, 62, 68.
Astoreth, 104.	Jeremia, 6.	Re-Harmechis, 22.
Assur, 64.	Jerobeam, 46.	
	Johannes de Doper, 80.	S
B	Jojakim, 18.	Sallustius, 70.
Baäl, 104, 106.	Jozef, 60.	Salmannassar III, 64, 68, 74.
Baëna, 8.	Jozef van Arimathea, 72.	Salomo, 8, 42, 78, 82.
Bezaleël, 90.	Jozua, 6, 22.	Sanherib, 58, 64, 68, 74.
Boáz, 30.	Jugurtha, 70.	Saul, 62, 78.
Boáz, 94, 96.	Justinus de Martelaar, 60.	Sethos I, 74.
		Simeon, 98.
C	K	Simon Petrus, 28, 36, 70.
Cheops, 54.	Keren Happuch, 46.	Sjema, 46.
D	L	T
Dagon, 104.	Laban, 86.	Thoetmosis IV, 62.
David, 86.		Tiglath Pileser III, 106.
Diana, 106.	M	Tiglath Pileser IV, 64.
Dorkas, 84.	Maria, 60.	
	Merenptah, 22, 50.	U
E	Moloch, 106.	Uzzia, 62.
Ehud, 14.	Mut, 500.	
Elihu, 46.		Z
	N	Zacharia, 98.
G	Naäman, 86.	Zibja, 84.
Gedalja, 52.	Naboth, 30.	Zippora, 22.
Goliath, 62.		

AARDRIJKSKUNDIGE NAMEN.

A	Gezer , 12, 14, 20, 64, 104. Golan , 36.	P
Adiabene, 72. Ai, 6. Antonia (burcht), 98. Armageddon, 8. Asdod, 104. Askalon, 62, 82. Azeka, 20.	H	Palmstad, 78.
B	Hauran , 74. Hazon-Thamar , 78.	R
Babel, 84, 106. Babylonië, 12, 44, 54. Baris (burcht), 98. Basan, 30. Beëroth, 28. Bethlehem, 30, 44, 60. Bovenstad, 98. Byblos, 46, 66.	J	Rama, 6. Ras Sjamra, 46, 50. Rome, 70.
C	Jabes , 74. Jericho , 6, 12, 14, 20, 46, 78. Jeruzalem , 6, 8, 58, 72, 78, 82, 98, 102. Jizreël , 24. Jordaan , 78.	S
Carcer Mamertinus, 70. Creta, 56. Cyprus, 16.	K	Samaria, 8, 10, 44, 46, 52. Scheba, 58. Sichem, 10, 46, 50, 58, 66, 74. Sichemtoren, 10.
D	Kalach , 106. Kapernaüm , 102. Kapitool , 70. Kedron , 98. Kirjath Jearim , 82. Kirjath Sefer , 6, 22.	T
Damaskus, 74. Dode Zee, 78, 84.	L	Teleilat Ghasoel, 14, 46. Tell Beit Mirsim, 22. Tell ed Doeweir, 52. Tell el Hesi, 6. Tell el Moetesellim, 8. Tell Zakarije, 20. Thaanach, 10, 18, 20, 52. Thebe, 50. Tifsah, 54. Tigris, 54. Togarma, 86. Tyropeon, 98.
E	M	U
Ebal, 10, 66. Efeze, 106. Eglon, 6. Eikendal, 74. Engedi, 78, 84. Eufraat, 54.	Malta , 56. Meer Gennesareth , 22, 36. Megiddo , 8, 20, 42, 46. Moria , 98.	Ur, 12, 48.
G	N	W
Galilea, 102. Gaulantis, 36. Gebal, 66. Gennesareth, 28. Gerizim, 10.	Nijl, 36, 54.	Westburcht, 10.
	O	Z
	Oegarit , 46. Ofra , 74. el Oreme , 22.	Zuid-Babylonië, 64. Zuiderland, 84.

AANGEHAALDE TEKSTEN.

Genesis.		25 : 34 94	23 : 40 78
3 : 7 76		25 : 35 94	24 : 2 40
11 : 3 12		26 : 7 86	24 : 6, 7, 8 94
12 : 6 58		27 : 1-8 90	
12 : 14 44		27 : 9-18 90	Numeri.
14 : 7 78		27 : 16 90	6 : 13 100
14 : 23 ..... 34, 44		27 : 18 90	10 : 33 92
16 : 12 84		27 : 20 ..... 40, 94	11 : 5 ..... 36, 82
24 : 11 34		28 : 33, 34 78	11 : 31 86
24 : 14 44		29 : 13 106	17 : 8 80
24 : 15 34		29 : 40 40	19 : 6 82
24 : 16 18		30 : 1-7 94	22 : 24 58
25 : 34 82		30 : 7, 8 94	24 : 7 34
27 : 9 86		30 : 34-36 94	28 : 5 40
30 : 32 86		32 : 2 46	29 : 7-11 92
31 : 34 58		32 : 2 46	31 : 50 46
35 : 4 74		35 : 8 94	
37 : 3 44		35 : 22 46	Deuteronomium.
37 : 25 58		35 : 26 86	1 : 28 6
38 : 18 ..... 44, 46		37 : 10-16 94	6 : 4-9 100
40 : 16 32		37 : 19, 20 80	8 : 8 78
41 : 42 46		37 : 25-28 94	11 : 13-21 100
43 : 11 80		38 : 1-7 90	12 : 2 74
48 : 21 60		38 : 8 ..... 46, 90	12 : 15 84
49 : 31 72		38 : 9-20 90	14 : 5 84
		39 : 41 92	14 : 7 86
		39 : 29 100	16 : 9 22
		40 : 6 90	20 : 19 74
		40 : 22 94	22 : 8 14
		40 : 24 94	22 : 12 44
			24 : 6 30
		Leviticus.	24 : 13 44
		2 : 4 32	25 : 13 22
		2 : 5 32	25 : 17 30
		3 : 4, 5 106	28 : 5 32
		3 : 9 86	28 : 38 88
		4 : 9-11 106	32 : 13 76
		11 : 5 86	32 : 14 86
		14 : 4 82	34 : 3 78
		14 : 6 82	
		14 : 49 82	Jozua.
		14 : 51 82	2 : 18 10
		14 : 52 82	3 : 13 92
		16 : 1-34 92	5 : 3 22
		16 : 4 92	5 : 15 44
		16 : 12, 13 92	
		18 : 21 106	
		19 : 19 86	
		23 : 26-32 92	

8 : 28	6
9 : 4	34
10 : 3	6
15 : 9	82
17 : 15	24
17 : 18	24
24 : 26	74

Richteren.

1 : 12	6
2 : 13	104
3 : 16	64
3 : 20	14
3 : 21	64
3 : 21	24
4 : 21	18
5 : 16	42
5 : 28	14
6 : 5	88
6 : 19	86
6 : 11	74
7 : 16	18
9 : 46	10
9 : 49	6
9 : 51	6
9 : 53	30
10 : 6	104
11 : 34	48
13 : 15	86
15 : 1	86
16 : 21	30
19 : 6	16
21 : 21	48

Ruth.

2 : 3	30
3 : 2	28
3 : 9	110
3 : 10	110

1 Samuël.

4 : 4	92
5 : 4	104
6 : 7	58
6 : 14	58
7 : 4	104
9 : 11	6
10 : 1	18
10 : 5	48
12 : 10	104

13 : 20, 21	24
14 : 2	78
16 : 16	48
16 : 20	86
17 : 2	74
17 : 5	62
17 : 39	64
17 : 40	42
17 : 51	64
18 : 25	68
19 : 13	86
20 : 5	16
24 : 3	84
24 : 15	52
25 : 1	12
25 : 18	86
25 : 29	42
26 : 11	18
31 : 4	62, 64

2 Samuël.

1 : 21	62
2 : 18	84
6 : 5	48
8 : 17	52
12 : 3	14
12 : 4	86
12 : 31	22
13 : 29	86
15 : 23	98
15 : 30	44
17 : 28	82
18 : 9	86
18 : 24	6
20 : 8	64
23 : 11	82

1 Koningen.

2 : 5	34
2 : 34	12
4 : 12	8
4 : 23	84, 86
4 : 24	54
4 : 33	82
6 : 7	96
6 : 36	96
7 : 12	8, 96
7 : 15	96
7 : 18	78
7 : 23	94
7 : 29	96

7 : 33	96
7 : 38	96
7 : 42	78
9 : 17-19	8, 42
10 : 2	58
10 : 27	78
10 : 28	42
10 : 29	42, 66
12 : 28	106
13 : 20	16
13 : 22	72
14 : 17	10
16 : 24	10
17 : 19	14
18 : 19	104
18 : 28	22
19 : 6	18, 32
19 : 19	24
20 : 27	86
20 : 31	44
22 : 34	62

2 Koningen.

4 : 29	44
5 : 17	86
6 : 30	44
7 : 2	66
9 : 1	18
9 : 25	30, 66
9 : 30	46
12 : 1	82
15 : 29	64
16 : 9	64
18 : 34	106
23 : 10	106
25 : 13	96
25 : 22	52

1 Kronieken.

8 : 9	84
10 : 12	74
12 : 8	84
12 : 40	86
25 : 1	48
25 : 3	52
27 : 28	78

2 Kronieken.

3 : 1	98
3 : 15	96, 98

4 : 2	94
5 : 12	48
8 : 6	8
26 : 14	62
28 : 15	34

Ezra.

2 : 69	108
3 : 10	48
6 : 2	50

Nehemia.

8 : 16	82
8 : 17	14
13 : 15	40

Esther.

2 : 12	80
8 : 14	86

Job.

6 : 5	84
10 : 10	34
15 : 33	76
16 : 15	44
18 : 6	18
24 : 2	30
24 : 5	84
24 : 11	40
31 : 19, 20	86
31 : 40	26
37 : 18	46
39 : 4	84
39 : 8-11	84
41 : 15	30
42 : 14	46

Psalmen.

1 : 4	28
16 : 6	30
27 : 5	40
40 : 8	50
45 : 2	52
45 : 9	80
51 : 9	82
52 : 10	76

62 : 4	58
65 : 11	24
68 : 26	48
78 : 47	78
92 : 13	78
99 : 5	68
104 : 11	84
104 : 18	84, 86
105 : 11	30
105 : 40	86
109 : 23	88
110 : 1	68
118 : 22	14
119 : 76	86
129 : 7	22
132 : 8	92
137 : 3	48
141 : 2	94
147 : 16	86
150 : 5	48

Spreuken.

1 : 9	46
5 : 4	64
5 : 15	10
5 : 19	84
6 : 8	88
7 : 17	80
7 : 23	106
9 : 1	12
16 : 11	22
25 : 12	46
27 : 27	14, 86
30 : 25	88
30 : 26	86
30 : 27	88
30 : 28	88
30 : 33	34
31 : 15	30
31 : 18	18

Prediker.

10 : 8	58
12 : 4	30
12 : 5	80

Hooglied.

1 : 5	18, 86
1 : 10	46

1 : 12	80
1 : 13	80
2 : 7	84
2 : 13	76
2 : 17	84
3 : 6	80
4 : 1	18, 86
4 : 3	78
4 : 5	84
4 : 13, 14	80
4 : 15	34
5 : 5	80
6 : 5	44, 86
6 : 6	86
6 : 7	78
6 : 11	78
8 : 2	78

Jesaja.

1 : 3	14
1 : 8	40
1 : 12	96
1 : 18	86
1 : 30	74
3 : 14	84
3 : 18, 19	46
3 : 20	80
5 : 2	24, 40
5 : 27	44
7 : 21, 22	86
8 : 1	50, 52
9 : 4	48
10 : 15	22
14 : 8	74
17 : 5	22
19 : 8	36
19 : 10	36
21 : 5	62
21 : 7	84
22 : 22	112
26 : 1	6
28 : 1	10
28 : 4	76
30 : 6	84
30 : 24	28
32 : 14	84
33 : 18	52
36 : 19	106
40 : 15	34
41 : 19	82
44 : 12	22
45 : 2	6

49 : 22	112
51 : 20	36
53 : 6, 7	86
53 : 9	72
54 : 2	18
55 : 13	82
60 : 6	84, 58
61 : 10	110
63 : 2	40
63 : 3	40
66 : 1	68
66 : 20	58

Jeremia.

1 : 11	80
2 : 14	84
2 : 23	84
2 : 32	110
4 : 11	28
4 : 30	46, 110
9 : 2	60
10 : 20	18
11 : 16	76
11 : 19	86
17 : 1	52
18 : 3	38
18 : 6	38
20 : 2	70
22 : 24	46
30 : 18	6
32 : 1	70
32 : 10	52
32 : 35	106
34 : 7	52
36	50
36 : 2	52
36 : 14	52
36 : 22	18
36 : 23	52
36 : 26	52
37 : 16	70
38 : 1	52
38 : 6	70
43 : 12	44
46 : 23	88
48 : 33	40
48 : 36	48
49 : 29	84
49 : 32	84
52 : 21	96
52 : 22	78
52 : 23	78

Klaagliederen van Jeremia.

2 : 8	6
2 : 11	106
5 : 13	30

Ezechiël.

2 : 9	50
4 : 3	32
4 : 9	82
5 : 1	38
6 : 13	74
12 : 13	36
13 : 10	14
16 : 4	14
16 : 8	110
21 : 21	106
23 : 40	46, 110
24 : 17	34, 44
24 : 23	44
26 : 5	36
27 : 5	56
27 : 9	66
27 : 14	86
39 : 9	62
43 : 17	96

Daniël.

7 : 9	86
-------	----

Hosea.

2 : 4	104
4 : 13	74
7 : 4	32

Joël.

1 : 4	88
1 : 12	78
2 : 3	88
2 : 7-9	88
2 : 20	88

Amos.

2 : 6	44
3 : 12	44, 86
4 : 9	88

6 : 4	16
7 : 1	88
7 : 14	78
9 : 9	28
9 : 11	40

Micha.

7 : 11	58
--------	----

Nahum.

3 : 5	68
3 : 10	68
3 : 12	76

Habakuk.

2 : 11	12
--------	----

Haggai.

2 : 20	78
--------	----

Zacharia.

1 : 8-11	82
4 : 3	18
5 : 1	50
14 : 15	86

Mattheüs.

2 : 11	80
3 : 12	28
4 : 18	36
9 : 23	48
9 : 10	16
10 : 29	108
11 : 11-25	112
11 : 30	112
12 : 11	10
12 : 42	108
13 : 25, 28	26
13 : 47	36
16 : 9	112
17 : 27	36, 108
20 : 2	108
21 : 19	76
22 : 19	108
23 : 4	112
23 : 5	100

24 : 17	10
24 : 18	44
24 : 32	76
24 : 41	30
25 : 1-6	110
26 : 7	16
27 : 51	98
27 : 57	72

Markus.

1 : 7	44
1 : 21-28	102
6 : 22	16
12 : 16	108
12 : 41-44	98
14 : 3, 18	16
15 : 23	80
15 : 43	72
16 : 3	72
16 : 5	72

Lukas.

1 : 22	98
2 : 7	60
2 : 25-38	98
2 : 46	98
6 : 6	102
6 : 38	28
7 : 5	102
7 : 12	6
9 : 62	24
10 : 35	108
11 : 7	14

15 : 16	80
19 : 4	78
22 : 10	34
22 : 31	28
24 : 1-4	108
24 : 12	72

Johannes.

1 : 49	76
2 : 6	16
3 : 29	110
6 : 59	102
8 : 12	98
10 : 1, 2, 3	42
10 : 23	98
12 : 3	80
12 : 5	108
12 : 13	78
13 : 23	16
18 : 1	98
19 : 29	82
19 : 39	80
20 : 1	72
20 : 3	72
20 : 5	72
20 : 6	72
20 : 7	72
20 : 8	72
20 : 11	72
20 : 12	72
21 : 6	36
21 : 7	36
21 : 9	32
21 : 13	32
21 : 20	16

Handelingen.

3 : 2	98
3 : 11	98
5 : 12	98
7 : 58	44
9 : 36	84
19 : 24	106
19 : 27	106
21 : 28	98
21 : 34	98
21 : 34	98
27 : 33	56

2 Corinthe.

11 : 24	70
---------	----

Hebreën.

7 : 26	92
9 : 19	82
9 : 24	92
11 : 37	86

Openbaring.

1 : 14	86
3 : 7	112
6 : 13	76
7 : 9	78
21 : 2	110

INHOUD.

Ter inleiding	5
I. De stad en de muren	6
II. Gezicht op de stad Megiddo	8
III. Torens, burchten, huizen	10
IV. Huis in Ur uit de dagen van Abraham	12
V. Huizen	14
VI. Maaltijden	16
VII. De tent; gebruiksvoorwerpen	18
VIII. Aardewerk	20
IX. Werktuigen	22
X. Zagen, spaden, houwelen	24
XI. Landbouw	26
XII. Wannen, zeven, meten	28
XIII. Meten en malen	30
XIV. Broodbakken	32
XV. Water en melk	34
XVI. Jacht en visserij	36
XVII. Handwerk	38
XVIII. Wijngaarden; olijvenpers	40
XIX. Herders; schapen; paardenstal	42
XX. Kleding	44
XXI. Sieraad	46
XXII. Muziekinstrumenten	48
XXIII. Schrift (1)	50
XXIV. Schrift (2)	52
XXV. Vaartuigen	54
XXVI. Schepen	56
XXVII. Andere middelen van vervoer	58
XXVIII. Karavanserai of herberg	60
XXIX. Strijdmiddelen	62
XXX. Assyriërs in de strijd	64
XXXI. Wapenen	66
XXXII. Gevangenen	68

XXXIII.	Romeins soldaat; gevangenis	70
XXXIV.	Graven	72
XXXV.	Bomen (1)	74
XXXVI.	Bomen (2)	76
XXXVII.	Bomen (3)	78
XXXVIII.	Bomen en struiken (4)	80
XXXIX.	Planten	82
XL.	Dieren (1)	84
XLI.	Dieren (2)	86
XLII.	Sprinkhaan, mier, gecko	88
XLIII.	Tabernakel	90
XLIV.	Hogepriester op de Grote Verzoendag	92
XLV.	Het Heilige	94
XLV.	Voorhof des Tempels	96
XLVI.	Tempel van Herodes (naar Schick)	98
XLVIII.	Heilige personen, gebedsriem	100
XLIX.	Synagoge van Kapernaüm	102
L.	Afgoderij (1)	104
LI.	Afgoderij (2)	106
LII.	Munten	108
LIII.	Huwelijk	110
LIV.	Wat men op straat ziet dragen	112
	Gebruikte boeken en geschriften	115
	Zaakregister	117
	Namen van personen en goden	125
	Aardrijkskundige namen	126
	Aangehaalde teksten	127